

№ 1 (5) / 2022

Ш. УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
Педагогика ғылымдары сериясы

ВЕСТНИК
КОКШЕТАУСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА
имени Ш. УАЛИХАНОВА
Серия Педагогические науки

**Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
КОКШЕТАУСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА
имени Ш.УАЛИХАНОВА**

Меншік иесі Ш.Уәлиханов атындағы Кокшетау университеті КеАҚ
Собственник НАО Кокшетауский университет имени Ш.Уалиханова

Жауапты редактор – Ответственный редактор
Ракишева Г.М., д-р PhD

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Уильям П. Риверс	д-р PhD
Кенжегалиева М.Д.	д-р PhD
Тастанбекова К.	д-р PhD
Бурыкина М.Ю.	д.псих.н., профессор
Далингер В.А. д.п.н.,	д.п.н., профессор
Жахина Б.Б.	д.п.н., профессор
Абильдина С.К.	д.п.н., профессор
Магауова А.С.	д.п.н., профессор
Стукаленко Н.М.	д.п.н., профессор
Кульгильдинова Т.А.	д.п.н., профессор
Шайхеслямова К.О.	д.п.н., профессор
Ахаев А.В.	д.п.н., профессор
Курманова Б.Ж.	д.п.н., доцент
Искакова А.Т.	к.п.н., профессор
Дамекова С.К.	к.п.н., доцент

Адрес редакции: 020000, г. Кокшетау, ул. Абая, 76
Тел.: + 7 (7162) 255597
Email: kokshetau_Ped_science@mail.ru

ISSN 2708-5295

**ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ
сериясы**

№ 1 / 2022

**серия ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
НАУКИ**

Жауапты хатшы-
Ответственный секретарь
Жантемирова М.Б.

2020 жылдан бастап шығады
Жылына 4 рет шығады

Издается с 2020 года
Выходит 4 раза в год

Басуға 31.03.2022ж. қол қойылды
Пішімі 60x84 1/12
Кітап-журнал қағазы
Көлемі 10 б.т.
Таралымы 100 дана
Бағасы келісім бойынша
Тапсырыс № 15

Подписано в печать 31.03.2022г.
Формат 60x84 1/12
Бумага книжно-журнальная
Объем 10 п.л. Тираж 100 экз.
Цена договорная.
Заказ № 15

Ш.Уәлиханов атындағы КУ
баспаханасында басылған

Отпечатано в типографии
КУ имени Ш.Уалиханова

МРНТИ 37.01

Г.М. Ракшиева¹, С.К. Балгожина²

¹ доктор философии (PhD)

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: gulmira_rakisheva@mail.ru

² магистрант кафедры педагогики и психологии

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: saltakalina@mail.ru

ВЛИЯНИЕ ИНТЕРНЕТ ПРОСТРАНСТВА НА УСТОЙЧИВОСТЬ НРАВСТВЕННОГО САМОСОЗНАНИЯ ПОДРОСТКОВ В ПРОЦЕССЕ СЕТЕВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

Аннотация: в статье изучено влияние феномена буллинг & ndash как негативное влияние социальных сетей к проблеме формирования устойчивого развития нравственного самосознания подростков в процессе сетевой социализации. Раскрыта самая распространенная классификация видов буллинг & ndash.

Ключевые слова: устойчивое развитие, нравственное самосознание, кибербуллинг, виды кибербуллинга, подростковая среда, сетевая социализация, психолого-педагогическая поддержка, развитие личности.

Современное общество немислимо без интернета, расширив границы социально-культурного взаимодействия. Овладение интернетом и использование его во благо развития общества будет направлено на позитивное развитие нравственного самосознания подростков. Позитивное развитие нравственного самосознания подростков, направлено на создание ценностно-нормативных систем, доступа к духовным ресурсам и возможностям, необходимым для удовлетворения основных жизненных потребностей подростков, для полноценного формирования личности, источники развития которой находятся в области культурного опыта человечества.

Современные исследования психолого-педагогической поддержки устойчивого развития нравственного самосознания в процессе сетевой социализации подростков приобретают исключительно важное значение в связи с тем, что масштабы использования социальных сетей в подростковой среде ставят под угрозу физическое и нравственное здоровье доминирующей ее части. Совершенно очевидно, сегодня изменилась социально-психологическая сфера человека, что объективно связано с происходящими изменениями культурно-исторической среды – среды, которая, как подчеркивал Л.С.Выготский, выступает, «в смысле развития

личности и ее специфических человеческих свойств, не как обстановка, а играет роль источника развития» [1]. Влияние социальных сетей изменило способ общения людей, устойчивого развития нравственного самосознания подростков, касающиеся конфиденциальности. Подростковое общество испытывает ряд проблем подростковой среды, которые проявляются как интернет зависимое и агрессивное, а порой и антиобщественное поведение называемое кибербуллинг. Опираясь на многочисленные социологические, социально-педагогические и психологические исследования Е.П. Белинской, Е. Блохиной, С.В. Бондаренко, И.А. Васильевой, А.Е. Войскунского, И. Голдберга, Е.И. Горошко, В.В. Гудимова, А.Е. В.А. Плешакова, В.В. Нестерова, М.Ю. Сидоровой, Ф.О. Смирнова, Дж. Сулера, В. Фриндте, Н.И. Чудовой, И. Шевченко, К.С. Янг и многих других учёных, связанные с изучением специфики социализации, общения и поведения в Интернете подрастающих поколений, мы пришли к выводу, что кибербуллинг, как социокультурный феномен обладает рядом специфических социально-педагогических характеристик, детерминирующих процесс социализации молодёжи[2].

Социальные сети интернет-пространств служат для привлечения внимания пользователя, держа постоянно его в сети, активно и бессознательно проверять наличие обновлений на экране современных гаджетов. Данные действия подростков становятся объектом пристрастия социальных сетей выраженная в психологической тяге, позволяющая создателям социальных сетей зарабатывать деньги. Согласно медицинским исследованиям за активные действия в социальных сетях интернет-пространства, подросток получает желанный лайк или положительную реакцию, это может вызвать вброс в мозг дофамина, того же химического вещества, которое возникает после выигрыша в игровом автомате, откуса шоколада. Ожидание получение желаемого лайка в социальных сетях для подростка становится главным приоритетом его жизни.

В ситуации недостатка родительского внимания, в виду того, что современная школа, находящаяся в ситуации непрекращающихся реформ, фактически сложила с себя обязательства быть одним из главных институтов воспитания, многим старшим школьникам ничего не остается, как социализироваться «на улице» или общаться и искать пути самореализации и самоактуализации в интернет-пространстве, ставшем актуальной средой его жизнедеятельности[3].

В статье R.A. Davis за 2016 г. определены преимущества и проблемы психического здоровья подростков в контексте общения с цифровыми медиа [4]. Социальные сети позволяют подростку проще заводить друзей, знать их личные данные и склонности, не всегда осознавая, что на самом деле собеседник является таковым, и представленные на экране гаджетов сведения могут не являться действительными, что за данным могут возникнуть негативные последствия явление называемого «буллинг & ndash», запугивающее подростков в интернете-пространстве

анонимно. Ключевой работой можно назвать статью А.А. Бочавер и К.Д. Хломова [5]. Авторы изучили погружение в социальные сети интернет-пространства подростками, характерные специфические свойства и психологические аспекты видов буллинг & ndash.

Буллинг & ndash является одним из распространенных явлений в школах всего мира, под которым понимается непреднамеренное либо опосредованное применение коммуникативных и информационных технологий, с целью нанесения вреда или дискомфорта другим в следствии которого на подростка осуществляется агрессивное действие, совершаемое субъектом либо группой лиц. Воздействие на подростка в буллинг & ndash в социальных сетях путем создания Web-страниц, SMS(MMS) сообщений блогов, форумов, пользования электронной почтой, онлайн-игр, размещения фото и видеоклипов.

Зарубежные ученые на основе своих исследований пришли к выводу, что буллинг & ndash под собою понимающая неоднократное умышленное нанесение вреда одним лицом либо группой лиц подростку, оказавшимся в данной конкретной ситуации виртуально зависимым, не способным защитить себя, в том числе лишённые возможности покинуть данную социальную сеть [6]. Согласно официальным данным представленные Национальным центром общественного здравоохранения (НЦОЗ МЗ РК) по "Поведению детей школьного возраста в отношении здоровья" "Health behaviour in school-aged children" (HBSC) провела опрос среди казахстанских школьников, чтобы изучить показатели здоровья и благополучия среди подростков. По мнению ученых исследовательской группы НЦОЗ, как у жертв буллинга, так и у самих обидчиков имеются сопутствующие и будущие проблемы с психическим здоровьем. Как выяснилось, 17% подростков 11-15 лет подвергались буллингу/травле) в школе один и более раз в месяц[7].

Самый распространенной является следующая классификация видов буллинг & ndash:

1. Перепалки (flaming) – обмен короткими эмоциональными репликами между двумя и более людьми, которые разворачиваются обычно в публичных местах Сети.
2. Нападки (harassment) – повторяющиеся оскорбительные сообщения с перегрузкой персональных каналов коммуникации. Нападки чаще всего встречаются также в чатах и на форумах. В онлайн-играх эту технологию чаще всего используют гриферы (grieffers) – группа игроков, имеющих целью не победу, а разрушение игрового опыта других участников.
3. Клевета (denigration) – распространение оскорбительной и лживой информации.
4. Самозванство (impersonation) – способ травли, при котором преследователь позиционирует себя как жертву, используя ее пароль доступа к аккаунту в социальных сетях, в блоге, почте, системе мгновенных сообщений. Также преследователь может создать свой

аккаунт с аналогичным никнеймом и осуществлять от имени жертвы негативную коммуникацию.

5. Надувательство (outing & trickery) – получение персональной информации и ее публикация в Интернете и/или передача информации тем, кому она не предназначается.
6. Отчуждение (isolation) – способ травли, при котором жертва не может получить доступ к своей собственной информации в результате утраты контроля над ней. Данное явление возможно в любых средах, где используется защита паролем, формируется список нежелательной почты или список друзей. Может проявляться также в отсутствие ответа на мгновенные сообщения или электронные письма.
7. Киберпреследование (cyber stalking) скрытое отслеживание жертвы с целью организации нападения, избиения, изнасилования офлайн.
8. Хеппислепинг (happy slapping) – публикации видео с записями реальных сцен насилия на мобильные телефоны или камеры.
9. Секстинг (sexting) – рассылка или публикации фото и видео с обнаженными и полуобнаженными людьми [8].

Социальные сети всегда будут вызывать привыкание к лучшему или к худшему. Сейчас это часть человеческого поведения. Сети изменятся. Но поведение потребителей - и желание подключаться и общаться в сети через сети - навсегда останутся. Пользователи не покинут соцсети в ближайшее время. Негативное воздействие явления как кибербуллинг является серьезной угрозой для личности. Данный феномен характеризуется методом и формами воздействия на подростка как активность, систематичность, внушение, анонимность, убеждение, отсутствие эмоциональной составляющей, контроля неизвестными, что затрудняет процесс социальной устойчивости самосознания подростков.

Литература

1. Фельдштейн Д.И. Психолого-педагогическая наука как ресурс развития социологического социума // Проблемы современного образования 2011, №6, 8-22.
2. Плешаков В.А., Угольков Н.В Интернет как фактор киберсоциализации молодежи.
3. Угольков Н.В. Влияние интернета на социализацию старших школьников // 8 Историческая и социально-образовательная мысль. 2012. № 4 (14).
4. Davis R. A. A cognitive-behavioral model of pathological Internet use.
5. Бочавер А.А., Хломов К.Д. Кибербуллинг: травля в пространстве современных технологий // Журнал Высшей школы экономики. – 2014. – № 3. – С. 177–191.
6. Волкова И.В. Характеристики подросткового буллинга и его определение // Вестник Мининского университета. 2016. – № 3. – С. 26.

7. Доклад Национального центра общественного здравоохранения (НЦОЗ МЗ РК) по "Поведению детей школьного возраста в отношении здоровья" "Health behaviour in school-aged children" (HBSC).
8. Kowalski R.M., Giumetti G.W., Schroeder A.N., Lattanner M.R. Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth // Psychol. Bull. – 2014. – Vol. 140(4). – P. 120–137.

Аннотация: мақалада элеуметтік желілердің желілік элеуметтену процесінде жасөспірімдердің адамгершілік өзін-өзі тануының тұрақты дамуын қалыптастыру проблемасына теріс әсері ретінде буллинг & ndash құбылысының әсері зерттелген. Bulling & ndash түрлерінің ең көп таралған классификациясы ашылды.

Түйінді сөздер: тұрақты даму, адамгершілік өзін-өзі тану, кибербуллинг, кибербуллинг түрлері, жасөспірімдер ортасы, желілік элеуметтену, психологиялық-педагогикалық қолдау, тұлғаны дамыту.

Annotation: the article examines the influence of the bullying phenomenon as a negative influence of social networks on the problem of the formation of sustainable development of moral self-awareness of adolescents in the process of network socialization. The most common classification of bullying types is revealed.

Keywords: sustainable development, moral self-awareness, cyberbullying, types of cyberbullying, adolescent environment, network socialization, psychological and pedagogical support, personality development.

МРНТИ 15.01.11

Т.А. Туралбаева¹, А.Н. Жазыкбаева²

*¹ доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК,
Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан, e-mail: turalbaeva_a@mail.ru*

*² магистрант
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: aytolkynn@inbox.ru*

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: Инновационные новые методы, формы, средства, технологии, используемые в педагогической практике, ориентированные на личность ребёнка, на развитие его способностей. Педагогические инновации могут либо изменять процессы воспитания и обучения, либо совершенствовать.

Ключевые слова: инновации, технологии, образование.

Лидер нации Н А Назарбаева в послании от Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. 10 января 2018 г. отметил, что «Ключевым приоритетом образовательных программ должно стать развитие способности к постоянной адаптации к изменениям и усвоению новых знаний». Поэтому в первую очередь необходимо внедрять новые технологии в дошкольном образовании, ведь они являются первой ступенью в обучении и воспитании наших детей. В своей педагогической практике, мы внедряем разные инновационные технологии и в данной статье рассмотрим их с разных сторон.

Что такое технология? Технология - это инструмент профессиональной деятельности педагога. Сущность педагогической технологии заключается в том, что она имеет выраженную этапность, включает в себя набор определенных профессиональных действий на каждом этапе, позволяя педагогу еще в процессе проектирования предвидеть промежуточные и итоговые результаты собственной профессионально-педагогической деятельности.

Инновационная деятельность - это особый вид педагогической деятельности. Инновации определяют новые методы, формы, средства, технологии, используемые в педагогической практике, ориентированные на личность ребёнка, на развитие его способностей. Педагогические инновации могут либо изменять процессы воспитания и обучения, либо совершенствовать.

Инновационные технологии - это система методов, способов, приёмов обучения, воспитательных средств, направленных на достижение позитивного результата за счёт динамичных изменений в личностном развитии ребёнка в современных социокультурных условиях.

Технология «ТРИЗ» (теория решения изобретательских задач), которая создана ученым-изобретателем Т.С. Альтшуллером. Воспитатель использует нетрадиционные формы работы, которые ставят ребенка в позицию думающего человека. Адаптированная к дошкольному возрасту ТРИЗ-технология позволит воспитывать и обучать ребенка под девизом «Творчество во всем!» Целью использования данной технологии в детском саду является развитие, с одной стороны, таких качеств мышления, как гибкость, подвижность, системность; с другой-поисковой активности, стремления к новизне; речи и творческого воображения. Основная задача использования ТРИЗ - технологии в дошкольном возрасте – это привить ребенку радость творческих открытий. Можно применять в работе только элементы ТРИЗ (инструментарий) Разработана схема с применением метода выявления противоречий:

Первый этап – определение положительных и отрицательных свойств качества какого-либо предмета или явления, не вызывающих стойких ассоциаций у детей.

Второй этап – определение положительных и отрицательных свойств предмета или явления в целом.

Третий этап - после того, как ребенок поймет, чего от него хотят взрослые, следует переходить к рассмотрению предметов и явлений, вызывающих стойкие ассоциации.

Технология «ТРИЗ». В её основе лежит не просто обучение детей математике, сколько открытие способов получения верного результата. Проблемные ситуации являются частью технологии ТРИЗ. Авторы предлагают выделять проблемные ситуации из хорошо знакомых ребенку мультфильмов, художественных фильмов, учебного интернета, сказок, рассказов, сюжетных игр (противоречие в произведении К. Чуковского «Федорино горе»: оставить Федоре посуду, чтобы она могла готовить и принимать пищу или лишить ее посуды за плохое обращение?).

По теории ТРИЗ нужно «обратить вред в пользу». Для математического развития детей рекомендуют применять следующие типы ТРИЗ - упражнений: «Поиск общих признаков» «Третий лишний» «Поиск противоположных объектов» Наряду с упражнениями ТРИЗ-технология предлагает специальные игры, составленные педагогом на основе известных детям сюжетов, типа: «Хорошо-плохо», «Выбери троих» Палочки Кюизенера – это счётные палочки, которые ещё называют «числа в цвете», цветными палочками, цветными числами, цветными линеечками.

Цветные палочки являются многофункциональным математическим пособием, которое позволяет "через руки" ребенка формировать понятие числовой последовательности, состава числа, отношений «больше – меньше», «право – лево», «между», «длиннее», «выше» и мн.др.

Набор способствует развитию детского творчества, развития фантазии и воображения, познавательной активности, мелкой моторики, наглядно-действенного мышления, внимания, пространственного ориентирования, восприятия, комбинаторных и конструкторских способностей. 439 Можно выкладывать из палочек на плоскости дорожки, заборы, поезда, квадраты, прямоугольники, предметы мебели, разные домики, гаражи. Технология Никитиных- эти игры развивают зрительную память, внимание, воображение, пространственные представления. Умение быстро и легко находить закономерности, систематизировать материал, комбинировать. Абсолютно каждая игра предоставляет возможность подумать о том, как ее расширить, совершенствовать, добавить, что - то новое.

Использование игровых моментов и вариативность надолго увлекают малыша, показывают ему резерв его возможностей - «можно сделать еще

лучше». Игры такие как: «Кубики для всех», «Дроби», «Сложи квадрат», «Сложи узор» и др. поддерживают интерес к игре, движению вперед, совершенствованию. Каждый раз, самостоятельно поднимаясь до «своего потолка» малыш развивается наиболее успешно. «Сложи квадрат» Технология М. Монтессори - главное в этом методе предоставление ребенку полной свободы самовыражения и действий. Именно возможность саморазвития ребенка отличает систему М. Монтессори от других систем. Здесь ребенку предоставляется возможность самостоятельно двигаться, самостоятельно развиваться; это происходит спонтанно, но если в каких-то случаях ему необходима помощь взрослого, он ее получает. Дети очень любят развивающие головоломки. Суть головоломок заключается в конструировании на плоскости разнообразных предметных силуэтов. Игры «Волшебный круг», «Танграм», «Монгольская игра», «Листик» и другие представляют собой различные геометрические фигуры, разделенные на части. Кроме предметных силуэтов, игры позволяют создавать абстрактные изображения разнообразной конфигурации, Технология деятельностного и метода (Л.Г.Петерсон). Деятельностный подход - такая организация образовательного процесса, при котором ребенок осваивает культуру не путем простой передачи информации, а в процессе собственной деятельности.

1. Принцип деятельности
2. Принцип целостного представления о мире
3. Принцип непрерывности
4. Принцип психологической комфортности
5. Принцип творчества Дидактической основой организации работы с детьми является следующая система
6. Принцип минимакса
7. Принцип вариативности.

Многие педагоги используют разные новые педагогические технологии, и они гарантируют достижения дошкольника и успешное обучение в школе. Каждый педагог - творец технологии, даже если имеет дело с заимствованиями. Создание технологии невозможно без творчества. Для педагога, научившегося работать на технологическом уровне, всегда будет главным ориентиром познавательный процесс в его развивающемся состоянии. Все в наших руках, поэтому их нельзя опускать.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. 10.Копытин А. И. Основы арт-терапии. – СПб.: Лань, 1999.

2. Киселева М. В. Арт-терапия в работе с детьми: Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми. - СПб.: Речь, 2006.
3. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2007. 13.Ворожцова О. А. Музыка и игра в детской психотерапии: Музыкальная арт-терапия для детей. – СПб.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2004. – 89 с.
4. Рыбакова С. Г. Арт-терапия для детей с задержкой психического развития. – СПб.: Речь, 2007. – 144 с. 15.Дорис Бретт «Жила-была девочка похожая на тебя...» 5.Психотерапевтические истории для детей 16.Клезович О.В. «Музыкальные игры и упражнения для развития и коррекции речи детей: пособие для дефектологов, музык.рук. и воспитателей».

Аңдатпа: Педагогикалық тәжірибеде баланың жеке тұлғасына, оның қабілетін дамытуға бағытталған инновациялық жаңа әдістер, формалар, құралдар, технологиялар. Педагогикалық инновациялар тәрбие мен оқыту үдерістерін не өзгерте алады, не жетілдіре алады.

Түйін сөздер: инновациялар, технологиялар, білім.

Abstract: Innovative new methods, forms, means, technologies used in pedagogical practice, focused on the personality of the child, on the development of his abilities. Pedagogical innovations can either change the processes of education and training, or improve.

Key words: innovations, technologies, education.

МРНТИ 14.35.09

Усербаева Ж.С.¹, Сейдалиева Г.О.²

¹М01703мамандығы 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ

*² Ғылыми жетекші: PhD, аға оқытушы Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ., Қазақстан*

А1 ДЕНГЕЙІНДЕГІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ОЙЫН ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйіндеме

Бұл мақалада шетел тілі сабақтарында А1 деңгейіндегі білім алушылардың жазылым дағдыларын ойын тәсілдерін қолдана отырып қалыптастыру жайлы қарастырылған. Бастапқы А1 деңгейіндегі білім алушылардың жазылым дағдыларының ерекшеліктері, сонымен қатар

оларды қалыптастыру жолдары қарастырылған. Жәнеде ойын тәсілінің маңызы, ерекшеліктері, білім берудегі атқаратын рөлі туралы айтылады. Сонымен қатар осы ойын тәсілінің жазылым дағдысын қалыптастырудағы маңызы мен тиімділігі айтылады.

Кілт сөздер: жазылым дағдысы, әдіс-тәсілдер, ойын тәсілдері, А1 деңгейі.

Кіріспе

Соңғы жылдары адам өмірінің барлық салаларында ағылшын тіліне деген қызығушылықтың айтарлықтай артқаны анық, сондықтан қазіргі таңда ағылшын тілін меңгеру өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Осы жолда ағылшын тілін жетік меңгеруде бастапқы рөлді ұстаз атқарады. Яғни қазіргі заман талабына сай ұстаздың алдындағы басты міндет ол білім беруде оқытудың әр-түрлі әдіс-тәсілдерін қолдану. Сондай тәсілдердің бірі ойын тәсілі. Сол берілген әдіс-тәсілдерді қолдана отырып ұстаз білім алушылардың бойында көптеген дағдыларды қалыптастыруы тиіс. Сондай дағдылардың бірі – жазылым дағдысы. Біздің зерттеу жұмысымызға сай біз осы жазылым дағдысын ойын тәсілі арқылы А1 деңгейіндегі білім алушылардың бойында қалыптастыру. Балаларға шет тілін үйретудің бастапқы кезеңінде мұғалімнің негізгі міндеттерінің бірі – бұл пәнді қызықты және сүйіспеншілікпен өткізу. Сондықтан жас балаларды тәрбиелеудің негізгі түрі – ойын. Бала үшін ойын - бұл мұғаліммен және құрдастарымен қызықты қарым-қатынас, онда белгілі бір түрдегі мәлімдемелер ойынның ішкі қажеттіліктеріне байланысты. Шетел тілі сабағында оқытудың ойын әдісін қолданудың болашағы зор. Бірақ, әрине, оны қолданумен ғана жұмыс істеу мүмкін емес, себебі оқыту негізгі мағынасын жоғалтады. Ойын әдісін оқытуды басқа әдістерімен біріктіру керек және шет тілі сабағында белгілі бір ойын жағдайларын пайдалану туралы ғана айту керек.

Сараптама

Қазіргі таңда білім беру процесіндегі басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру, және білім беру процесінде қолдану. Осы білім берудегі тиімді тәсілдердің бірі ойын тәсілдерін қолдану болып табылады.

Шет тілін оқытуда ойын тәсілдерін пайдалану мәселелері көптеген ғалымдардың: И.Л. Бим, С.Т. Занко, С.С. Полат, Е.И. Пассов, В.М. Филатов, Дж. Оллер, П. Крашен, К.Ливингстон, Стивен ғылыми зерттеулерінде берілген. Шетел тілдерін оқыту тәжірибесінде көптеген оқу құралдары, әдістемелік әзірлемелер, ағылшын тілінде әртүрлі ойындарды өткізуге арналған материалдар қолданылады.

Айта кетейік, К.Д. Ушинский, Дж. Селли, К. Бюллер ойынды қиялдың көрінісі деп санаса, А.И. Сикорский мен Дж. Дьюи ойынды ойлаудың дамуымен байланыстырды.

М.Ф. Стронин: «Ойын – бұл мінез-құлықты өзін-өзі басқару қалыптасып, жетілдірілетін әлеуметтік тәжірибені қайта құруға және игеруге бағытталған жағдайдағы қызмет түрі». (22, 35 б.) Ойын әрекетінің психологиялық механизмдері жеке тұлғаның өзін-өзі көрсету, өзін-өзі бекіту, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі жүзеге асырудағы іргелі қажеттіліктеріне негізделген.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, адамдар ерте заманнан аға ұрпақ тәжірибесін жас ұрпаққа жеткізе отырып, ойынды оқыту әдісі ретінде пайдаланған. Оқу-тәрбие процесін жандандыру мен қарқындалуға негізделген қазіргі мектепте ойын әрекеті келесі жағдайларда қолданылады:

- белгілі бір тақырыпты меңгерудің дербес әдісі ретінде;
- кейбір басқа әдістердің кейде өте маңызды элементтері ретінде;
- тұтас сабақ немесе оның бөлігі ретінде (кіріспе, түсіндіру, бекіту, бақылау немесе жаттығу);

- сыныптан тыс іс-шараны ұйымдастыру кезінде ойынды пайдалануға болады.

Ойындарды жіктеу әрекеттерін өткен ғасырда ойын мәселесімен айналысқан шетелдік және отандық зерттеушілер қолға алды. Мысалы, Джон Оллер келесі ойын түрлерін анықтайды:

- Модельдеу;
- Драматизация;
- Рөлді ойын;
- Психодраматизация;
- Әлеуметтік драматизация;
- Мимика арқылы жаттығулар.

Жазбаша сөйлеуге үйрету мәселелері көптеген әдіскерлер мен практик мұғалімдердің қызығушылығын арттыруда. Сонымен, Н.К. Лапшова жазуды «әдістемелік категория ретінде» қарастыра отырып, жазу «сөйлеу әрекетінің көмекші түрі ретінде оқу-тәрбие процесінде әрқашан кемсітушілікке ұшырағанын» атап көрсетеді.

Жазуды үйрету процесінде ойын түрлерін қолдану оны мазмұнды әрі сапалы етеді, мысалы:

- ойын әр оқушының жеке және барлығының белсенді танымдық әрекетіне тартады және, осылайша, оқу процесін басқарудың тиімді құралы болып табылады;

- ойында оқыту оқушылардың өзіндік іс-әрекеті арқылы жүзеге асады, олар практиканың ерекше түрі сипатына ие, оның барысында ақпараттың 90%-ға дейін игеріледі;

- ойын – өз қатысушыларына таңдау, өзін-өзі көрсету, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі дамыту мүмкіндігін беретін еркін әрекет;

- ойын белгілі нәтиже береді және оқушыны мақсатқа (жеңіске) жетуге және мақсатқа жету жолын білуге ынталандырады;

- ойында командалар немесе жекелеген оқушылар бастапқыда тең болады (жаман және жақсы оқушылар болмайды: ойнайтындар ғана

болады); нәтиже ойыншының өзіне, оның дайындық деңгейіне, қабілетіне, төзімділігіне, шеберлігіне, мінезіне байланысты;

- ойында тұлғалық емес оқу процесі тұлғалық мәнге ие болады;

- бәсекеге қабілеттілік – ойынның құрамдас бөлігі – оқушыларға тартымдылық; ойыннан алған ләззат шет тілі сабақтарында қолайлы жағдай туғызады және пәнді оқуға деген құштарлығын арттырады;

- ойында әрқашан белгілі бір жұмбақ болады – оқушының ақыл-ой әрекетін белсендіретін, оны жауап іздеуге итермелейтін, алынбаған жауап;

- ойын белсенді оқыту жүйесінде ерекше орын алады: ол синтетикалық, өйткені ол оқытуды ұйымдастырудың әрі әдісі, әрі формасы, белсенді оқытудың барлық әдістерін іс жүзінде синтездейді.

Жазбаша жазуға үйретуде ойын әдістерін қолдану өте тиімді, өйткені ол оқушылар үшін, әсіресе оқудың бастапқы кезеңінде әрқашан қызықты. Яғни біздің зерттеу жұмысымызға сай А1 деңгейіндегі білім алушыларға ойын тәсілін қолдану өте тиімді. Бастауыш сынып оқушыларының оқытудың негізгі түрі ойын екенін ескерсек, ойын жазуда лексика мен грамматиканы меңгерту де табысты болмақ.

Қорытынды

Бұл жұмыста қазіргі кезеңде шет тілдерін оқыту әдістемесінде орын алып отырған маңызды мәселелердің бірі – ойын әдістемесін қолдана отырып жазуды оқытуды ұйымдастыру мәселесі көтеріледі. Ойын – мінез-құлықты өзін-өзі басқару қалыптасып, жетілдірілетін әлеуметтік тәжірибені қайта жасау мен игеруге бағытталған жағдайдағы қызмет түрі. Ойындардың алуан түрлілігі бар, бірақ олардың барлығы оқу процесінде белгілі бір функцияларды орындайды: оқу, білім беру және басқалары. Шетел тілі сабағында ойынды қолданудың жаңа идеяларды меңгеруіне, жаңа іскерлік пен дағдыны қалыптастыруға, оқушының мотивациялық-қажеттілік саласын дамытуға пайдасы зор. Жалпы, бастауыш сыныптарда ағылшын тілі сабағында ойын тәсілдерін жүйелі түрде қолдану практикалық ғана емес, оқу-тәрбиелік міндеттерді де сәтті шешуге мүмкіндік береді.

Сонымен, ойын тәсілдерін үнемі қолдану жазу дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік береді, бастауыш мектепте шет тілін оқыту мақсаттарының бірін жүзеге асыра отырып, тілдік құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал етеді. Ойын тапсырмаларын орындау барысында тілдік жазба материалды қолдану дағдыларын жетілдіру және дамыту қатар жүреді. Сонымен қатар, ойын тәсілдерін қолдану кіші жастағы мектеп оқушыларының бойында жауапкершілік, дербестік сияқты құнды тұлғалық қасиеттердің көрініп, қалыптасуына ықпал етеді. Ойын тапсырмаларын орындау тіпті нашар оқитын оқушылардың құзырында, олар балаларға психологиялық кедергіні жеңуге және өзіне деген сенімін арттыруға көмектеседі.

Пайдаланган әдебиеттер:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Просвещение. – 2003. – 857 с.
2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – 60 с.
3. Гаврилова О.В. Игра как средство развития интереса к изучаемому языку. // ИЯШ. – 2004. – № 2. – 112 с.
4. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – М.: Издательский центр « Академия». – 2005. – 336 с.
5. Курбатова М.Ю. Игровые приемы обучения грамматике английского языка на начальном этапе. // ИЯШ. – 2006. – № 3. – 112 с.
6. Лапшова Н.К. Игровые приемы обучения письменной речи на начальном этапе. // ИЯШ. – 2009. – № 6. – 112 с.
7. Магомедова Л.П. Обучение английскому языку младших школьников. // Первое сентября. Английский язык. – 2008. – № 22. – 47 с.

Усербаева Ж.С.¹, Сейдалиева Г.О.²

¹ *магистрант 2 курса специальности 7M01703 КазНПУ имени Абая*

² *Научный руководитель: PhD, старший преподаватель*

КазНПУ имени Абая Алматы, Казахстан

**ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПИСЬМА У УЧАЩИХСЯ
УРОВНЯ А1 С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИГРОВЫХ МЕТОД**

Аннотация. В статье рассматривается формирование письменных навыков учащихся уровня А1 на уроках иностранного языка с использованием игровых приемов. Рассмотрены особенности письменных навыков учащихся начального уровня А1, а также способы их формирования. И важность, особенности игры, ее роль в воспитании. Также подчеркивается важность и эффективность этой игры в формировании навыков письма.

Ключевые слова: письменные навыки, методы, игровые приемы, уровень А1

Usserbayeva Zh.S.¹, Seidaliyeva G.O.²

¹ *Master student of 7M01703 specialty KazNPU named after Abay*

² *Scientific supervisor: PhD, senior teacher KazNPU named after Abay*

Almaty, Kazakhstan

**FORMATION OF WRITING SKILLS FOR LEVEL A1 PUPILS
USING GAME METHODS**

Abstract. The article discusses the formation of writing skills of A1 level students in foreign language lessons using game techniques. The features of the writing skills of students of the A1 entry level, as well as the ways of their formation, are considered. And the importance, features of the game, its role in education. The importance and effectiveness of this game in developing writing skills is also highlighted.

Key words: writing skills, methods, playing techniques, level A1

МРНТИ 14.37.01

Н.М. Стукаленко¹, А.Н.Иманова², А.Е.Зейнелова³

*¹ доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,*

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: nms.nina@mail.ru

² PhD-доктор, филиал «Өрлеу» по Акмолинской области,

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: imanova.a@mail.ru

³ магистр педагогики, филиал «Өрлеу» по Акмолинской области

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: azejnelova@gmail.com

ОПОРНАЯ ШКОЛА КАК ЦЕНТР РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГОВ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы функционирования ресурсных центров для малокомплектных школ, как одного из действенных механизмов решения проблем школ с малым количеством учащихся в условиях обновления содержания образования. Особое внимание авторы уделяют освещению проектной деятельности института повышения квалификации по развитию региональных ресурсных центров. Основу проекта составляет повышение качества образования малокомплектных школ через профессиональное развитие и повышение творческого потенциала педагогов.

Ключевые слова: ресурсный центр, опорная школа, малокомплектная школа, магнитная школа, исследование, проект, профессиональное развитие.

Малокомплектная школа имеет специфическую форму организации учебных занятий, ее отличают малый контингент обучающихся, совмещенные классы-комплекты, малочисленность педагогов. Обучение в такой школе идет в условиях территориальной и информационной изолированности, занятия проводятся одновременно в двух, трех, иногда и четырех классах.

Проблемы МКШ в странах СНГ и Казахстане исследовали ученые Е.В. Щербаков, Е.Н. Аверкин, В. Г. Бочарова, М. П. Гурьянова, А. В. Морозов, А.Т. Дуйсебек, Г.З. Адильгазинов, С.С. Контаев, Г.М. Храпченков, А. Аскарбаева, А.Б. Акпаева, Е. В. Белошниченко, К.Н. Мамырова, С.Д. Нурсейитова и др. Ими определены основные проблемы МКШ:

- объединение нескольких классов в классы-комплекты;
- малочисленность педагогов, отсутствие возможности посещать уроки по своей специальности в других школах, возможности изучения опыта своих коллег;
- полифункциональность деятельности сельского учителя;
- многопредметность и многопрофильность преподавания (некоторые учителя ведут предметы не по своей специальности);
- выполнение педагогами многочисленных социально-педагогических функций;
- малочисленность родительского коллектива, низкий образовательный ценз родителей и др.

Все эти факторы оказывают влияние на качество обучения в сельских регионах. В таких условиях одной из эффективных форм организации образовательного процесса МКШ, повышения его качества является создание опорных школ - ресурсных центров.

В Законе Республики Казахстан «Об образовании» опорная школа (ресурсный центр) определяется как организация среднего образования, на базе которой консолидируются образовательные ресурсы близлежащих малокомплектных школ для проведения краткосрочных сессионных занятий, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся в целях обеспечения доступа к качественному образованию учащихся малокомплектных школ. Ресурсный центр позволяет интегрировать современные ресурсы и за счет этого компенсировать недостающие ресурсы в отдельно взятых МКШ и решить многие проблемы.

Закрепленные за ресурсным центром МКШ именуют магнитными школами. Получается образовательный комплекс, интегрирующий несколько магнитных школ вокруг ресурсного центра, который обладает наибольшим материальным и кадровым потенциалом. Это позволяет интегрировать все имеющиеся ресурсы и за счет этого компенсировать недостающие ресурсы в отдельно взятых малокомплектных школах: материально-технические, кадровые, научно-методические и др. Это обеспечивает психологизацию, дифференциацию и индивидуализацию обучения, создает условия для профильного обучения учащихся. Сегодня в Акмолинской области функционирует 19 ресурсных центров и 47 прикрепленным к ним магнитных школ.

Проблемами МКШ и ресурсных центров «Өрлеу» по Акмолинской области» занимается с 2011 года. Для обеспечения работы ресурсных центров сотрудниками института была разработана региональная модель организации деятельности опорной школы - ресурсного центра, разработаны нормативно-правовые документы для обеспечения деятельности ресурсных центров, проведены обучающие семинары, мастерские по организации очной и дистанционной сессий, по проектированию учебных занятий, по планированию и др. С этого же периода в институте осуществлялся исследовательский проект

«Университет повышения квалификации педагогов МКШ», который во многом способствовал развитию профессиональных компетентностей педагогов малокомплектных школ.

Обновление содержания образования ставит новые задачи перед педагогами МКШ, реализации которых препятствуют специфика и проблемы малокомплектных школ. В процессе исследования, проведенного институтом, были выявлены региональные трудности с которыми сталкиваются педагоги МКШ, среди которых, проблемы, касающиеся организации и планирования урока в рамках обновленных программ, критериального оценивания, применения в условиях класса-комплекта эффективных активных методов обучения и др. Также выяснилось, что существуют вопросы, требующие решения относительно деятельности некоторых ресурсных центров:

- недостаточный уровень качества деятельности ресурсных центров;
- дистанционное обучение в межсессионный период;
- слабая связь между учителями ресурсного центра и магнитных школ;
- слабая методическая поддержка педагогов МКШ со стороны ресурсного центра.

Поэтому филиалом совместно с областным учебно-методическим кабинетом управления образования по Акмолинской области был реализован проект «Ресурсный центр: актуальные вопросы повышения качества образования», целью которого является повышение качества образования МКШ через развитие профессионального и психолого-педагогического потенциала педагогов в условиях обновления содержания образования. Реализация данного проекта основывалась на нормативно-правовых документах, регламентирующих функционирование ресурсных центров, информации из различных источников казахстанских и зарубежных авторов по деятельности ресурсных центров, а также практическом опыте работы института в данном направлении. Целью проекта был анализ, систематизация и обобщение теоретических и практических материалов об организации и деятельности ресурсного центра – опорной школы малокомплектных школ для оказания методической поддержки руководителям и учителям ресурсных центров и малокомплектных школ по эффективной организации работы ресурсных центров. Составление методических рекомендаций «Ресурсный центр: организация работы и перспективы развития в условиях обновления содержания образования» являются одним из направлений реализации проекта, позволяющих повысить эффективность деятельности ресурсных центров.

В ходе реализации проекта нами были сформулированы определенные выводы и заключения. Во-первых, опорная школа должна работать в экспериментальном и инновационном режиме, при этом, методическое обеспечение образовательного процесса должно быть на высоком уровне. Во-вторых, только квалифицированные компетентные

педагогические и управленческие кадры способны обеспечить эффективную организацию образовательного процесса. Немаловажную роль играет наличие системы социального партнерства с другими общеобразовательными организациями, учреждениями среднего и высшего профессионального образования, научными центрами. Это поможет расширить образовательное пространство ресурсного центра и усилить результативность социализации учащихся. В тоже время, немаловажную роль играет позитивное отношение администрации и педагогических коллективов опорных школ к внедрению модели ресурсного центра. Данный фактор имеет психологическое значение: педагоги ресурсного центра и магнитных школ должны иметь внутреннюю готовность к работе в новых условиях. Формальное отношение влечет внутреннее сопротивление людей к новому, низкую мотивацию к инновационной деятельности, формализм и т.п. Требуется демократический стиль директора опорной школы, его готовность к коллегиальному управлению ресурсным центром, разделению властных полномочий с директорами магнитных школ. Препятствием для создания единой административной команды образовательного комплекса, эффективного сотрудничества может стать авторитаризм директора ресурсного центра, его стремление к единоличному управлению всеми школами образовательной сети.

Современный ресурсный центр – опорная школа для малокомплектных школ осуществляет свою деятельность по направлениям, представленным в таблице 1.

Таблица 1. Направления деятельности ресурсного центра

Организационное	Информационное	Кадровое	Мотивационное	Научно-методическое
- сетевая работа РЦ; - план действия в условиях внедрения обновленного содержания образования; - сбор и обобщение информации по проблеме РЦ; - взаимодействие с партнерами.	- разработка информационных материалов; - создание информационной базы; - постоянный обмен информацией внутри сети; - информационное консультирование.	- создание системы кадрового сетевого распределения; - повышение профессионального мастерства педагогов РЦ и МКШ, семинары, круглые столы, мастер-классы, тренинги, коучинги и др.	- разработка системы оценки эффективности работы РЦ и МКШ; - разработка системы контроля за деятельностью ресурсного центра.	- разработка проектов на базе РЦ; - разработка научно-методических рекомендаций (экспериментальные технологии, экспериментальный и инновационный процесс, организация деятельности РЦ и др.).

Качество обучения напрямую зависит от профессионализма, уровня развития педагогического мастерства учителя. Поэтому ему необходимо развивать творческую инициативу, креативность, способность заниматься самосовершенствованием, самообразованием, уметь адаптироваться в новых условиях. Причем, он не просто должен стремиться использовать инновации, но и правильно их воспринимая, все время совершенствовать свою работу в данном направлении. Большая роль в этом отводится ресурсным центрам, которые, являясь ближайшим очагом методической поддержки педагогов магнитных школ, могут во многом способствовать развитию их профессиональных компетентностей.

Управление развитием профессиональных компетентностей берет на себя методическая служба ресурсного центра, которая объединяет другие структуры, представленные в рисунке 1. Возглавляет работу межшкольных методических объединений заместитель директора по научно-методической работе опорной школы. Он может осуществлять взаимодействие с внешним ресурсным центром – кафедрами высшего учебного заведения или института повышения квалификации.

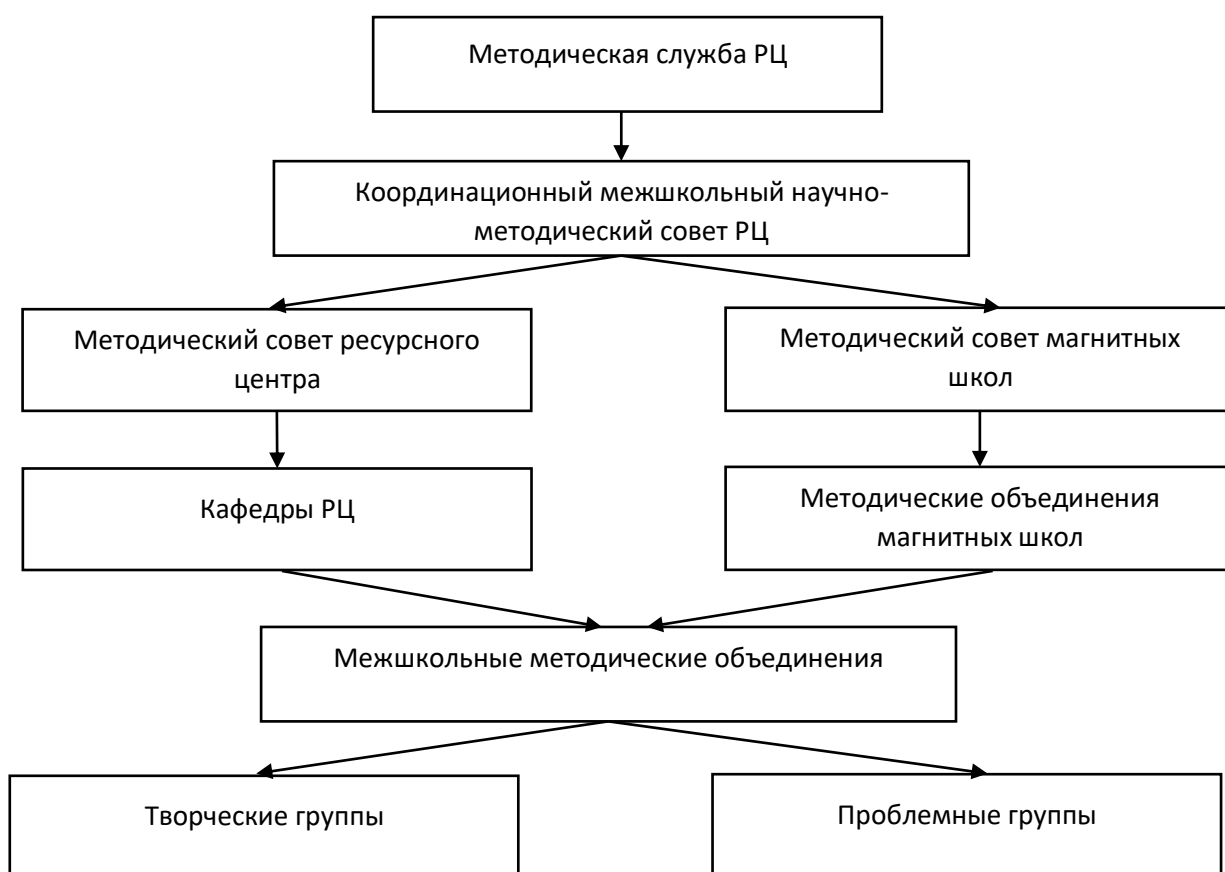

Рисунок 1. Структура методической службы ресурсного центра

Координационный межшкольный научно-методический совет координирует деятельность всех структурных подразделений методической службы. Его целью является создание условий для непрерывного повышения педагогического мастерства и совершенствования профессионализма учителей сети. Межшкольное методическое объединение организуется при наличии не менее трех учителей по одному предмету или по одной образовательной области. В образовательных организациях могут также создаваться межшкольные методические объединения воспитателей, классных руководителей и т.п. Они организуют и проводят на высоком профессиональном уровне учебно-воспитательную, методическую и опытно-экспериментальную работу по одной или нескольким родственным дисциплинам; занимаются повышением педагогической квалификации учителей; проводят педагогические эксперименты; организуют и проводят работу по профессиональной ориентации выпускников и подготовке их к поступлению в высшие учебные заведения.

Опорная школа является центром научно-методической работы с педагогическими кадрами по изучению инноваций в системе образования и служит учебной базой магнитных школ, так как создается с целью распространения опыта и оказания методической помощи магнитным школам своего региона. Методическая служба ресурсного центра составляет план работы по развитию профессиональных компетентностей педагогов магнитных школ, в которой отражаются организационные, диагностические, практико-обучающие, итогово-аналитические направления работы. Такое методическое сопровождение профессионально-личностного развития педагогов МКШ приведет к развитию новых качественных характеристик их профессиональной деятельности, которые включают дальнейшее совершенствование профессиональных компетентностей, развитие и саморазвитие, реализацию творческого потенциала, в конечном счете, повышение качества обучения учащихся.

Выводы. Таким образом, качество образования малокомплектных школ во многом зависит от эффективной организации и деятельности ресурсного центра. В условиях обновления содержания образования необходимо развернуть работу по укреплению и развитию ресурсных центров, основные идеи которых должны служить объединению и развитию участников учебно-воспитательного процесса для решения поставленных задач. Ресурсный центр также должен влиться в систему непрерывного профессионального образования педагога МКШ, которое направлено на его профессиональное и личностное развитие.

Список литературы:

1. Анализ нормативно правовой базы и особенностей организации обучения в малокомплектных школах. - Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2015.

2. Концепция развития малокомплектных школ в Республике Казахстан на 2010-2020 годы / авт. Дуйсебек А.Т., Адильгазинов Г.З., Контаев С.С., Лахтина Т.Л. и др., Астана, 2011.
3. Сравнительный анализ работы малокомплектных школ стран ОЭСР и Казахстана. Раздел аналитического отчета. Рекомендации. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. – Астана, 2016. – 27 с.
4. Международное исследование преподавания и обучения TALIS-2018: первые результаты Казахстана. Национальный отчет, первый том / Р. Сыздыкбаева. Нур-Султан: МОН РК, АО «Информационно-аналитический центр», 2019. – 155 с.
5. Нурбаев Ж. Е. Казахстан: неравная борьба за равенство в школе // <https://cabar.asia/ru/kazakhstan-neravnaya-borba-za-ravenstvo-v-shkole/>

ТІРЕК МЕКТЕП ШАҒЫН ЖИНАҚТАЛҒАН МЕКТЕП ПЕДАГОГТЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ ОРТАЛЫҒЫ РЕТІНДЕ

Андатпа. Бұл мақалада білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында оқушылар саны аз мектептердің проблемаларын шешудің пәрменді тетіктерінің бірі ретінде шағын жинақталған мектептер үшін ресурстық орталықтардың жұмыс істеу мәселелері қарастырылады. Авторлар Аймақтық ресурстық орталықтарды дамыту бойынша біліктілікті арттыру институтының жобалық қызметін жариялауға ерекше назар аударады. Жобаның негізін педагогтердің шығармашылық әлеуетін арттыру және кәсіби дамыту арқылы шағын жинақты мектептердің білім сапасын арттыру құрайды.

Түйінді сөздер: ресурстық орталық, тірек мектеп, шағын жинақталған мектеп, магниттік мектеп, зерттеу, жоба, кәсіби даму.

THE REFERENCE SCHOOL AS A CENTER FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF TEACHERS OF SMALL SCHOOLS

Annotation. The article deals with the functioning of resource centers for small schools as one of the effective mechanisms for solving the problems of schools with a small number of students in terms of updating the content of education. The authors pay special attention to the coverage of the project activities of the Institute of advanced training for the development of regional resource centers. The project is based on improving the quality of education in small schools through professional development and increasing the creative potential of teachers.

Keywords: resource center, supporting school, small school, magnetic school, research, project, professional development.

Г.М. Ракишева¹, Д.А. Ниязова²

¹ доктор философии (PhD)

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: gulmira_rakisheva@mail.ru

² магистрант кафедры педагогики и психологии

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: Diana_0898@mail.ru

СОЗДАНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие вопросы создания условий для одаренных детей в рамках дополнительного образования. Индивидуальный характер образовательного процесса позволяет решать одну из основных задач дополнительного образования - выявление, развитие и поддержку одаренных и талантливых детей. Что такое «одаренный человек». Развитие личности человека также описываются в трудах К.Г.Юнга, Л.С.Выготского, А.Н.Леонтьева и других. В данной статье затронута тема самости и развитие личности ребенка через деятельность. Перечислены подходы и условия организации учебного процесса в учреждениях дополнительного образования развития детей.

Ключевые слова: Одарённость; дополнительное образование; самость; психолого – педагогические условия; подходы; личность; деятельностный подход; развитие; интерес; личность; самость; деятельность.

Важную роль в развитии детской одаренности и таланта занимают учреждения дополнительного образования для детей, которые могут компенсировать недостаток учебной нагрузки в различных творческих объединениях. В них ребенок начинает развивать свои способности. Дополнительное образование предоставляет каждому ребенку возможность свободно выбирать образовательную программу, время ее освоения с учетом его индивидуальных склонностей. Существует проблема для преподавателей дополнительного образования. В учреждениях такого профиля имеется нехватка ключевых компетенциях для изучения талантливых и одаренных ребят. Сейчас качество образования и воспитания детей данной категории гарантируется лишь только интуицией и опытом педагогов. Наши педагоги переходят на инновационный вид деятельности, разрабатывая факультативные курсы и программы для одаренных детей. Этот вид деятельности требует от них специальных теоретических знаний и определенных навыков, понимания реальных закономерностей и

психологии развития ребенка, видения целостности образовательного процесса и умения его проектировать.

Индивидуальный характер процесса образования позволяет нам решить одну из основных задач дополнительного образования - выявления, развития и поддержки одаренных и талантливых детей. Индивидуальное частное и личное база деятельности учреждений дополнительного образования позволяет нам удовлетворить потребности конкретных детей, используя возможности своего свободного времени. Проблема талантов становится все более актуальной. Во-первых, это связано с общественной потребностью является уникальной творческой личностью. Неопределенность современной окружающей среды требует не только высокой активности человека, но и его навыки, способность к нестандартному поведению.

На сегодняшний день в Республике Казахстан работает 124 специализированных организаций образования для одарённых детей: 33 из них с полиязычным образованием [1]. В каждом регионе открыто большое количество школ по естественно-математическому и общественно-гуманитарному направлению, также спортивные, музыкальные и военно-кадетские школы. Одарённый ребёнок есть в каждой семье, поэтому, как сказал президент Республики Казахстан, детей нужно искать, выявлять, отбирать и поддерживать, а также создавать все необходимые условия для их дальнейшего развития. За 30 лет независимости страны казахстанские школьники на различных международных конкурсах и соревнованиях завоевали более 5000 наград. [1] Терминология «одарённый ребенок» включает такие понятия как творческая способность, талант, одарённость, гениальность. Способностями называют индивидуальные особенности личности, помогающие ей успешно заниматься определённой деятельностью. Талантом называют выдающиеся способности, высокую степень одарённости в какой-либо деятельности. Чаще всего талант проявляется в какой-то определённой сфере [2].

Термин "одаренность" основан на способностях, которые значительно отличаются от средних. Талантливого ребенка отличает нестандартное видение яркое проявление в различных видах деятельности, творчестве. Талантливые люди нуждаются в этом из-за повышенной познавательной активности, а также из-за желания по собственной инициативе повышать уровень своих знаний. Для реализации и раскрытия творческих и умственных способностей у детей всех возрастов, в сфере образования было созданы учреждения дополнительного образования. Право детей и подростков на дополнительное образование обеспечивается как в общеобразовательных школах, так и сетью внешкольных организаций: Дворцы, Дома, Центры, комплексы, студии детского и юношеского творчества, станции и базы юных техников, туристов, натуралистов, детские музыкальные, спортивные школы, школы искусств, клубы по интересам, спортивные, оздоровительные, туристические лагеря и др. (По данным

государственного сайта egov.kz: дворцы школьников – 198 (2012 - 189); станции юных туристов – 35 (2012 -26); станции юных техников – 25 (2012 - 21); станции юных натуралистов – 19 (2012 – 18); музыкальные школы –200 (2012 – 206); художественные школы – 30 (2012 – 30); школы искусств – 127 (2012 – 110); дворцовые клубы (ЮЛ) – 51 (2012 –31); оздоровительные лагеря – 148 (2012 – 11); в том числе круглогодичные (ЮЛ) – 7 (2012 – 5).

Всего в системе образования Республики Казахстан дополнительным образованием охвачены 1590724 школьника (60,5%): в 833 организациях дополнительного образования (2012 г. – 641 ед.) охвачено свыше 620 тысяч детей (23,9 %) (2012 г. – 22,9%); в 59 тысяч кружках школ - свыше 961 тысячи (36,6%) (2012 – 35,1%). Увеличилось число частных организаций дополнительного образования на 68 единиц. Из 833 организаций 106 – частные (2013 –38), в них заняты 55654 (6979) детей, это 2,1 % от общего числа школьников. (По данным государственного сайта egov.kz: дворцов школьников - 8; художественных школ и школ искусств – 26, оздоровительных лагерей – 72). 138. Наибольший охват школьников дополнительным образованием в Западно-Казахстанской - 59,9 %, Костанайской – 47,1 %, Восточно Казахстанской – 44,4%, Актыбинской – 34,6 %, Павлодарской – 34 % областях[3].

Для выявления и развития способностей в условиях дифференцированного и индивидуального обучения в организациях дополнительного образования, необходимо создать следующие условия:

Знакомство педагогов с научными данными о психологических особенностях и методических приемах эффективных при работе с одаренными детьми через:

- проведение педагогических собраний и советов с приглашением специалистов;
- обучение преподавателей на курсах повышения квалификации;
- подбор и накопление в методическом кабинете литературы, необходимой для самообразования, систематический обзор новых поступлений;
- научно-методическую работу по данному направлению (с последующим обсуждением и обменом опытом).

Выявление одаренных детей на основе:

- итогов конкурсов, выставок и иных соревновательных мероприятий, достигнутых практических результатов в основных областях деятельности;
  - знакомства с приемами целенаправленного педагогического наблюдения;
  - обсуждения критериев, позволяющих судить о наличии одаренности;
  - длительное наблюдение за корреляцией между результативностью по итогам тестирования и успехам в реальной деятельности.
- выявления мнения родителей о склонностях, области наибольшей успешности и круге интересов, об особенностях личностного развития их ребенка;

Элементами педагогических технологий, применяемых в учреждениях дополнительного образования для работы с детьми, которые проявляют особый интерес к учебе и развитию, являются:

- Деятельностный подход (между обучением и развитием стоит деятельность).
- Формирование внутренней мотивации.
- Возможность индивидуализации темпов прохождения образовательных программ, их обогащение и углубление.
- Организация образовательного процесса при “субъект – субъектных отношениях”.
- Рефлексия.
- Интегративный подход.
- Соблюдение принципов – “право на ошибку”, “ситуация успеха”, “не сравнивать с другими” и т.д., которые создают благоприятный морально-психологический климат.

В системе дополнительного образования можно выделить следующие формы обучения одаренных детей:

- индивидуальное обучение или обучение в небольших группах по программам творческого развития в определенной области;
- работа над исследовательскими и творческими проектами в режиме наставничества (как правило, наставником выступает преподаватель или преподаватель);
- очные и заочные курсы;
- лагеря отдыха, лагеря, мастер-классы, творческие мастерские;
- система творческих конкурсов, фестивалей, олимпиад;
- детские научно-практические конференции и семинары.

Благоприятные возможности для дополнительного образования отчетливо проявляются, особенно в области художественного развития. В эти учреждения часто приходят дети, чьи таланты уже раскрылись. В дополнительном образовании можно использовать такой мощный ресурс для развития талантов, как единство и взаимодействие искусств, что обычно затрудняется распределением содержания образования в школе. В организациях общего среднего и дополнительного образования Республики Казахстан созданы и успешно функционируют системы, ориентированные на потребности учащихся, учителей и родителей и учитывающие специфические социально-педагогические и психолого - педагогические условия, что позволяет расширить спектр возможностей педагогического воздействия на личность.

Сейчас в нашем современном мире всё стремится к целостности. И, скорее всего, каждый человек стремится к ней. И каким бы не был человек, с руками или без, с детьми или без, с богатством или без, почувствовать себя счастливым он может лишь тогда, когда прикоснется к своему образу целостности. В аналитической психологии данное понятие определяется, как архетип Самости, концепцию которого, открыл Карл

Густав Юнг.[4] Можно сказать, что Самость является источником всех архетипических образов и врожденных ментальных тенденций к структурированию порядка и интеграции. Самость как связующий принцип в области психики человека имеет центральное значение для управления психической жизнью, и поэтому можно сказать, что самость является ведущей частью развития личности.[4]

В образовательных учреждениях необходимо создать определенные условия для раскрытия «самости» ребенка. С.Д. Якушева утверждает, что в рамках личностно-ориентированного подхода должны быть осознаны и содержание, и принципы обучения. Она отмечает, что от обучения знаниям, умениям и навыкам следует перейти к обучению самой возможности приобретать и использовать их в жизненном опыте.

Личность человека формируется и развивается под влиянием многочисленных факторов, но при этом человек не пассивное существо, он выступает как субъект своего собственного формирования и развития. [3]

Ученые, занимающиеся проблемами образования, обращают внимание на многосторонность феномена «самости» как системы и результата. В связи с этим самость, на наш взгляд, представляет собой интегральное качество личности. Итак, к явлениям "я-бытия", способствующим развитию личности современного дошкольника, относятся: самопознание, закрепляющее интерес к своему "я", выявляющее пути к пониманию его личностных качеств и способностей, самоопределение, создание различных видов деятельности в ситуации выбора, принятия собственных решений; самореализация, помогающая проявить свое творчество в игровой, учебной и внеклассной деятельности; Саморегуляция, учит управлению собственными желаниями, импульсами, стимулированием и собственными действиями [3]; самосовершенствование предполагает воздействие на себя, поддержку человеком лучшего в себе, расширение этого лучшего и восхождение к собственной вершине (самосовершенствование).

По мнению авторов концепции деятельностного подхода С.Л.Рубинштейна и А.Н.Леонтьева, с помощью деятельности происходит приобщение индивида к жизни других путем присвоения их навыков, привычек, культуры, приемов, посредством которых они обращаются с орудиями труда. Указанные исследователи подчеркивают, что благодаря деятельности происходит формирование и развитие психики, т.е. и личности. По мнению А.Н. Леонтьева [5], личность по-настоящему рождается, когда ребенок подросткового возраста проникается осознанием себя как части социума, принимает осознанное участие в совместной деятельности, таким образом можно отметить, что когда человек начинает общение с другими людьми происходит развитие и это развитие и интерес ребенка, нужно раскрыть через организации дополнительного образования, так как там уделяют особое внимание интересам детей. Таким образом развитие детей в организациях дополнительного образования направлены на личностные

интересы и углубленное развитие личности, при этом обязательным условием, является создание психолого – педагогических условий в процессе обучения. Процессы, связанные со становлением и функционированием личности, базируются на том, что называют иерархизацией мотивов, которые побуждают индивида к деятельности. Указанный автор полагает, что под самореализацией следует понимать процесс, в рамках которого человек создает собственные сущностные силы и личностные способности в своей общественной деятельности, полагает себя самого в продуктах последней и в личностных вкладах в других.

Список литературы:

1. Каирбаева Ш.. «Одарённых детей в Казахстане становится больше» [Электронный ресурс] URL:<https://informburo.kz/stati/odaryonnyh-detey-v-kazahstane-stanovitsya-bolshe.html> , 25.12.21
2. Д.Б. Богоявленская «Рабочая концепция одаренности»[Электронный ресурс] URL:<https://www.hse.ru/data/2010/12/31/1208182748/03bogoyavlenskaya46-68.pdf>,25.12.21
3. «Дополнительное образование детей в Республике Казахстан: состояние и перспективы развития» (методические рекомендации) - Республиканский учебно-методический центр дополнительного образования, Астана, 2015 г., 226 с ,[Электронный ресурс] URL:<https://icrovpvl.gov.kz/files/blogs/1441271411330.pdf>, 27.12.21
4. Юнг, К.Г. Тавистокские лекции/ К.Г. Юнг/ Пер. с нем. В. Зеленского-СПб.: Издательская группа «Азбука-классика», 2007. - 236 с. 05.01.2022
5. А. Н. Леонтьев «Деятельность. Сознание. Личность» [Электронный ресурс] URL:<https://www.marxists.org/russkij/leontiev/1975/dyatyelnost/deyatelnost-soznyanie-lichnost.pdf>, 12.01.2022

Annotation: This article discusses such issues as creating conditions for gifted children in the framework of additional education. The individual nature of the educational process allows us to solve one of the main tasks of additional education - the identification, development and support of gifted and talented children. What is a "gifted person". The development of a person's personality is also described in the works of K.G.Jung, L.S.Vygotsky, A.N.Leontiev and others. This article touches on the topic of the self and the development of the child's personality through activity. The approaches and conditions of the organization of the educational process in institutions of additional education for the development of children are listed.

Keywords: Giftedness, additional education, self, psychological and pedagogical conditions, approaches, personality, activity approach, development, interest, personality, self, activity.

Аннотация: Бұл мақалада қосымша білім беру аясында дарынды балаларға жағдай жасау сияқты мәселелер қарастырылады. Білім беру процесінің жеке сипаты қосымша білім берудің негізгі міндеттерінің бірін — дарынды және талантты балаларды анықтау, дамыту және қолдауды шешуге мүмкіндік береді. "Дарынды адам" деген не. Адамның жеке басының дамуы К.Г.Юнг, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев және басқалардың еңбектерінде де сипатталған. Бұл бапта тақырыбы да қозғалды самости және бала тұлғасын дамыту қызметі арқылы. Балаларды дамытудың қосымша білім беру мекемелерінде оқу процесін ұйымдастырудың тәсілдері мен шарттары көрсетілген.

Түйінді сөздер: Дарындылық, қосымша білім беру, өзін – өзі тану, психологиялық-педагогикалық жағдайлар, тәсілдер, тұлға, белсенділік, даму, қызығушылық, тұлға, өзін-өзі тану, қызмет.

МРНТИ 14.25.05

О.С.Тимошина¹, Н.М. Стукаленко²

*¹ КГУ «Первая гимназия», СКУ им. М.Козыбаева,
г.Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail: tos1509@mail.ru
² доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: nms.nina@mail.ru*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В статье рассматривается вопрос формирования лидерских качеств у младших школьников, который реализуется в рамках обновленного содержания образования в Республике Казахстан. Раскрывается понятие «психолого-педагогическое сопровождение» и его значение в становлении лидерского поведения у детей, обучающихся в начальной школе. Представлена модель психолого-педагогического сопровождения формирования лидерских качеств младшего школьника. Описаны способы реализации данной модели: наиболее эффективные формы, методы и приемы, направленные на развитие лидерского потенциала учеников начальной школы, организация и проведение тематических занятий, тренингов, факультативов.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, лидерские качества, младший школьник, проектная деятельность, тренинг, научно-исследовательская деятельность, внеурочная деятельность.

На современном этапе система образования, как и многие сферы общественной жизни, претерпевает значительные изменения как по содержанию, так и по структуре. Изменились и основные задачи, которые требуют первоочередного решения. Одной из таких задач является психолого-педагогическое сопровождение детского лидерства. Обновленное содержание образования направлено не только на получение качественных знаний, востребованных в жизни умений и навыков, но и на развитие личности в целом, особенно таких ее качеств и черт, которые позволят каждому ученику успешно адаптироваться в условиях самостоятельной жизнедеятельности. Наиболее значимым вопросом в данном аспекте является проблема обеспечения условий реализации уже имеющегося у человека лидерского потенциала.

Исследовательский интерес к проблеме детского лидерства в зарубежной науке и практике рассматривается стабильно на протяжении всего XX века; а в отечественной психолого-педагогической парадигме он носит неоднозначный характер. Сегодня этот интерес значительно возрос в связи с происходящими в обществе изменениями. Особенно актуальны и востребованы сегодня научно-практические исследования системы методов и средств, способствующих формированию лидерских качеств у младших школьников. Именно в этот период закладывается фундамент будущей личности, развиваются многообразные отношения к людям, различным видам деятельности, самому себе. В связи с этим, современная педагогическая практика должна опираться на личностно-ориентированное образование, с позиций которого ребенок рассматривается как субъект педагогического процесса, где наибольшее внимание уделяется созданию оптимальных условий для интеллектуального, социального и эмоционального развития растущей личности.

Изучение механизмов проявления активности ребенка и процесса развития лидерского потенциала детей имеет исключительно важное значение для поиска эффективных путей и средств, способствующих становлению активности личности. Лидер берет на себя ответственность не только за действия своих последователей, но и ведет их с целью достигнуть определенного результата. Но последователи не идут просто так за лидером: им также необходимы определенные мотивации и гарантии того, что именно с этим человеком их ждет успех. В связи с этим целесообразно рассмотреть возможности и методы формирования лидерских качеств у детей младшего школьного возраста. Эффективной моделью формирования лидерства у детей, обучающихся в начальной школе, будет построение модели психолого-педагогического сопровождения, что обусловлено комплексностью и системностью подобной деятельности.

В условиях современного образования системное психолого-педагогическое сопровождение (ППС) психического развития и становления личности ребенка становится очень важным аспектом в работе

с младшими школьниками по формированию лидерских качеств. Психолого-педагогическое сопровождение представляет собой деятельность, направленную на создание социально-психологических условий, способствующих успешному обучению и развитию каждого ребенка в конкретной школьной среде [1].

В ППС развития младшего школьника как целостном процессе можно выделить три обязательных компонента:

1) систематическое отслеживание (диагностика) психолого-педагогического статуса учащегося и динамики его развития в процессе обучения и воспитания;

2) создание социально-психологических условий для адаптации личности ученика в сложные периоды жизнедеятельности (например, при переходе в среднее звено школы) и психолого-педагогическая помощь в развитии младших школьников в процессе обучения и воспитания, в том числе и при направленности учебного процесса на формирование лидерских качеств;

3) создание специальных социально-психологических условий для оказания помощи детям, имеющим проблемы в психическом развитии и обучении [2].

С другой стороны, под сопровождением младшего школьника понимается не просто процесс односторонней активности психолога или педагога, а взаимодействие с субъектом сопровождения, обеспечивающим создание условий для принятия субъектом развития оптимальных решений в разнообразных ситуациях жизненного выбора. При этом под субъектом развития понимается как сам младший школьник, так и система, в которой он развивается [3]. Таким образом, под психолого-педагогическим сопровождением необходимо понимать педагогические условия, которые будут способствовать эффективному формированию лидерских качеств младших школьников.

Анализ педагогической литературы отечественных исследователей показывает, что основными видами деятельности, которые направлены на формирование лидерских качеств учащейся молодежи, являются:

1) учебная деятельность (индивидуальная, групповая, коллективная);

2) воспитательная деятельность (участие в конференциях, программах, проектах);

3) научная деятельность (разработка, защита индивидуальных и коллективных проектов, творческих дел);

4) проектная деятельность (разработка, защита индивидуальных и коллективных проектов, творческих дел);

5) общественная деятельность (участие в работе ученического самоуправления и молодежных общественных организаций, научных обществах, ассоциациях, ученических творческих клубах);

6) представительская деятельность (умение эффективно представлять себя, сверстников, молодежную общественную организацию,

образовательное учреждение) [4].

Формирование коммуникативных навыков, умений работать в команде, системного мышления, умения самостоятельно очерчивать учебную проблему, формулировать алгоритм ее решения, контролировать процесс и оценивать полученный результат требует перестройки методов организации образовательного процесса, активного использования техник построения диалога, использования игровых, дискуссионных методик, проектной деятельности учащихся, интеграции урочной и внеурочной деятельности. Государственный образовательный стандарт Республики Казахстан поддерживает осуществление внеурочной деятельности в начальной школе, которая может быть реализована в виде экскурсий, кружков, факультативов, конкурсов, викторин, читательских конференций, театральных, литературных, музыкальных праздников, а также выставок работ обучающихся [5]. На внеурочных занятиях следует применять игру. Игровая деятельность, все еще сохраненная с дошкольного возраста, так же является стимулом развития лидерских задатков. Дети объединены единой игровой задачей, совместным интересом, стремлением сообща добиться цели.

Жиенбаева С.Н. полагает, что эффективным средством является метод проектов. Учебно-познавательный проект – это ограниченное во времени, целенаправленное изучение определенной системы знаний на основе конкретных требований к качеству результатов, четкой организации, самостоятельного поиска решения проблемы учащимися [6].

Комплексный характер метода проектов Е.С. Полат [7, стр. 17] представляет в виде схемы, изображенной на рисунке 1.

Рисунок 1. Комплексный характер метода проектов

Е.С. Полат считает, что метод проектов способствует [7, стр. 18]:

- 1) выработке у школьников самостоятельного, критического мышления, умения работать с информацией;
- 2) запуску процесса размышления, с опорой на знание фактов, закономерностей науки;
- 3) принятию самостоятельного аргументированного решения;
- 4) выстраиванию командной работы, выполнению различных социальных ролей.

Как способ реализации психолого-педагогических условий в процессе развития лидерских качеств соискателей образования, педагоги используют тренинг. Тренинг – это активный и эффективный метод получения новой информации, теоретических и практических знаний, со своевременной и комплексной проверкой в процессе тренинговой деятельности, и с процессом применения полученных во время работы умений и навыков как в учебной, так и производственно-практической деятельности.

Г.Р. Аспанова определила психолого-педагогические условия, которые будут способствовать проведению тренинговых занятий, а также автор настаивает на необходимости организационных условий [4] (рис. 2).

Рисунок 2. Условия проведения тренинговых занятий по Г.Р. Аспановой

Целью тренинга является расширение представлений о лидерстве учащихся, как способа организации и управления малой группой; развитие лидерских качеств школьников учебных заведений; активизация личностного лидерского потенциала учащихся в процессе развития умений самоуправления и управления группой. Задачи тренинга: овладение учениками знаниями о природе и сущности лидерства и лидерских качеств; оценка участниками тренинга с помощью психодиагностических методик лидерских качеств, выявление собственного потенциала и проведение анализа ресурсов для его дальнейшего развития; развитие у учащихся лидерских качеств и индивидуального стиля лидерства; развитие навыков самоанализа и коллективной работы; навыки регуляции собственного эмоционального состояния.

Формы и приемы работы, которые, по мнению Г.Р. Аспановой, являются эффективными при формировании лидерских качеств младших школьников, мы использовали на уроках в ходе исследования. Рассмотрим их подробнее.

Игра «Семейная фотография». Цель игры – возможность младшим школьникам проявить свои умения. Учащиеся выбирают среди одноклассников фотографа и дедушку, как авторитета большой семьи, далее – размещаются для создания фото.

Игра «Команда». Цель игры – формирование коммуникативных навыков, организаторских умений, развитие авторитета. Каждой команде в составе 5 детей необходимо занять стулья у доски. Сидящие, должны встать по команде учителя, который показывает необходимое количество пальцев. Сложность состоит в том, что учащиеся должны встать, не договариваясь с другими членами команды.

Игра «Необитаемый остров». Цель – развитие лидерских качеств. Ребятам нужно представить, что они едут в кругосветное путешествие и взять с собой могут только некоторые вещи (составляют список из трех вещей). Во время путешествия корабль тонет, у детей остаются только три вещи. Участникам игры необходимо договориться между собой, чтобы «выжить» в сложившейся ситуации.

С целью формирования самооценки и самоконтроля необходимо использовать следующие приемы: «Солнышко», «Лестница успеха», «Смайлики», «Дерево успеха», «Светофор», «Поезд», «Оцени себя на занятии», «Утверждение» [4, стр. 106–108]. С целью формирования критического мышления эффективными являются такие приемы, как «Кластер», «Синквейн».

По мнению Г. К. Кожабасовой, одним из средств формирования лидерских качеств младших школьников является научно-исследовательская работа [7]. Поэтому целесообразно применять такие формы, которые сочетают рациональные и эмоциональные виды деятельности, предоставляют пространство инициативе детей. Для развития творческих способностей, интеллектуального потенциала эффективными

являются проблемные, исследовательские, поисковые методы обучения. Под руководством научного руководителя учащиеся приобщаются к поиску истины и достигают ее раскрытия собственными усилиями. Они получают не готовые знания, а достают их собственной научно-исследовательской деятельностью, что формирует творческое самосознание, которое проявляется в самопознании, самооценке, самоорганизации, самоконтроле, стремлении к самореализации и самосовершенствованию. Во время подготовки детей к конкурсу – защите научно-исследовательских работ, научному руководителю необходимо ознакомиться с требованиями к оформлению работ. К тому же нужно научить детей работать с литературой, анализировать мнения ученых, не приписывая их себе, а выразить критическое отношение к тому или иному научному подходу. Нужно отметить, что готовить к этому учеников следует постепенно, начиная с определения сферы их интересов, склонностей и желания к овладению сложными научными терминами, формировать умение раскрывать их.

Участие в научно-исследовательской деятельности помогает раскрыть творческий потенциал ребенка, сформировать интерес к определенной области знаний и воспитать лидерские качества. Выбирая тему, доказывая ее актуальность, самостоятельно собирая материал, готовясь к защите, ученик учится выступать, убеждать, отстаивать собственную точку зрения, учиться побеждать и проигрывать, делать выводы и прочее. Участвуя в научно-исследовательской деятельности, у учащихся открываются новые возможности: умение выступать перед публикой, брать интервью, проводить анкетирование, работать с документами (в архиве), создавать диаграммы и графики, обрабатывать литературу, дискутировать, общаться, убеждать. В процессе развития лидерских способностей детей и молодежи учителям и родителям необходимо учитывать важные положения, а именно: видение перспективы для лидера является всесторонним пониманием того, где он есть сейчас, куда стремится, как собирается добиться цели и, что нужно сделать после этого [8].

Ерназарова Г.Ш., Есболова А.А. пишут, что активное участие в научно-исследовательской деятельности обычно сочетается с активным участием в общественно-политической жизни. Такие дети активно участвуют в молодежных организациях, дебатных клубах, ученическом самоуправлении. Важным фактором, способствующим формированию лидерских качеств у учащихся, является создание одаренным ребенком лидерского портфолио. Его структура зависит от возраста ребенка [9].

По нашему мнению, в процессе воспитания лидерских качеств учащихся педагог должен использовать следующие методологические подходы:

- системный, предполагающий воспитание лидерских качеств учащихся как целостный, непрерывный процесс;
- деятельностный, который определяет, что развитие у человека лучших качеств осуществляется посредством овладения деятельностью;

- проблемно-целевой, предусматривающий объединение целей, руководства, управления в составе целостного процесса;

- личностный, требующий признания уникальности личности, ее нравственной свободы, права на уважение, учитывает возрастные особенности учащихся, содержит признание ребенка активным субъектом воспитательного процесса;

- экзистенциальный, который обеспечивает воспитание личностных качеств и развитие индивидуальности ребенка, самостоятельный выбор собственной позиции соответственно к пониманию собственных потенциалов;

- компетентностный, предполагающий теоретически обоснованную систему идей, принципов и связанных с ними способов и форм практической деятельности, направленных на становление и развитие компетентности ученика, приобретение им опыта самостоятельного и творческого решения сложных жизненных проблем, воспитание лидерских, личностных качеств, приобретение и успешное выполнение социальных ролей;

- последовательный, который определяет, что воспитание лидерских качеств личности происходит в несколько этапов, каждому из которых соответствуют определенные задачи, методы и приемы [10].

Лидерские способности младших школьников можно развивать и совершенствовать с помощью различных учебных программ, предусматривающих проведение тематических занятий, посвященных жизни выдающихся лидеров. Учитель должен поощрять учеников анализировать личные качества каждого лидера, его мотивацию, а также общественный вклад и стиль лидера. Нужно обратить внимание на то, что повлияло на формирование личности лидера. К тому же, на занятии должны быть смоделированы ситуации, которые бы способствовали развитию организаторских и дипломатических способностей, умений общаться, разрешать конфликты и оригинально мыслить, способности ставить цель. Особую значимость имеет общение детей с имеющимися лидерами. Поэтому, создавая модель обучения по формированию лидерских качеств, мы считаем логичным предусмотреть введение в учебный процесс спецкурса по развитию лидерских качеств «Лидер – кто он такой?».

Необходимо отметить, что более эффективно статус лидера ученики приобретают в процессе практической деятельности, а учителя и родители, заинтересованные в развитии лидерских способностей молодежи, могут помочь ей осознать и развить лидерский потенциал. Роль лидера может полноценно усваиваться лишь во время взаимодействия с другими людьми. Так ребенок учится быть активным членом общества, приобщается к процессу социального взаимодействия. Поэтому ввод тренингов способствует повышению уровня социального и эмоционального интеллекта, развитию коммуникативной креативности молодых лидеров.

Таким образом, анализируя вышеперечисленные методы и формы работы, мы составили модель психолого-педагогического сопровождения по формированию лидерских качеств младших школьников.

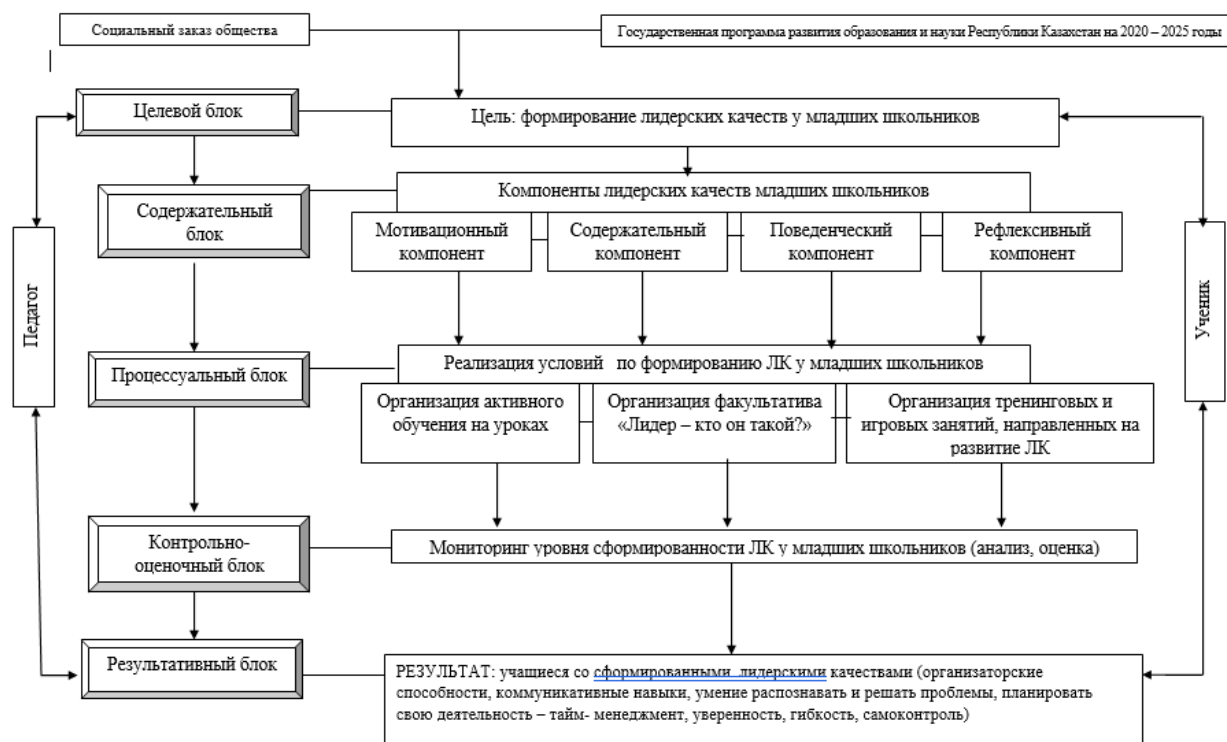

Рисунок 3. Модель психолого-педагогического сопровождения формирования лидерских качеств младшего школьника

Средой реализации данной модели является образовательная среда, в котором все педагогические условия сориентированы на конкретный педагогический результат. В нашей модели наиболее адекватными формами и методами работы являются лично ориентированные: организация активного обучения на уроках, включая методы критического мышления и игровые методы, проектную деятельность, тренинги и игровые занятия, научно-исследовательскую деятельность, внеурочную деятельность (факультатив «Лидер – кто он такой?»).

Мы выделяем из всего разнообразия лично-ориентированных форм именно эти по двум причинам:

- во-первых, потому, что в условиях современной общеобразовательной школы они наиболее легко вписываются в учебно-воспитательный процесс. Это формы работы, которые позволяют при интеграции в реальный учебно-воспитательный процесс достигать цели в соответствии с любой программой, стандартом образования, воспитать лидера;

- во-вторых – потому, что эти истинно воспитательные формы работы гуманистические, обеспечивающие интеллектуальное и нравственное развитие детей, их самостоятельность, коммуникабельность, желание помочь другим. Грубость, авторитарность, высокомерность несовместимы с

этими технологиями.

Внедрение педагогических условий воспитания лидерских качеств школьников – это тяжелая, но интересная работа. Для достижения результатов требуется значительное количество времени, а также серьезная самостоятельная работа каждого члена коллектива. Одним из важных этапов психолого-педагогического сопровождения является начальный период, когда происходит переориентация педагогических, дидактических, организационных действий на ознакомление с основными целями и задачами. Чтобы эти педагогические условия действовали, необходимо, во-первых, желание действовать, экспериментировать, а во-вторых, только при поддержке руководства учебного заведения возможно продвижение творческой инициативы.

Кроме этого, по нашему мнению, необходимо направлять все свои усилия на обучение учителей. Недостаточно только прочитать о новых методиках, технологиях, надо пройти обучение, а дальше распространять опыт на других. Учителя должны положительно реагировать на нововведения, чувствовать изменения, возрождение в образовании. Такое же ощущение должно быть и у учеников. Учащиеся должны уметь думать, понимать суть вещей, осмысливать идеи и уже на основе этого уметь искать нужную информацию, трактовать ее и применять в конкретных условиях, формулировать и отстаивать личное мнение.

Итак, сложность, многогранность и чрезвычайная важность проблемы формирования лидерских качеств учащихся начальной школы обусловлены очевидной детерминированностью эффективной организации учителем образовательно-воспитательного процесса, создания им благоприятных условий для проявления активности, формирования лидерских качеств и полноценной реализации потенциальных возможностей личности каждого ученика как центрального условия его успешного развития и самореализации в современном меняющемся мире.

Список литературы:

1. Александровская А.М. Психологическое сопровождение школьников / А. М. Александровская, Н. И. Кокуркина, Н. В. Куренкова // Школа и психическое здоровье. – М.: Академия, 2008. – 589 с.
2. Иллюбаева С.С., Сбитнева А.Н. Социально-психологическое сопровождение младших школьников как фактор мотивации учения // Вестник Северо-Казахстанского государственного университета имени М.Козыбаева. - №1 (30). – Петропавл. – 2016. – [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://rmebrk.kz/journals/3395/35791.pdf>
3. Психологическая характеристика лидерства // Петровский А.В., Ярошевский, М.Г. – Теоретическая психология. – 2016. – 503 с.
4. Аспанова Г.Р. Развитие лидерских способностей у младших школьников: дис. ... доктора философии PhD: 6D010200 – Педагогика и

- методика начального обучения. – Казахский национальный педагогический университет имени Абая. – Алматы: 2018. — 160 с.
5. Государственный образовательный стандарт начального образования. Приложение 2 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604. – [Электронный ресурс] / Режим доступа: <https://www.enu.kz/downloads/iyun/goso-2018-mag-doc.pdf>
  6. Жиенбаева С.Н. Кіші мектеп жасындағы балалардың жобалау әрекетінің ерекшелігі // Бастауыш мектеп. – 2008. – №9-10.
  7. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2010. – 200 с.
  8. Кожабоева Г.К. Мектеп оқушыларының көшбасшылық қабілеттерін дамытудың формалары. – <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:h8GkG8U5n00J:https://qaztest.kz/material/download/856+&cd=11&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
  9. Ерназарова Г.Ш., Есболова А.А. Ғылыми-зерттеу жұмысы жүйелі ұғым ретінде, оның қызметі, критерийлері, кезеңдері мен шарттары // «Білім және ғылымның инновациялық дамуы: Бәсекеге қабілетті мамандар даярлаудың проблемаларымен болашағы» халықаралық ғылыми тәжірибелік конференция материалдары. – Қызылорда, 2011. – 12 – 13 беттер.
  10. Зубанова Л.Б. Сущность лидерства и возможность формирования его потенциала // Педагогическая наука и образование. – 2017. - №2. – с.53

КЕНШЕ СЫНЫП БОЙЫНША МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасында білім берудің жаңартылған мазмұны аясында жүзеге асырылатын бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру мәселесі қарастырылады. "Психологиялық-педагогикалық қолдау" ұғымы және оның бастауыш мектепте оқитын балаларда көшбасшылық пен көшбасшылық мінез-құлықты қалыптастырудағы маңызы ашылады. Кіші оқушының көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруды психологиялық-педагогикалық қолдау моделі ұсынылған. Бұл модельді жүзеге асыру әдістері сипатталған: бастауыш сынып оқушыларының көшбасшылық әлеуетін дамытуға, тақырыптық сабақтарды, тренингтерді, элективтерді ұйымдастыруға және өткізуге бағытталған ең тиімді формалар, әдістер мен әдістер.

Түйінді сөздер: психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, көшбасшылық қасиеттер, кіші оқушы, жобалық қызмет, тренинг, ғылыми-зерттеу қызметі, сабақтан тыс қызмет.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF LEADERSHIP QUALITIES IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Annotation. The article deals with the issue of the formation of leadership qualities in younger schoolchildren, which is implemented within the framework of the updated content of education in the Republic of Kazakhstan. The concept of "psychological and pedagogical support" and its significance in the formation of leadership and leadership behavior in children studying in primary school are revealed. A model of psychological and pedagogical support for the formation of leadership qualities of a younger student is presented. The ways of implementing this model are described: the most effective forms, methods and techniques aimed at developing the leadership potential of primary school students, organizing and conducting thematic classes, trainings, electives.

Keywords: psychological and pedagogical support, leadership qualities, junior high school student, project activities, training, research activities, extracurricular activities.

MPHTИ 15.30.02

Berestova I.S.
Kokshetau University named after A. Myrzakhmetova
(Kokshetau, Kazakhstan)

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF INVENTION ABILITIES OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Annotation: The article presents the features of the development of inventive abilities of a junior schoolchildren. The authors also studied the principles and stages of the formation of inventive skills and abilities in younger schoolchildren. The characteristic of the concept "inventive abilities of younger schoolchildren" is given. In conclusion, the importance of inventive abilities for the development of a junior schoolchildren is determined.

Key words: inventive abilities, junior schoolchild, creative person.

The problem of the development of abilities is not new for psychological and pedagogical research, but is still relevant. It is no secret that schools and parents are concerned about the development of junior schoolchildren abilities.

Society is interested in the fact that a person begins to work exactly where he can bring maximum benefit. And for this, the school must help pupils find their place in life.

The activation of the cognitive activity of junior schoolchildren has been and remains one of the eternal problems of pedagogy. Communication skills, the

ability to model situations, gain experience in dialogue, discussion, and involvement in creative activity are becoming increasingly important in life. At the same time, there is a decrease in interest in learning, intellectual passivity [1, p.8].

At the present stage of development of the education system in the Republic of Kazakhstan, content, organizational and structural changes are distinguished, carried out in order to comply with the modern social order of society for a competitive, universal graduate who is able to independently change in accordance with the requirements.

In this regard, there is a radical revision of the construction of the school educational process, focused on the pupil's attitude to knowledge and methods of obtaining it. Technologies of developing, problem-based, interactive, research learning are being actively developed and introduced into the learning process, many of which are based on already existing historical experience.

At present, in pedagogy and psychology, there is an extremely high interest in the search activity and inventive abilities of junior schoolchildren. Several reasons should be singled out for the inclusion of inventive abilities in the organization of the learning process in elementary school: firstly, the increased interest of the modern education system in organizing the inventive abilities of junior schoolchildren is associated with a reorientation of the learning process from "knowledge policy" as the main a way of obtaining knowledge to the "metasubjectivity of learning", including independent educational and cognitive activity of junior schoolchildren.

The concept of "inventive abilities" in philosophy, pedagogy, psychology has a multifaceted meaning and is often interpreted in a synonymous sense as "educational research", "educational and inventive abilities", "scientific activity" [2, p.195].

In addition, it should be noted that inventive ability is one of the types of cognitive activity of the child. However, educational and inventive abilities differ from cognitive activity in that it involves the creation of special conditions and the use of means of cognition that differ in goal setting and requirements for the organization of this process.

Many scientists emphasize the need to create certain conditions and apply special didactic means for the successful inclusion of inventive abilities in the learning process.

Learning to solve creative inventive problems is carried out in several stages.

At the first stage, classes are given not as a form, but as a search for truth and essence. The child is brought to the problem of the multifunctional use of the object, the children get acquainted with each component separately in a playful way. This helps to see contradictions in the surrounding reality and teach them to formulate them.

The second stage is the "mystery of the dual" or the identification of contradictions in an object, a phenomenon, when something in it is good, and

something is bad, something is harmful, something interferes, but something is needed.

The third stage is conflict resolution. To resolve contradictions, there is a whole system of gaming and fairy-tale tasks. For example, the task: "How can you transfer water in a sieve?" The teacher forms a contradiction, water must be in the sieve in order to transfer it, and there should be no water, since it cannot be transferred in the sieve - it will flow out. The contradiction is resolved by changing the state of aggregation of the substance - water. The water will be in the sieve in a modified form (ice) and it will not be there, since ice is not water. The solution to the problem is to transfer water in the form of ice in a sieve.

At the stage of invention, the main task is to teach children to look for and find their own solution. The invention of children is expressed in creative imagination, in ingenuity, in inventing something new. To do this, children are offered a number of special tasks. For example, come up with a new study chair that you would like to sit on, come up with a new toy, etc. [3, p.54].

The fourth stage of work on intensifying inventive activity is solving fairy-tale problems and inventing new fairy tales using special methods. All this work includes different types of children's activities: playing, speech, drawing, modeling, application, design, etc.

At the last, fifth stage, relying on the acquired knowledge, intuition, using original solutions to problems, the pupil learns to find a way out of any difficult situation. Here the educator only observes, the child relies on his own strength, his mental and creative potentials. Situations can be different, from any area of human activity. Children are also placed in experimental situations where it is necessary to make decisions quickly.

Using tasks for the development of inventive abilities in the work of junior schoolchildrens, it is important to consider the following didactic principles:

- the principle of freedom of choice - in any teaching or managing action, give the child the right to choose;

- the principle of openness - it is necessary to provide the child with the opportunity to work with open problems (those that do not have the only correct solution). In the condition of a creative task, it is necessary to lay down different solutions;

- the principle of activity - any creative task must include practical activities;

- the principle of feedback - the teacher can regularly monitor the process of mastering mental operations by children, since new creative tasks contain elements of the previous ones;

- the principle of ideality - creative tasks do not require special equipment and can be part of any lesson, which allows you to maximize the opportunities, knowledge and interests of children [4, p.11].

The use of techniques for activating inventive abilities in the process of conducting training sessions allows us to solve the following pedagogical problems.

1. Educational: the development of independence in children, self-confidence, the feeling that they can cope with the solution of any problem; the formation in children of the correct attitude to the world around them, the foundations of the analysis of reality.

2. Educational: increasing the level of general education of junior schoolchildren; formation of a positive attitude of children to the educational process; the ability to analyze and solve inventive, practical and social problems; purposeful development of system-dialectical thinking.

3. Developing: development of memory, attention, logic and intelligence; development of creative abilities (fluency, flexibility, originality of thinking); development of spatial thinking; speech development; the ability to analyze, synthesize, combine; development of creative imagination.

Inventive techniques contribute to the fact that the junior schoolchildren becomes an independent, liberated, proactive, enterprising person, whose activity is aimed at the embodiment of his ideas, at a positive transformation of the environment, the desire to escape from adverse conditions is brought up, to independently and correctly find a solution, to defend it. The task of the teacher is to lay the foundation for the qualities of a creative person from the primary grades and develop them in the future.

Thus, the use of methods and techniques for the development of inventive activity in the work allows us to note that junior schoolchildrens have almost no psychological barriers, but older ones already have them. The research process allows you to remove these barriers, remove the fear of the new, the unknown, form the perception of life and educational problems not as insurmountable obstacles, but as the next tasks that should be solved.

Bibliography

- 1 Terekhova G.V. Psychological support of creative education (based on TRIZ): study guide. - Chelyabinsk: Yuzhno-Ural Publishing House. state human.-ped. un-ta, 2021. - 140 p.
- 2 Yarmolenko G.G. Possibilities of OTSM-TRIZ didactic tools in elementary school in the organization of productive learning // Problems and prospects for the development of education: materials of the VI Intern. scientific conf. - Perm: Mercury, 2015. - S. 193-197
- 3 Zlotin B. L., Zusman A. V. The inventor came to the lesson. – M.: "Galaktika", 2018. – 88 p.
- 4 Gin A. TRIZ pedagogy: teaching creative thinking. - M.: VITA-PRESS, 2016. - 19 p.

Аннотация: В статье представлены особенности развития изобретательских способностей младших школьников. Авторы также изучили принципы и этапы формирования изобретательских умений и навыков у младших школьников. Дана характеристика понятию

«изобретательские способности младших школьников». В заключении определяется значение изобретательских способностей для развития младших школьников.

Ключевые слова: изобретательские способности, младший школьник, творческая личность.

Андатпа: Мақалада кіші мектеп оқушыларының өнертапқыштық қабілеттерін дамыту ерекшеліктері берілген. Сондай-ақ, авторлар кіші мектеп оқушыларының өнертапқыштық дағдылары мен дағдыларын қалыптастырудың принциптері мен кезеңдерін зерттеді. «Кіші мектеп оқушыларының өнертапқыштық қабілеттері» ұғымының сипаттамасы берілген. Қорытындылай келе, кіші мектеп оқушыларының дамуы үшін өнертапқыштық қабілеттердің маңыздылығы анықталады.

Түйін сөздер: өнертапқыштық қабілеттер, кіші мектеп оқушысы, шығармашылық тұлға.

МЕТОДОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ОӘЖ. 36. 102

Зейин Оңғарбай

Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті «Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 2-курс магистранты

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІН ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ НЕГІЗІНДЕ ОТАНСҮЙГІШТІКKE ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Андатпа

Мақалада жоғары оқу орны студенттерін халық педагогикасы негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеудің жолдары қарастырылған. Мұнда, студенттердің бойына тіл және әдебиет білім беру, тарих саласы бойынша оқу-тәрбие үрдісінде патриотизм мен ұлттық құндылықты қалыптасыруда өлкетану деректері арқылы тарихи және географиялық өлкетану саласындағы зерттеу қызметі бойынша талдаудың қорытындысын жасау негізі, тұған өлке өңірінде қоршаған ортаны жақсарту негізінде тәрбиеленушілердің табиғатты қорғау әрекетіне дайын болуы, жағымды мінез қалыптасытру, өз халқының тарихи тамырына құрметпен қарау болып табылады.

Бүгінгі күні қоғамның тіршілік ету әрекеті жас ұрпақтың рухани мәдениетінің қалыптасуына тәуелді, ол өз халқының дәстүрлері мен көп ғасырлық мәдениетіне тартуда, патриоттық тәрбие беру тәжірибесінде қалыптасады. Яғни, елдің тұтастығын сақтайтын, бірлігін, ұлтымыздың болмысынан туындайтын құндылықтар яғни, тіліміздің, діліміздің тұтастығы, әдет- ғұрпымыздың ортақтығы менмұндалап алдымыздан шығады.

Осыған байланысты, білім беру ұйымдарында Қазақстанның тұтас ұлтты ұйыстырушы, еліміздің рухын көтеретін, ұлы мақсаттарға жеткізетін «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясын қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік, құрмет көрсету, ынтымақтастық, еңбек пен шығармашылық, ашықтық, өмір бойы білім алу тәрізді құндылықтар арқылы жүзеге асыру қамтамасыз етіледі. Мұнда, студенттердің бойына тіл және әдебиет білім беру, тарих саласы бойынша оқу-тәрбие үрдісінде патриотизм мен ұлттық құндылықты қалыптасыруда өлкетану деректері арқылы тарихи және географиялық өлкетану саласындағы зерттеу қызметі бойынша талдаудың қорытындысын жасау негізі, тұған өлке өңірінде қоршаған ортаны жақсарту негізінде тәрбиеленушілердің табиғатты қорғау әрекетіне дайын болуы, жағымды мінез қалыптасытру, өз халқының тарихи тамырына құрметпен қарау болып табылады. Алайда оның мазмұнын, тәрбие нысандарын, әдістері мен құралдарын әзірлеуді және азаматтардың түрлі санаттары үшін іске асыруды жалғастыру қажет. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік “Білім” бағдарламасында тәрбие жүйесін жетілдіруге байланысты алдына қойған негізгі мақсаты - “қазақстандық патриотизм, азаматтық, ізгілік және жалпыадамзаттық құндылықтар идеяларының негізінде тәрбиеленушінің жеке тұлға ретіндегі сапалық қасиетін қалыптастыру” – деп көзделіп, болашақ ұрпақты патриоттыққа тәрбиелеу ісіне нұсқау, әрі оның қажеттілігін айқындайтын бағдарлама деуге болады [1, 11].

Ш. Құраманалина өзінің «Педагогика» - атты оқу құралында: «Адамгершілік тәрбиесінің міндеттері: гуманизм, адалдық, батылдық, төзімділікті қалыптастыру, адамға сүйіспеншілік, құрмет, қайырымдылық сезімін дамыту; оқушыларды өз міндетіне, өзгенің мүддесіне байыпты қарауға үйрету; өз Отанын сүйюге, ұлттар достығын құрметтеуге тәриелеу» [2, 98]– дей келе, білім алушылар , онымен шектеліп қана қоймай оқу-тәрбие үрдісінде, еңбек тәрбиесінде іске асырылуы тиіс. Демек, патриоттық сана-сезімді қалыптастыруда да адамгершілік тәрбиесінен бастау алатыны сөзсіз, ең әуелі тілді құрметтеу, тіл арқылы өз халқының тарихын танып білу, этникалық тұрмыс тіршілігін зерделей білуі, Отаны алдында азаматтық жауапкершілікті сезініп, құқық нормаларды сақтаудан басталары хақ.

Адамгершілік тәрбиесінің құрамды бөлігі ұлтжандылық, елжандылық, отаншылдық (патриоттық) қасиеттер. Патриоттық сезім және ұлттық құндылықтарды құрметтеу арқылы Отанға деген сүйіспеншілік артып, оның қуатты, тәуелсіз болуы үшін жауакершілікті сезіну пайда болады. Жоғарғы

оқу орындарындағы ұлтаралық жақындасу туралы академик Сагинов А.С келесі пікірін айтқан: «Жас мамандардың көзқарасын қалыптастыруда еңбекпен тәрбиелеу мектебі баға жетпес пайда әкелетінін өмір дәлелдеді. Еңбек арқылы қол жеткізілген ұлтаралық жақындасу өмір бойы сақталып қалады» Бұл тұғырлы ойларды патриоттық сезімді тәрбиелеуге бағдар беруші ретінде қабылдауға болады [3, 114].

Жастарды патриоттық тәрбиелеу ең алдымен Қазақстанның одан әрі ұлттық өркендеуі үшін жағдай жасауға бағытталуы тиіс және оның мақсаты мынандай болуы керек: жастар арасында жоғары әлеуметтік белсенділікті, азаматтық жауапкершілікті, жоғары руханилықты, жағымды құндылықтары бар азаматтардың қалыптасуын дамыту. Халықтық педагогиканың көпжасырлық тәжірибесіне негізделген, заманауи тәрбие теорияларының шабыттандыратын идеялары қолданылған «Өзін-өзі тану» адамгершілік-рухани білім беру бағдарламасының әлемдік білім беру кеңістігінде теңдесі жоқ. Ол балалар мен оқушы жастардың адамгершілік-рухани тәрбиесінде білім берудің барлық деңгейлерінің үздіксіздігін және сабақтастығын қамтамасыз етеді. Жалпыадамзаттық мәңгілік құндылықтарға бағдарланған «Өзін-өзі тану» адамгершілік-рухани білім беру бағдарламасы ізгі ниетті, адамгершілік қасиеттері бар лайықты азамат тәрбиелеуге ықпал етеді, және Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерін іске асыруда басты механизм болып табылады.

Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар тұтас педагогикалық процестің өзегі бола отыра, тәрбие жұмысының барлық бағыттары арқылы өтеді:

1. Қазақстандық патриотизм және азаматтық тәрбие, құқықтық тәрбие
2. Рухани-адамгершілік тәрбие
3. Ұлттық тәрбие
4. Отбасы тәрбиесі
5. Еңбек, экономикалық және экологиялық тәрбие
6. Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие
7. Зияткерлік тәрбие, ақпараттық мәдениет тәрбиесі
8. Дене тәрбиесі, салауатты өмір салты [4, 137]

Тәрбиенің мақсаттары мен тәрбие жұмысының міндеттері білім беру процесінде, сабақтан тыс және бос уақытта іске асырылады.

Тәрбие жұмысын іске асыру тиімділігінің өлшеуіші ретінде тұлғаның қоршаған әлемге, қандай да бір құндылықтарға және қоғамдық құбылыстарға қарым-қатынастардан байқалатын критерийлер ұсынылды.

Бірінші бағыт – Қазақстандық патриотизм және азаматтық тәрбие, құқықтық тәрбие Мақсаты:

Жаңа демократиялық қоғамда өмір сүруге қабілетті азаматты және патриотты; тұлғаның саяси, құқықтық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін; балалар мен жастардың құқықтық санасын, оларда балалар мен жастар ортасындағы қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа қарсы тұру даярлығын қалыптастыру.

Бағалау критерийлері (қарым-қатынасы арқылы):

- Отанға, мемлекеттік құрылысқа, мемлекеттік саясатқа, мемлекеттік идеологияға;

- ҚР Конституциясы мен заңнамасына, мемлекеттік рәміздерге (елтаңба, әнұран, ту), құқықтық тәртіпке;

- елдегі ұлтаралық және конфессияаралық келісімге, халықтар достығына;

- өз елінің экономикалық және әлеуметтік-мәдени даму саласындағы жетістіктеріне;

- басқа адамның құндылықтарына, құқықтары мен бостандығына;

- өз өлкесінің (ауыл, қала, шағын аудан) табиғатына, мәдени-тарихи өміріне;

- *құқықтық білімге, заңдылық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүріс-тұрысына;*

- заң талаптарына, құқықтары мен міндеттеріне;

- әлеуметтік құндылықтарға құрметпен қарау, мақтаныш сезім және жауапкершілік таныту [5, 109].

Ұлттық патриотизм дегеніміз – ең алдымен әрбір ұлтқа деген сүйіспеншілікпен қарау, оның ұрпақтан ұрпаққа үзілмей жалғасып келе жатқан құндылықтарын бойына сіңіру. Ұлттық негізде патриоттық тәрбие беру ісінің маңызы зор. Өйткені егеменді ел болған соң сол елдің елдік белгісі – ұлттық патриотизм тәрбиесі айқын көрінуге тиіс. Тәуелсіз Қазақстан жағдайында патриоттық тәрбие беру жастардан бастау алады. Қазақстан – көп ұлтты мемлекет. Оның өзіне тән ұлттық, қоғамдық еркешеліктері бар. Сондықтан жастардың бойына патриоттық сезімді қалыптастыратын болсақ, Қазақстанның даму жолында өзінің сара жолы бар екенін ескеру орынды. Қазақы дүниетаным, ақыл-ой, тағылымдық ұлағат ғасырлар бойы шыңдалып қалыптасты.

Сан ғасырлық ұлттық тәрбиені, қазақ ойшылдары мен ағартушыларының, қоғам қайраткерлерінің еңбектеріндегі ұлттық тұлға тәрбиесі туралы ой-пікірлердің дамуын, халқымыздың шынайы ұлттық тұлғасы болған ақын - жазушы, ғалым және қоғам қайраткерлерінің үлгі-өнегесін тәрбие мәселесінде пайдалану да қарастырылуда. Жастардың бойында патриоттық сананы қалыптастыру тек қана жиын өткізумен шектеліп қалмауы тиіс. Бұл бағытта атқарылатын тәрбие жұмысының ең өзектісі, ең маңыздысы патриоттық сезімнің жастардың бойына сіңірілуі. Қазақстан жағдайындағы патриоттық тәрбие оқу және оқудан тыс тәрбие жұмыстарының бірлігінде, студенттердің дербес ерекшеліктерін есепке ала отырып, тәрбие әдістерін мақсатты түрде тандап, олардың үздіксіз өзгеруі мен күрделенуінің, көп түрлі болуының нәтижесінде ғана жүзеге аспақ. Ұрпақ тәрбиесімен айналысатын әрбір оқытушы, тәрбиеші, ғалым- ұстаз өз жұмысының негізгі мақсатын от жүрегі Отан деп соғатын жастарды тәрбиелеу деп алса, ұлт болашағына, ел тыныштығына сеніммен қарауға болады. Сонымен, болашақ жас маманды патриотизмге тәрбиелеу жұмысы

қазіргі білім жүйесінің қажетті компоненті болып табылады. Тәрбиенің күрделі үрдісінің маңызды бір қыры жастардың патриоттылыққа бағытталған тұлғасын тәрбиелеу болуы тиіс [6, 89].

Жастарды патриоттық рухта тәрбиелеу тек қоғам мен мемлекеттің сұраныстарына ғана емес, әрбір жастың дара тұлғалық дамуына бағытталған болуы шарт. Өйткені Отанға деген сүйіспеншілік адамның өзін тұлға ретінде сезінуіне, өз елін мақтан тұтуына, өзін онымен байланысты сезінуіне мүмкіндік береді, ал бұл болса, оның өмірде өзіне сенімді болуына, рухани және адамгершілік құндылықтарының артуына септігін тигізеді. Тәрбие жұмысының мақсаты жастарды Қазақстанның жарқын болашағына сенімді болып, еліміздің патриоты болуын қамтамасыз етуге тәрбиелеу. Жастардың бойына ұштасқан ұлттық дәстүрлер, ата салтқа, туған өлке, жерге, тілге, өзге ұлт өкілдеріне сыйластықты, Отанға деген сүйіспеншілігін, Отан алдындағы әскери міндетін атқаруға психологиялық, моральдық дайындықтарын қалыптастыру.

«Қазақстан елінің жас ұрпақтарын отаншылдыққа тәрбиелеу – аса маңызды идеологиялық міндеттеріміздің бірі деп білеміз. Тарихи сананы қалыптастыру үшін қазақ мемлекетінің сан ғасырлық тарихын түсіндіріп беру - басты шарт. Осы ұлан- байтақ Еуразия сахарасында сақ, үйсін, қаңлы, найман тайпаларынан бастап Кеңес дәуіріне дейінгі тарих сан қилы оқиғаларға толы. Тәуелсіздіктің қасиетін түсіндіру үшін патриоттық тәрбиенің мәні ерекше. Қазіргі уақытта білім беру барысында өзінің өзектілігін жоғалтпаған мәселе - жастарды патриоттық рухта тәрбиелеу мәселесі болып отыр. Оны жүзеге асырудың мынандай жолдарын ұсынуға болады:

- Ұлттық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды білу және құрметтеу;
- Көрнекті қоғам, мемлекет қайраткерлерінің еліне сіңірген еңбегін, қызметін жастарға кеңінен насихаттау, оларды құрметтеуге тәрбиелеу;
- Ұлт-азаттық көтерілістердегі қол бастаған батырлардың жанқиярлық ерліктерін марапаттау;
- Жалпыадамзаттық мәдениетке үлес қосқан қазақ жазушылары мен өнер қайраткерлерінің туындыларын мақтан тұту;
- Мемлекеттік рәміздерді, Конституцияны құрметтеуге тәрбиелеу;
- Туған өлке тарихына қызығушылықты арттыру [7, 142].

Қай тақырыпты түсіндірсеңіз де отаншылдық позициядан бастау алып, мемлекеттік мүддені басқаларынан жоғары қоя білу отаншылдық тәрбие берудің негізін құрауы тиіс. Әсіресе, тәуелсіз Қазақстанның тыныштығын қорғаушы бүгінгі жастар, яғни ертеңгі отан қорғаушылардың бойында Отаншылдық қасиеттерді сіңіруде қазақ батырларының ерлігін дәріптеу, насихаттау ерекше орын алады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік “Білім” бағдарламасында
2. Ш.Құрманалина Педагогика, Астана: Фолиант, 2014 - 85 б.
3. Сагинов А.С. Образы, мотивы и идеи с религиозной содержательностью в произведениях казахской литературы. Типология, эстетика, генезис. – Алматы: Білім, 1999. – 369 б.
4. Әбжанов Х.М. Қазақстан: тарих, тіл, ұлт. - Астана. «Ана тіл - Ата тарих» баспа -зерттеу орталығы ЖШС, 2007.- 272 б.
5. Әлімбаев М. Халық – ғажап тәлімгер. – Алматы: Рауан, 2009. – 144 б.
6. Тебегенов Т. Халық ақындары шығармаларындағы әдебиет пен фольклор дәстүрі. – Алматы. Білім, 2001. - 346 б.
7. Шалғынбаева Қ.Қ. Ұлттық тәлім-тәрбие мазмұны Абай мен Мұхтар Әуезовтың педагогикалық идеяларында // Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығын зерттеудің өзекті мәселелері. Республикалық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Семей: Шұғыла, 2006.- 126 б.

Аннотация

В статье рассматриваются пути воспитания патриотизма у студентов вузов на основе народной педагогики. Здесь положена основа для анализа научно-исследовательской деятельности в области историко-географического краеведения на основе использования краеведческих данных в формировании патриотизма и национальных ценностей в образовательном процессе в области языка и литературы, истории, студенты готовы беречь окружающую среду, формировать позитивный настрой, уважать исторические корни своего народа.

Annotation

The article discusses the ways of educating patriotism among university students on the basis of folk pedagogy. Here is the basis for the analysis of research activities in the field of historical and geographical local history based on the use of local history data in the formation of patriotism and national values in the educational process in the field of language and literature, history, students are ready to protect the environment, form a positive attitude, respect historical roots of his people.

*¹доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИН,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау,
Республика Казахстан, e-mail: nms.nina@mail.ru*

*²магистрант образовательной программы «Педагогика и психология»,
Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, г. Петропавловск,
Республика Казахстан, e-mail: na.pashkova@mail.ru*

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие «коммуникативная компетенция» с точки зрения различных авторов. Дан анализ структуры коммуникативной компетенции и краткая характеристика ее компонентов. Представлены результаты проведенного исследования на определение уровня сформированности коммуникативной компетенции, проведенного с помощью комплекса диагностических методик. В работе приведены эффективные методы и приемы формирования коммуникативной компетенции студентов педагогических специальностей посредством самостоятельной работы.

Ключевые слова: навыки двадцать первого века, ключевая компетенция, коммуникативная компетенция, самостоятельная работа, эффективные методы обучения.

Социальный запрос современного общества требует от выпускника высшего учебного заведения владения не только профессиональными, но и ключевыми компетенциями, одной из которых является коммуникативная компетенция, относящаяся к навыкам двадцать первого века.

Рассмотрим взгляды исследователей на трактовку понятия «коммуникативная компетенция». Ж. К. Туймебаев считает, что данная компетенция предусматривает владение способами общения и взаимодействия с людьми, в различных социальных группах, исполнение различных социальных ролей в обществе, умение использовать разнообразные объекты коммуникации для решения конкретных жизненных ситуаций [1]. По мнению Петровской Л.А., коммуникативная компетенция – это умение определить цели коммуникации, оценивать ситуацию, учитывать намерения и способы коммуникации партнера. Кабардов М.К., трактуя данное понятие, также делает акцент на социальной стороне коммуникации, а именно на умении устанавливать контакты с другими людьми, владении нормами общения и поведения. Полонский В.М. определяет коммуникативную компетенцию как «способность личности к

речевому общению и умение слушать» [2]. Организация «Партнерство по обучению в XXI веке» рассматривает вышеназванную компетенцию как «коммуникативные способности, знания, умения и навыки, чувственный и социальный опыт в сфере делового общения» [3].

Для того, чтобы определить, какими именно умениями должны владеть обучающиеся, необходимо рассмотреть структуру коммуникативной компетенции. В нашей работе мы придерживаемся позиции М.В. Стуриковой, как наиболее, с нашей точки зрения, универсальной. Автор выделяет четыре компонента: языковой, стилистический, риторико-прагматический и этикетно-речевой [4]. Рассмотрим каждый компонент в контексте профессиональной деятельности педагогов.

Таблица 1. Компоненты коммуникативной компетенции

Компонент	Краткая характеристика
Языковой	Владение фонетикой, лексикой, морфологией, синтаксисом и речевыми нормами языка.
Стилистический	Выбор стилистических средств речи в соответствии с ситуацией общения, с обстановкой и условиями, в которых происходит коммуникация
Риторико-прагматический	Умение создавать и произносить текст, выбор темы устного выступления, выделение основной мысли высказывания, аргументация своей позиции, изложение мысли в логической последовательности, навыки публичного выступления, умение отвечать на вопросы и задавать их.
Этикетно-речевой	Поведение в соответствии с этикетными нормами в ситуациях профессионального общения, владение средствами невербальной коммуникации.

Исследователями были разработаны различные диагностические методики определения сформированности коммуникативной компетенции. В нашем исследовании использована диагностическая методика «Коммуникативные и организаторские склонности» В.В. Синявского и Б.А. Федоришина. Исследованием были охвачены студенты второго курса педагогических специальностей Северо-Казахстанского университета им. М. Козыбаева общим количеством 68 респондентов. Были получены следующие результаты: 13,4 % опрошенных имеют высокий уровень коммуникативных способностей, 67,6% - средний уровень, 19% - низкий уровень развития коммуникативных способностей.

На основе представленной выше структуры нами был разработан тест-опросник для самооценки коммуникативной компетенции, в котором студентам предлагается оценить компоненты коммуникативной компетенции по пятибалльной шкале (где 5 баллов – максимальный уровень сформированности вышеназванной компетенции, 1 балл – минимальный уровень).

Таблица 2. Уровень сформированности коммуникативных умений

Оцениваемые компоненты	Уровень сформированности коммуникативных умений (% от количества опрошенных)		
	Высокий	Средний	Низкий
Свободное владение языком обучения	90	10	-
Соответствие стиля речи ситуации общения	38	58	4
Составление текста устного выступления	18,6	67,2	14,2
Навыки публичного выступления	13,6	46,8	39,6
Выразительность речи	32,5	56,5	11
Умение отвечать на вопросы	23	55,8	21,2
Умение формулировать вопросы	19,6	46,4	34
Умение аргументировать свою позицию	22,5	56,3	11,2
Умение излагать мысли в логической последовательности	27,5	61,7	10,8
Соответствие поведения этикетным нормам в различных ситуациях общения	52,6	44,2	3,2

Для получения более достоверной информации использовались дополнительные методы исследования, такие как наблюдение и оценка результатов учебной деятельности.

По результатам исследования можно сделать следующие выводы:

- 1) большая часть опрошенных владеет коммуникативными умениями на среднем уровне;
- 2) на высоком уровне развиты такие составляющие коммуникативной компетенции как свободное владение языком обучения, соответствие поведения этикетным нормам в различных ситуациях общения;
- 3) на низком уровне развиты навыки публичного выступления и умение формулировать вопросы.

Таким образом, очевидна необходимость развития и совершенствования компонентов, составляющих коммуникативную компетенцию студентов. Одним из средств решения данной задачи является самостоятельная работа обучающихся. Представим некоторые эффективные методы приемы формирования коммуникативной компетенции.

Актуальным методом является кейс-стади, развивающий инициативность, умение логически мыслить и аргументировать свою позицию, а также выслушать и принять противоположную точку зрения. Кроме того, в процессе решения кейсов студенты играют различные социальные роли и используют коммуникативные умения для решения профессиональных ситуаций, отрабатывая соответствие стиля речи ситуации общения.

Следующим эффективным методом является дискуссия, во время проведения которой формируется умение отстаивать и аргументировать свою точку зрения, убедить собеседника, выслушать оппонентов, оставаясь при этом в рамках норм этикета.

Метод проектов предоставляет широкие возможности для развития коммуникативной компетенции. Во-первых, в процессе подготовки проекта отрабатывается умение взаимодействовать в команде, учитывать мнения всех ее членов, соблюдать нормы поведения и речевого этикета. Во-вторых, устанавливаются контакты с различными людьми (например, при проведении опросов, анкетирования, интервью, посещении библиотеки, различного рода учреждений). В-третьих, при представлении проекта отрабатываются навыки составления текста выступления и его презентации, умение отвечать на вопросы слушателей, отрабатывается дикция и выразительность речи.

Подготовка презентаций сообщений, докладов, защита рефератов и отчетов развивают не только навыки публичного выступления, но и умение формулировать вопросы у слушателей и отвечать на них у выступающего. Для развития навыков письменной речи эффективны такие задания как написание эссе, сочинений, составление деловых писем, диалогов, касающихся профессиональной сферы.

В настоящее время широкие возможности для развития коммуникативной компетенции предоставляют технологии дистанционного обучения. Приведем в качестве примера широко распространенную систему MOODLE. Работая в данной системе, можно организовать самостоятельную работу обучающихся под руководством преподавателя в форме чат-бот дискуссии, форума, консультации, просмотра и обсуждения видео, защиту презентаций, что помогает отработать новый вид коммуникации - Интернет-коммуникацию [5].

Подводя итог, можно сделать следующий вывод: коммуникативная компетенция является ключевой в модели выпускника высшего учебного заведения, а самостоятельная работа обладает высоким потенциалом в ее формировании.

Список литературы:

1. Туймебаев Ж.К. Образование и наука. Энциклопедический словарь. – Алматы: 2008. – 448 с.
2. <https://didacts.ru/termin/kommunikativnaja-kompetentnost-kak-osoboe-umenie-v-gumanitarnoi-oblasti-znaniya.html> [Электронный ресурс]: (дата обращения: 11.03.2022)
3. Разработка образовательных программ: локальные ответы на глобальные вызовы высшего образования. Монография /А.Сагинтаева, А. Мусина, А.Сулейменова, Р. Каратабанов, К. Куракбаев, Д.Пристли, –

Нур-Султан: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2021. –236 с.

4. Стурикова М.В. Коммуникативная компетенция: к вопросу о дефиниции и структуре // Инновационные проекты и программы в образовании. - № 6, 2015. – С.27-30.
5. Георге И.В. Формирование профессиональных компетенций студентов образовательных организаций высшего образования на основе организации самостоятельной работы: монография. – Тюмень: ТИУ, 2016. – 143 с.
6. Гузанов Б.Н. Организация самостоятельной работы студентов ВУЗа в условиях многоуровневой модели обучения: монография. - Екатеринбург, изд-во Рос. гос. проф. -пед.ун-та., 2015. - 158 с.

INDEPENDENT WORK AS A MEANS FOR FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PEDAGOGICAL STUDENTS

Abstract. The article describes the concept of "communicative competence" from the point of view of different authors. The analysis of the structure of communicative competence and a brief description of its components is given. The results of a conducted study on determination of level of communicative competence formation carried out with a complex of diagnostic methods are presented. The paper presents some effective methods and techniques for forming the communicative competence of students of pedagogical specialties through independent work.

Key words: twenty-first century skills, key competence, communication competence, independent work, effective teaching methods

ӨЗІНДІК ЖҰМЫС ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Андатпа. Бұл мақалада әртүрлі авторлардың көзқарасы бойынша «коммуникативтік құзыреттілік» түсінігі қарастырылады. Коммуникативтік құзыреттілік құрылымына талдау және оның компоненттерінің қысқаша сипаттамасы берілген. Диагностикалық әдістер кешенін қолдана отырып, коммуникативті құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін анықтауға жүргізілген зерттеу нәтижелері ұсынылған. Жұмыста өзіндік жұмыс арқылы педагогикалық мамандықтар студенттерінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді әдістері мен әдістері келтірілген.

Түйінді сөздер: жиырма бірінші ғасыр дағдылары, негізгі құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, өзіндік жұмыс, оқытудың тиімді әдістері.

Abisheva M.S.¹, Kairdenov S.S.², Stukalenko N.M.³

^{1,2} student PhD Kokshetau University named after Sh.Ualikhanov, Kokshetau,

*³ Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Academy ANE
RK, MAIN, Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau*

mariam_ab@mail.ru, s_kairdenov@mail.ru, nms.nina@mail.ru

ACTIVE LEARNING METHODS IN THE IMPLEMENTATION OF THE COMPETENCE-BASED APPROACH

Annotation. The article deals with the most important problem of modern education - the implementation of the principles of enhancing the cognitive activity of students and the use of active teaching methods. The features of the scientific and methodological organization of the educational process at the university based on the technology of active learning are revealed. Theoretical and practical aspects of increasing the activity of educational and cognitive activity of future teachers in the process of studying at a university are presented. The ways of improving the educational process through new interactive methods and techniques are being explored.

Key words: learning activation, active learning methods, active learning technology, interactive methods in education, competence approach, higher school.

Currently, the educational process requires constant improvement, taking into account changing priorities and social values. The current situation in the training of future specialists requires a change in the strategy and tactics of training in a higher educational institution. Important characteristics of a graduate of any educational institution are his competence and mobility. Therefore, the emphasis in the study of academic disciplines is transferred to the process of cognition itself, the effectiveness of which depends entirely on the cognitive activity of the student himself. The success of achieving this goal depends not only on what is acquired (the content of training), but also on how it is acquired: individually or collectively, in authoritarian or humanistic conditions, based on attention, perception, memory, or on the entire personal potential of a person, using active learning methods.

At the beginning of the 21st century, many researchers saw the need to develop new teaching methods to enhance the learning activities of students. In realizing the goals of problem-based and developmental learning, there are active methods that help lead students to generalization, develop the independence of their thoughts, teach them to highlight the main thing in the educational material, develop speech and much more. As practice shows, the use of active methods in the educational process of the university is a necessary condition for the training of highly qualified specialists and leads to positive results: they allow the

formation of knowledge, skills and abilities of students by involving them in active educational and cognitive activities.

Smolkin A.M. gives the following definition of the concept of "active teaching methods" - these are ways to enhance the educational and cognitive activity of students, which encourage them to active mental and practical activities in the process of mastering the material, when not only the teacher, but also the students are active [1].

Active teaching methods involve the use of such a system of techniques, which is mainly aimed not at the presentation of ready-made knowledge by the teacher and their reproduction, but at the independent mastery of knowledge by students in the process of active cognitive activity. Thus, active learning methods are learning by doing. Vygotsky L.S. formulated a law that says that learning entails development, since a person develops in the process of activity [2]. It is in the activity directed by the teacher that students acquire the necessary knowledge, skills and abilities for their professional activities, develop creative abilities. Active methods are based on dialogic communication, both between the teacher and students, and between the students themselves. And in the process of dialogue, communication skills, the ability to solve problems collectively, and most importantly, students' speech develops. Active teaching methods are aimed at attracting students to independent cognitive activity, to arouse personal interest in solving any cognitive problems, the possibility of applying the acquired knowledge by students.

Active teaching methods are one of the most effective means of involving students in educational and cognitive activities. With the skillful application of active teaching methods, the following educational and organizational tasks are simultaneously solved: to subordinate the learning process to the control influence of the teacher; to ensure active participation in the educational work of both trained and unprepared students; establish continuous control over the process of assimilation of educational material.

The educational process using active teaching methods in a university environment is based on a set of general didactic principles of teaching and includes its own specific principles that can be considered in general terms [3].

1. The principle "from simple to complex". The lesson is planned and organized taking into account the increasing complexity of the educational material and the methods used in its study: individual work on primary sources, collective development of conclusions and generalizations, etc.

2. The principle of continuous renewal. One of the sources of students' cognitive activity is the novelty of educational material, a specific topic and method of conducting a lesson. The informativeness of the educational process, that is, the saturation of the new, the unknown, attracts and sharpens the attention of students, encourages them to study the topic, master new ways and techniques of educational activities. But as knowledge is assimilated, the sharpness of their perception gradually begins to decrease. Students get used to certain methods, lose interest in them. In order to prevent this from happening, the teacher needs to

constantly update the construction of classes, teaching methods with new elements. For example, do not conduct two case studies during one lesson, do not use the same technical training tool in two classes in a row, visual aids - stands, diagrams, posters, diagrams - hang out in the audience at the moment when they are needed etc. The educational process managed in this way will not let the interest and activity of students go out.

3. The principle of input control. This principle provides for the preparation of the educational process according to the real level of students' preparedness, identifying their interests, establishing the presence or need for increasing knowledge. Input control makes it possible to clarify the content of the training course with maximum efficiency, review the selected teaching methods, determine the nature and volume of individual work of students, justify the relevance of training and thus arouse a desire to learn.

4. The principle of compliance of the content and methods with the goals of education. To effectively achieve the learning goal, the teacher needs to choose such types of student learning activities that are most suitable for studying a particular topic or solving a problem. In one case, a dialogue, a discussion of the problem, is enough. In another, it is necessary to use additional sources of information: magazines, newspapers, etc. So, for example, setting a goal - to acquaint students with information on the topic of the lesson, the teacher can use the material of the lecture and master the method of reading it. But the goal is also set - not only to present the material, information, but also to equip students with this information for its practical use. This is what this principle is for.

5. The principle of problematicity. In this case, such an organization of the lesson is required, when students learn new things, acquire knowledge and skills through overcoming difficulties, obstacles created by the formulation of problems. During the lesson, put questions that require search, which activates the mental activity of students, and this is an important condition for the effectiveness of training. Activity in learning is achieved if the student analyzes the factual material and operates on it in such a way as to obtain information from it himself.

6. The principle of advanced learning. This principle implies the acquisition of practical knowledge in the conditions of training and the ability to put it into practice, to form the student's self-confidence, to ensure a high level of results in future activities.

7. The principle of saving study time. Active teaching methods can reduce the time spent on mastering knowledge and developing skills and abilities. Since the assimilation of knowledge, the mastery of practical methods of work and the development of skills are carried out simultaneously, in one process of solving problems, analyzing situations or a business game. Whereas usually these two tasks are solved sequentially, at first, students acquire knowledge, and then develop skills and abilities in practical classes.

8. The principle of organizing collective activity. The student often has to face the need to solve any problems or make decisions in a group, collectively. There is a problem of development at students of ability to collective actions. The

solution of this problem in the process of training should be carried out in stages. At the first stage, the teacher identifies with the help of a group task the presence of discrepancies and similarities in the students' approaches to the task itself and its solution. On the second stage, by organizing group work on a specific situation, students develop a need for joint activities that contribute to the achievement of results. At the third stage, in the conditions of a business game, the skills of joint activities, analysis and problem solving, project development, etc. are developed. At the same time, when organizing teamwork in the classroom, the teacher must formulate tasks in such a way that it is obvious to each student that the implementation is impossible without cooperation and interaction.

9. The principle of diagnosis. This principle involves checking the effectiveness of classes. For example, an analysis of students' independent work on a learning situation will show whether the topic fits well into the context of the course, whether the method of conducting classes is chosen correctly, whether students are well versed in the problems being studied, whether anything can be changed for the next lesson, etc.

10. The principle of output control. Usually, the final control of knowledge occurs after the completion of training in the form of an exam, tests, interviews, tests or abstracts, followed by their defense. But these forms of knowledge testing cannot in every case determine the quantity and quality of acquired skills and abilities. For final control, active teaching methods are successfully used: a series of control practical tasks, problematic tasks and situations.

The cognitive activity of a student is an interest in learning activities, in acquiring knowledge, in science, which is a determining factor in the process of mastering knowledge, depending primarily on the level of development of the student, his experience, knowledge, the soil that feeds the interest, and on the other hand, on the method of supplying the material.

Consider the classification of active learning methods for students of higher educational institutions. It is necessary to distinguish between simulation methods of active learning, i.e. forms of conducting classes in which educational and cognitive activity is built on the imitation of professional activity. All the rest are non-imitation - these are all ways of enhancing cognitive activity in lectures. Simulation methods are divided into gaming and non-gaming. Gaming includes conducting business games, game design, and others, and non-gaming - analysis of specific situations, solving situational problems, and others.

Active learning methods can be used at various stages of the educational process: stage 1 - primary knowledge acquisition (problem lecture, heuristic conversation, educational discussion, etc.); Stage 2 - knowledge control (reinforcement), methods such as collective mental activity, testing, etc. can be used; Stage 3 - the formation of professional skills based on knowledge and the development of creative abilities, it is possible to use simulated learning, game and non-game methods. Most active learning methods have a multifunctional value in the educational process. For example, analysis of a specific situation can

be used to solve three didactic tasks: consolidating new knowledge (obtained during a lecture); improving already acquired professional skills; enhancing the exchange of knowledge and experience. The essence of active teaching methods aimed at the formation of skills and abilities is to ensure that students perform those tasks in the process of solving in which they independently master the skills and abilities. There are simulation and non-imitation forms of organization of learning using active methods, for example, non-imitation: lectures, seminars, discussions, collective mental activity.

The most popular is the problematic lecture, which usually begins with questions, with the formulation of a problem that needs to be solved during the presentation of the material. Problem questions differ from non-problem ones in that the problem hidden in them requires a different solution, that is, there is no ready-made solution scheme in past experience. To answer it requires thinking, but for a non-problem there is a rule that you need to know. With the help of a problematic lecture, the achievement of three main didactic goals is ensured: the assimilation of theoretical knowledge by students; development of theoretical thinking; formation of cognitive interest in the content of the subject and professional motivation of the future specialist. The success of achieving the goal of a problematic lecture is ensured by the interaction of the teacher and students. The main task of the teacher is not only to convey information, but to introduce students to the objective contradictions in the development of scientific knowledge and ways to resolve them. This forms the thinking of students, causes their cognitive activity. In cooperation with the teacher, students learn new knowledge, comprehend the theoretical features of their profession.

The teacher should use during the lecture such means of communication that provide the most effective transfer of knowledge from the personality of the teacher. Since the closer the teacher is to a certain model of a professional, the greater the influence of the teacher on students and the easier it is to achieve learning outcomes. At the problematic lecture in the joint activity of the teacher and students, the goal of the general and professional development of the specialist's personality is achieved.

In contrast to the content of an informational lecture, during which the teacher is offered in the form of known material that is only subject to memorization, in a problematic lecture, new knowledge is introduced as unknown to students. The information received is assimilated as a personal discovery of knowledge that is not yet known to oneself, which allows students to create the illusion of "discovery" of what is already known in science. The problematic lecture is built in such a way that the student's knowledge approaches search, research activities. Here the student's thinking and his personal attitude to the material being learned are involved. During the lecture, the thinking of students occurs with the help of the teacher creating a problem situation before they receive all the necessary information that constitutes new knowledge for them. In traditional education, they do the opposite - first they give knowledge, a method or algorithm for solving, and then examples on which you can practice using this

method. Thus, students independently try to find a solution to the problem situation. The lecture is built in such a way as to cause the appearance of a question in the mind of the student. The educational material is presented in the form of an educational problem. It has the logical form of a cognitive task that marks certain contradictions in its conditions and ends with questions that objectify this contradiction. The problem situation arises after the discovery of contradictions in the initial data of the educational problem. For the problematic presentation, the most important sections of the course are selected, which constitute the main conceptual content of the academic discipline, are the most important for future professional activities and the most difficult for students to master.

Educational problems should be accessible in terms of their difficulty for students, they should take into account the cognitive capabilities of students, proceed from the subject being studied and be significant for the assimilation of new material and personal development - general and professional. The educational problem and the system of subordinate subproblems, compiled by the teacher before the lecture, unfold at the lecture in the live speech of the teacher. In the conditions of a problematic lecture, an oral presentation of the material of a dialogic nature takes place. With the help of appropriate methodological techniques (setting problematic and informational questions, putting forward hypotheses and confirming or refuting them, asking students for help, etc.), the teacher encourages students to think together, discuss, which can begin directly at a lecture or at the next seminar.

The higher the degree of dialogicity of the lecture, the more it approaches the problematic and the higher its orienting, teaching and educating effects. And, conversely, the closer the lecture is to a monologue presentation, the more it approaches the informational one. So, a lecture becomes problematic when the principle of problematicity is realized in it. In this case, it is necessary to fulfill two interrelated conditions: 1) implementation of the principle of problematicity in the selection and didactic processing of the content of the training course before the lecture; 2) the implementation of the problematic principle when deploying this content directly at the lecture.

The first is achieved by the development by the teacher of a system of cognitive tasks - educational problems that reflect the main content of the subject; the second is the construction of a lecture as a dialogic communication between a teacher and students.

Dialogue communication can be built as a live dialogue between a teacher and students during a lecture at those stages where it is appropriate, or as an internal dialogue (independent thinking), which is most typical for a lecture of a problematic nature. In an internal dialogue, students, together with the teacher, put questions and answer them or fix questions in the abstract for later clarification during independent tasks, individual consultation with the teacher or discussion with other students, as well as at the seminar.

To control the thinking of students at a problematic dialogic lecture, problematic and informational questions pre-compiled by the teacher are used. Problematic questions are questions, the answer to which is not contained either in the previous knowledge of students, or in the available information presented (writing on the board, tables on the wall, etc.) and which cause intellectual difficulties for students. Problematic issues contain a problem that has not yet been disclosed, an area of the unknown, new knowledge, for the extraction of which some kind of intellectual action is necessary, a certain purposeful thought process. Information questions are posed in order to update the existing knowledge of students, necessary to understand the problem and start mental work to resolve it. Information questions are directed to the knowledge of students that they already have. Using a combination of problematic and informational questions, the teacher can take into account and develop the individual characteristics of each student.

Thus, problem lectures provide creative assimilation by future specialists of the principles and patterns of the science under study, activate the educational and cognitive activity of students, their independent classroom and extracurricular work, assimilation of knowledge and their application in practice.

References

1 Naviy, L., Rakisheva, G.M., Stukalenko, N.M., Murzina, S.A., Duisenbina, A.T., Koshanova, M.T., Kazhatova, G.N. Ways to Enhance Students' Learning Activities in the Context of Higher Education (2020). Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment, 8 (4), pp. 557-561. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85101023116&doi=10.6000%2f2292-2598.2020.08.04.8&partnerID=40&md5=DOI:10.6000/2292-2598.2020.08.04.8>

2 Stukalenko, N.M., Zhakhina, B.B., Kukubaeva, A.K., Smagulov, N.K., Kazhibaeva, G.K. Studying innovation technologies in modern education (2016). International Journal of Environmental and Science Education, 11 (14), pp. 6512-6517. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84986922175&partnerID=40&md5=2ea53b11a0f7e4504f04ffd5fdce845d>

3 Stukalenko, N.M., Naviy, L., Menlibekova, G.Z., Anarbek, N., Abalakova, B.T. Managing the process of cognitive activity development in students of pedagogic specialties in higher education (2016). International Review of Management and Marketing, 6 (3), pp. 246-251. <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84962185178&partnerID=40&md5=ee865881884d28af43fbad51508ef300>

АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В статье рассматривается важнейшая проблема современного образования - реализация принципов активизации познавательной активности учащихся и использование активных методов обучения. Выявлены особенности научно-методической организации учебного процесса в вузе на основе технологии активного обучения. Представлены теоретические и практические аспекты повышения активности учебно-познавательной деятельности будущих учителей в процессе обучения в вузе. Изучаются пути совершенствования образовательного процесса за счет новых интерактивных методов и приемов.

Ключевые слова: активизация обучения, активные методы обучения, активные технологии обучения, интерактивные методы в обучении, компетентностный подход, высшая школа.

ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛДЕРІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА БЕЛСЕНДІ ОҚУ ӘДІСТЕР

Аннотация. Мақалада қазіргі білім берудің маңызды мәселесі қарастырылады-оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру принциптерін жүзеге асыру және оқытудың белсенді әдістерін қолдану. Белсенді оқыту технологиясы негізінде ЖОО-да оқу процесін ғылыми-әдістемелік ұйымдастырудың ерекшеліктері анықталды. Университетте Оқу процесінде болашақ мұғалімдердің оқу-танымдық белсенділігін арттырудың теориялық және практикалық аспектілері ұсынылған. Жаңа интерактивті әдістер мен тәсілдер арқылы білім беру процесін жетілдіру жолдары зерттелуде.

Түйінді сөздер: оқытуды жандандыру, оқытудың белсенді әдістері, Оқытудың белсенді технологиялары, оқытудағы интерактивті әдістер, құзыреттілікке көзқарас, жоғары мектеп.

FTAMP 15.01.11

Ж.Ә. Игентаева¹, Л.Н. Навий², А.Ж. Мурзалинова³

*¹ «Манаш Қозыбаев атындағы
Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ,
Петропавл қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: jamilya03_1992@mail.ru*

*²Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті КЕАҚ
Көкшетау қ., Қазақстан, e-mail: liza281073@mail.ru*

*³«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығының
Солтүстік Қазақстан облысы бойынша филиалы директоры.
Петропавл қ., Қазақстан, e-mail:*

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа: Бұл мақалада ЖОО-дағы болашақ педагогтардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру маңыздылығы мен мазмұны көрсетілген. Кәсіби-педагогикалық құзіреттілік құрылымында педагогикалық және басқарушылық құзіреттіліктердің бірігуі нәтижесінде «педагог көшбасшылығы» түсінігі анықталды.

Білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың теориялық зерттеулері де осы мақалада қарастырылған. Сонымен қатар, Қазақстандық педагогтардың көшбасшылық туралы пікірін анықтау негізінде жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсетілген. Сондай-ақ, ЖОО-да білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру үлгісі ұсынылған. Көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру үлгісінде, білім алушылардың көшбасшылығын қалыптастыру жұмыстары кезеңдер бойынша көрсетілген.

Түйін сөздер: көшбасшы, көшбасшылық қасиеттер, педагогтың көшбасшылығы, сауалнама, білім беру үрдісі, көшбасшылықты қалыптастыру кезеңдері.

Қазіргі жастар күрделі мәселелерді шешуге, жауапкершілікті алуға, бастамашылық танытуға әрдайым белсенділік таныта бермейді. Осыған байланысты ЖОО-ның міндеттерінің бірі – білім алушылардың бойында көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру болып табылады. Яғни, олардың бәсекеге қабілеттілігін және интеллектуалды шығармашылыққа деген ұмтылысын тәрбиелей отырып, өзін-өзі дамытуға деген қабілеттерін арттыру. Сондықтан, білім беру ісі жас ұрпақтың біліктілігін қалыптастырып қана қоймай, олардың бойында жылдам өзгеріп жатқан қазіргі заманға лайықты өмір сүруге, қызмет жасаудағы тұлғалық қабілеттерді дамыту шараларын да іске асыруды ойластыруы қажет. Осы

міндеттерді шешуде жоғары оқу орны болашақ маманның кәсіби қызметінің алдындағы шешім қабылдағыш, жауапты, белсенді, бастамашыл болуын қамтамасыз ететін баспалдағы болып саналады.

Қазақстандық білім берудің реформалары жаңартылған білім мазмұнын алға жылжыту бойынша мұғалімдердің белсенді, ынталы және ойластырылған қызметін талап етеді. Бірақ, білім берудегі инновацияларды ілгерілету үшін, пәндік біліммен және әдістемелік құзыреттермен қатар негізгі дағдылар, соның ішінде көшбасшылық талап етіледі.

Көшбасшылық ресурстарын зерттеу Қазақстан педагогтарының үздіксіз білім беруде оң әсерін тигізетінін осыдан көруге болады:

1) "педагог-шеберлер" жоғары санатын жаңа талаптарға сәйкес аттестаттаудан өткен барлық педагог қызметкерлердің 0,7% алды. Бұл ретте педагог қызметкерлердің 24,7% - ы Біліктілік санаттарының төменгі сатысында тұр. 12,1%-ы "педагог - модераторлар", 15,8%-ы "педагог-сарапшылар", 14,6% - ы "педагог-зерттеуші" мәртебесіне ие [1, 126 б.];

2) магистр академиялық дәрежесі бар педагогтердің үлесі – күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер педагогтерінің жалпы санынан 3,1% болып табылады [1, 276-Б.];

3) 34 жасқа дейінгі жас педагогтердің үлесі төмендеді және күндізгі мемлекеттік жалпы білім беретін мектептер педагогтерінің жалпы санының 30,3% - ын құрады [1, 277-б.].

Бұл ретте «Сапалы білім» Білімді ұлт» Ұлттық жобасының 5 міндетін шешу кәсіби-педагогикалық құзыреттілікке негізделген [2]. Және оның дамуы көшбасшылықты ынталандырады. Сонымен қатар, «Bolashak Impact Report 1» зерттеуінің нәтижелері бойынша жұмыс берушілердің 90%-ы бағдарлама түлектерінің кәсіби ғана емес, көшбасшылық, адамгершілік және коммуникативті қасиеттерін де жоғары бағалайды. Демек, жоғарыда көрсетілген статистикалық мәліметтер біздің елімізде болашақ педагогтардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттілігінің өзектілігін көрсетеді. Жалпы, көшбасшылық қасиеттер - қазіргі заманғы адам тұлғасының басты сипаттамаларының бірі. Адам өмірінің әр түрлі кезеңдерінде осы қасиеттерді қалыптастыру педагогикалық және әлеуметтік психологияның маңызды міндеті болып табылады. Көшбасшылыққа бейімділік ерте балалық шақта көрінеді және жеке қасиет ретінде өзін-өзі растау, анықтау құралына айналады. Оқу кезеңінде балаларға тән көшбасшының жеке қасиеттерін өмірдің кейінгі кезеңдерінде дамытуға болады және дамыту керек. Бұл, әсіресе, студенттік кезеңмен тығыз байланысты. Ал, студенттік ұжым - бұл жоғары оқу орны ұйымдастырған адамдардың белгілі бір қоғамдастығы. Жастар - қоғамның адам ресурсы. Сондықтан, олардың көшбасшылық қасиеттерінің дамуын байқау, қоғамдық маңыздылығы мен болашақ перспективасы тұрғысынан ең пайдалы болып табылады.

Біз осы мәселеге байланысты О.С. Левиннің анықтамасына сүйендік. Яғни, Левин, бойынша көшбасшы - бұл басқаларға жетекшілік ете алатын,

іскерлікті оятатын, ортақ мақсатқа жету үшін бар күшін салатын, басқаларға ықпал ететін, көптеген адамдардың мүдделерін қолдайтын адам [3].

Диссертациялық зерттеу жұмысына байланысты гиназия, лицей, мектеп мұғалімдерінен «Білім беру үрдісіндегі стейкхолдерлік және көшбасшылық» тақырыбында сауалнама жүргізілген болатын. Сауалнама нәтижелері бойынша келесідей нәтижелерді көруге болады:

1) Зерттеу нәтижесі бойынша сұралғандардың жартысынан көбі - 62% - ы стейкхолдерлік тақырыбына аса қызығушылық танытпайды, ал 20% - ы осы бағыттағы әдебиетті оқиды және 18% - ы өз оқу орнында стейкхолдерлікті қолдайды;

2) Сонымен қатар, зерттелушілердің 40% - өзінің оқу орнында көшбасшылықты қолдайды, ал, 26% - көшбасшылық туралы әдебиеттерді оқитынын көрсетті. Сондай-ақ, сауалнаманы белгілеуге қатысқандардың 34% - көшбасшылық тақырыбына қызығушылық танытпайды;

3) "Өзінің кәсіби дамуындағы көшбасшылықты дамыту" ұстанымы бойынша - әрбір екінші (49%) дерлік "оған инновацияларды сауатты және сенімді ілгерілету үшін талап етіледі" деп атап өтті, тағы 27% көшбасшылықтың мансаптық-білім беру өсуі үшін өзектілігін атап өтті, ал 8% көшбасшылықтың оқу орнының әкімшілігі үшін маңыздылығын атап өтті; сонымен бірге – 16% "мен үшін маңызды емес" жауабын таңдады;

4) алдыңғы ұстанымдармен корреляцияланған "Менің оқу орнымда көшбасшылықты дамыту деп есептеймін" ұстанымы бойынша:

- 62% - ы перспективті деп есептейді, себебі оған әріптестер мен оқушылар мүдделі;

- 25% - ы бірқатар себептер бойынша қиын деп жауап берсе, ал, 10% - ы оқуға және оқытуға кедергі келтіреді деп көрсетті. Қалған 3% - ы басқалай жауап берген.

«Білім беру үрдісіндегі стейкхолдерлік және көшбасшылық» сауалнамасы бойынша қорытынды тұжырымдар:

1. Көшбасшылық қабілеттер мен құзыреттер менеджерлерге, мұғалімдерге және студенттерге сұранысқа ие деген пікірге қарамастан, зерттелушілер оқу процесінде көшбасшылықты толық көрсете алмайды. Көшбасшылықты қалыптастыруды тек студенттердің тәрбиесі мен әлеуметтенуімен байланыстырады. Бұл "шебер-педагог" біліктілік санаты бар зерттелушілердің ең аз ұсынылуына байланысты болуы мүмкін (1,5%).

2. Егер әрбір 2-ші зерттелуші бір уақытта білім беру технологияларымен және оқыту әдістерімен үйлесетін көшбасшылық технологияларын қабылдаса, онда екінші жартысы көшбасшылықты дамыту мен сабақта оқыту арасындағы әлсіз байланысты көреді немесе оны мүлдем көрмейді. Бұл сауалнамаға «педагог-зерттеуші» және «педагог-шебер» біліктілік санаттары бар респонденттердің тек 23,5%-ы қатысқаны себеп болуы мүмкін.

3. Сауалнамаға қатысқандардың үштен екісі көшбасшылықты білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру бойынша

педагогикалық тәжірибені жақсартуға бағыттауды қажет деп санайды, ал мұғалім мен оқу орнының дамуына әсер ететін көшбасшылықтың басқа ресурстары аз ұсынылған.

Көшбасшылық мәселесін зерттей отырып, Роберт Гоффи мен Гарет Джонс көшбасшылық туралы 4 жалпы мифті ұсынады. Олардың ішінде «Көшбасшылар – тамаша педагогтар» деген миф бар. Авторлар: «Әрине, бір адам ұлы көшбасшы, көрнекті педагог та болуы мүмкін, бірақ бұл сирек кездеседі» деп есептейді. Оның позициясының негіздемесі мынаған байланысты: «Стив Джобс сияқты әдеттегі жоғары деңгейдегі көшбасшылардың басты қасиеті бар - олардың педагогикалық таланттары емес, өз жақтастарын болашақтың тартымды бейнесімен шабыттандыра білу мүмкіндігі» [4]. Осы ретте біздің ұстанымымыз студенттердің оқу жетістіктері үшін жағдай жасау және инновациялар мен реформаларды ынталандыру үшін өз тәжірибесін зерттеу және жетілдіру бойынша педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту қажеттілігі мен мүмкіндігіне байланысты. Білім алушылар үшін бірінші кезекте, көшбасшылық дегеніміз әлеуметтік белсенділік немесе белсенді өмір позициясы. Бұл жас түлектер үшін өте пайдалы. Себебі, көшбасшылық қабілеттері жақсы дамыған жас мамандарға, жұмыс берушілердің де қызығушылығы мен сұраныстары артатыны айдан анық.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, болашақ педагогтардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың үлгісін жасадық. Үлгі бойынша, ЖОО –дағы білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың әдіснамалық негізі ретінде «Коммуникативті диалогтік бағыт» және «Тұлғалық іс-әрекеттік бағыт» алынды. Коммуникативті-диалогтық тәсіл (Л.Балакина, С.А. Тращенко, Р.М. Шерайзин және т.б.) сенім мен ынтымақтастық атмосферасын құруды, өзара әрекеттесудің әртүрлі түрлерін (ұжымдық жұмыс формалары, топта оқыту, интерактивті технологиялар және т.б.) пайдалануды көздейді. Сонымен қатар, жеке және ұжымдық іс-әрекетті біріккен түрінде, ынтымақтастық процесінде оқытушылар мен білім алушылардың мүдделері, үздіксіз ақпарат алмасу жүзеге асырылады [5].

Тұлғалық әрекет бағыты - білім алушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудың бұл әдісінде, олар ақпараттың пассивті "қабылдағыштары" емес, оқу процесіне белсенді қатысады. Тұлғалық әрекет бағытының негізгі ерекшелігі сол білім алушылардың өздігінен іс-әрекет жасауында. Оқытушы тек осы әрекетті бағыттайды және қорытынды жасайды, белгіленген іс-қимыл алгоритмдерінің нақты тұжырымын береді. Осылайша, алынған білім жеке мәнге ие болады және сыртқы жағынан емес, шын мәнінде қызықты болады [6].

Тұлғалық әрекет тәсілі - бұл адамның сана-сезімін және оның жеке басын қалыптастыруға бағытталған іс-әрекет үрдісі. Сондай-ақ, ЖОО-дағы білім алушылардың көшбасшылығын қалыптастыруда тиімді. Тұлғалық әрекет бағытының мақсаты – білім алушылардың жеке басын тіршілік

субъектісі ретінде тәрбиелеу. Субъект болу - өз қызметінің иесі болу: мақсат қою, міндеттерді шешу, нәтижелерге жауап беру.

Сурет 1. ЖОО-дағы білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың моделі.

Көшбасшылық қасиеті қалыптасқан білім алушы ←		
<i>Мақсатты компонент</i>		
Мақсаты – білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру		
<i>Әдіснамалық компонент</i>		
Коммуникативті-диалогтық бағыт		Тұлғалық –іс-әрекеттік бағыт
<i>Мазмұндық компонент</i>		
Аудиториялық жұмыс	Аудиториядан тыс жұмыс	Көшбасшылық қасиеттер құрылымы
		- Басқару қабілеті - Коммуникативті қасиеттер - Эмпатия - Өзіне деген сенімділік
<i>Іс-әрекеттік кезеңі</i>		
1-кезең	<i>Ішкі көшбасшылық (КҚ негізгі кезеңі, өзін-өзі басқары, өз-өзі ынталандыру)</i>	Аудиториялық жұмыс: - <i>дәрістер</i> (мәселелік-дәрістер, дәріс-дөңгелек үстел(білім беру бағдарламасының бағытына қарай арнайы қонақтың дәрісіне шақыру, әңгімелесу, дискуссия, рефлексия). - <i>тәжірибелік сабақтар</i> (оқытудың белсенді және интербелсенді әдістерін қолдану). - <i>білім алушының өзіндік жұмысы</i>
2-кезең	<i>Жағдайлық/контекстік көшбасшылық (жағдайға байланысты көшбасшының ролін өзіне алу)</i>	Аудиториядан тыс жұмыс: - тренинг, әңгімелесу, кеңес беру, іскерлік ойындар, дискуссия, рефлексия.
3-кезең	<i>Командалық/тактикалық көшбасшылық (көшбасшының командамен жұмысы, команданы басқару және ұйымдастыру)</i>	
4-кезең	<i>Жүйелік /стратегиялық көшбасшылық (Көшбасшы тұтас барлық жүйені басқарады)</i>	
5-кезең	<i>Қорытындылау</i>	Қорытынды презентация, талқылау.
<i>Нәтижені бағалау компоненті</i> ←		
<i>Көшбасшылықты қалыптастыру деңгейлері</i>		<i>Диагностикалық әдістер</i>
- жоғары - орташа - төмен		- сұрау - бақылау - әңгімелесу - тест - сауалнама - кеңес беру

Жалпы, ЖОО-дағы білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру олардың аналитикалық, коммуникативтілік, ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытуға негіздеген тәжірибелік іс-әрекетке бағытталуы қажет.

Р. Капур (Дели университеті) университетте көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру ерекшеліктері туралы мәселені көтереді. Ол білім алушылардың көшбасшылық дағдыларын дамыту білім берудің ажырамас бөлігі деп көрсетеді. Жоғары оқу орнындағы оқытушылар мұны ескеріп, көшбасшылық дағдыларының дамуына ықпал ететін іс-шаралар ұйымдастыруы керек екенін айтады. Яғни, Р. Капурдың пікірінше бұл дағдылар білім алушыларға дербестік алуға мүмкіндік береді және олар әртүрлі тапсырмалар мен әрекеттерді орындау кезінде басқалардан тәуелсіз болады. Сонымен қатар, жоғары оқу орнында білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда топтық жұмыс ерекше маңызды болып табылады [7].

Жалпы, қорытындылай келе, болашақ педагогтардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту бүгінгі қоғам трансформациясы жағдайында үлкен сұранысқа ие. Әр адам басқа адамдар жасаған артықшылықтарды пайдаланып, өмір сүріп қана қоймай, өз бетінше белсенді әрекет етіп, ортақ іске бірігіп үлес қосу керек екенін түсіну қажет. Жоғарыдағы 1-суретте көріп отырғандарыңыздай болашақ педагогтардың көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруда оқытудың активті және интерактивті әдістерін қолдана отырып дамытуға болады. Оқытудың тек бір әдісін қолдану бұл нәтижиге қол жеткізуге кері әсерін тигізеді. Сондықтан да, көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру барысында оқытудың түрлі әрі тиімді әдістерін алмастыра отырып қолдану қажет. Сонымен қатар, білім алушылардың жеке қасиеттері мен мүмкіндіктерін ескерген жөн.

Әдебиеттер

1. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан (по итогам 2020 года). - Нур-Султан: Министерство образования и науки Республики Казахстан, АО «Информационно-аналитический центр», 2021. - 310 с.
2. Национальный проект «Качественное образование «Образованная нация» утвержден Постановлением Правительства Республики Казахстан от 12.10.2021 года №726. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>
3. Пономарёв А.В., Ланцев А.О., Кырчиков М.С. Лидерство в молодежной среде. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2020. – 216 с.
4. Гоффи Р., Джонс Г. Как стать признанным лидером // Лидерство / Пер. с англ. - М.: Альпина Паблицер, 2016. - 224 с.
5. Лаптева Е.В., Попов А.А. К вопросу о лидерстве и оценке лидерских качеств // Лидерство и менеджмент. – 2022. – Том 9. – № 1. – doi: 10.18334/lm.9.1.114291.

6. Уваров В.И. Воспитательная составляющая учебного процесса как способ дополнительной мотивации студентов к самосовершенствованию и саморазвитию // The scientific heritage (Budapest, Hungary). — 2019. — Т. 3, № 40. — С. 48–50. ISSN 9215-0365.
7. Kapur R. Development of Leadership Skills among Students. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/334988196_Development_of_Leadership_Skills_among_Students.

ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСТВА БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: В данной статье освещается важность и содержание формирования лидерских качеств будущих педагогов высшей школы. Раскрыто понятие «лидерство педагога» в структуре профессионально-педагогической компетентности, как результат интеграции педагогической и управленческой компетенций.

Также в статье рассмотрены теоретические исследования по формированию лидерских качеств студентов. Кроме того, представлены результаты опроса, проведенного на основе определения мнения казахстанских учителей о лидерстве. Также существует модель формирования лидерских качеств у студентов высшей школы.

Ключевые слова: лидерство, лидерские качества, лидерство педагога, опрос, учебный процесс, этапы формирования лидерства.

THE SIGNIFICANCE OF FORMING THE LEADERSHIP OF THE FUTURE TEACHER IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract: This article highlights the importance and content of the formation of leadership qualities of future teachers of higher education. The concept of "teacher's leadership" in the structure of professional and pedagogical competence is revealed, as a result of the integration of pedagogical and managerial competencies.

The article also discusses theoretical studies on the formation of leadership qualities of students. In addition, the results of a survey conducted on the basis of determining the opinion of Kazakh teachers about leadership are presented. There is also a model for the formation of leadership qualities in higher education students. ууыф

Key words: leadership, leadership qualities, teacher leadership, survey, educational process, stages of leadership formation.

К.О. Оразбаева¹, Р.М. Воронова²
Философия докторы (PhD), қауым.профессор¹, педагогика және
психология магистрі²

КеАҚ Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау қ., Қазақстан,
E-mail: guldarhan-771@mail.ru, ruta_sova8@mail.ru

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕ АДАМЗАТТЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА КИБЕРКЕҢІСТІКТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ

Аннотация: Бұл мақалада қазіргі киберкеңістік адамзаттың күнделікті өміріндегі технологиялық өзгерістер процестерінің пайда болуымен, оның жеке адамға педагогикалық-психологиялық әсерімен байланысты. Қазіргі қоғам дамуының экономикалық және әлеуметтік жағдайында адамның өмір сүру сапасы мен психологиялық жағдайының маңызы. Сонымен қатар, киберпсихологияға тарихи шолу жасалды және оларды зерттеген ғалымдар мен психологтардың пікірлері, көзқарастары мен тұжырымдамалары тақырыпқа сәйкес қарастырылды. Қазіргі заманғы технологиялар, компьютерлер мен Интернеттің адамдарға қалай әсер ететінін түсіну мен педагогикалық-психологиялық әл-ауқаты. Сондай-ақ эксперименттік зерттеу бойынша әдістемелік талдаулар мен бағалау жүргізіліп мінез-құлыққа қалай әсер ететіне сипаттама берілген, атап айтқанда, зерттеу бойынша интернетке тәуелділіктің алдын-алу және педагогикалық-психологиялық қолдауға мүмкіндік жасау.

Түйінді сөздер: киберпсихология, технология, интернет, адамзат, әлем, қоғам, компьютер, психология, агрессия, мінез-құлық.

Кіріспе: Қазіргі қоғамды, елді, әлемді жайлаған интернет кеңістігі ХХІ ғасырдың ғылыми-техникалық прогрестің жаһандану жетістіктеріне жалпы «технологияға тәуелділік» атрибуты ретінде жылдам тез дамуда. Жер бетіндегі адамзаттың дертіне айналды десек де қателеспейтін шығармыз. Оның себебі қазіргі кездегі қашықтықтан оқыту және қашықтықтан жұмыс жасау осының барлығының сан түрлі жолдары. Бұл дегеніміз – жаһандану жағдайында туындаған адамзаттың өміріне, олардың жан-жақты дамуына педагогикалық-психологиялық жағынан әлемдік сандық технологиялардың әсер етуінде.

Алайда, бәрі түгелдей әсер ете бермейді деуге де келісеміз. Дегенмен де, қоғам дамуының қазіргі экономикалық-әлеуметтік жағдайында адамның өмір сүру сапасы мен оның педагогикалық-психологиялық жағдайы үлкен маңызға ие.

Себебі қазіргі адамдар көп уақыттарын компьютер, телефон, планшет, гаджеттер және де виртуалды байланыстар, қарым-қатынастарда және т.б. өткізеді. Бұл заманауи техникалық құрылғылар адам психикасына әсер етуі

мүмкін. Қазір жас баладан бастап қартайған қарттарға дейін заманауи технологиясына қызығушылықтары артуда. Бірақта, сол технологиялар адамзаттың дамуына пайдасы бар ма, жоқ па біле бермейміз.

Осы адамзатқа байланысты Ұлы Абай психологияда арнайы еңбек жазбаса да осы ғылымның мәселелеріне байланысты ой-пікірлерін айтып кетуге болды. Ақын: «Дүние бір қалыпты тұрмайды, адамның қуаты, өмірі бірқалыпты тұрмайды. Әрбір мақұлыққа құдай тағала бірқалыпты тұрмақты берген жоқ» - деп табиғат қана емес, адамның да үнемі өзгеріп отыратындығына ерекше көңіл аударғанын айта кетуге болады [1].

Қазіргі заманғы виртуалды шындық жүйелерін, Интернет және басқа желілер қамтиды. Мұндай технологиялар әрбір адамның, тіпті қазіргі заманғы мәдениеттің қызметін өзгертті (Войскунский, 2010). Компьютерлерді, ұялы байланыс пен Интернетті пайдалану арқылы жүзеге асырылатын адам іс-әрекетін психологиялық зерттеу бағыты деп атауға болады, өйткені бұл шетелдік ғылыми әдебиеттерде жазылған, «Интернет психологиясы» сияқты балама атаулар. «Интернет кеңістігінің психологиясы» тұрғындар жиі қолданады - деп қарастырылған [2].

Киберкеңістік немесе Интернет кеңістігі бір уақытта адамның нақты мінез-құлық саласы болып табылатын ақпараттық технологиялар өнімдері мен әлеуметтік қызметтерге сүйенеді. Қызметтер желілік технологиялардың үстіне құрылған және коммуникацияны, ойын-сауықты (ойындарды және музыканы тыңдауды қоса), білімді, жұмысты, сатып алуды және т.б. ықпал етеді. Бұл әрекеттер дамып келе жатқан пән саласы аясында зерттеледі; ол басқаша аталады: интернет психологиясы, киберпсихология, киберкеңістік психологиясы және т.б.

Қандай номинация болмасын, бұл пәнді интернет желісіндегі әлеуметтік қызметтерді пайдаланатын адамдардың түрлерін, әдістерін және принциптерін зерттеудің әдіснамасын, теориясы мен тәжірибесін біріктіретін психология саласы деп түсіну керек. Сала енді ғана қалыптасып келеді, сондықтан Интернеттегі адамның мінез-құлқы барлық дерлік психологиялық пәндерде зерттелуде: жас, клиникалық, әлеуметтік, когнитивтік, дифференциалды, педагогикалық психология, қарым-қатынас психологиясы, этнопсихология, еңбек психологиясы, гендерлік психология және т.б. қарастырылған [3,4,5,6].

Патриция Уоллес ХХ ғасырдың соңғы кездерінен бастап қоғамға, өмірімізге, санамызға «Интернет әлемі» деген өзгерістер ене бастады – дейді. Міне сол кезден бастау алған технология қазіргі кезде киберкеңістікке айналуда деуге болады. Сонымен қатар, Патриция Уоллес «Интернет психологиясы» киберкеңістіктің психологиялық аспектілерін, интернеттің адам мінез-құлқына әсері сияқты күрделі мәселелерге арнаған. Классикалық және заманауи зерттеулерге негізделген, екінші басылымда интернет-технологияның жаңа тенденциялары – ол интернеттегі танысу, онлайн агрессия, топтық динамика, ата-ана тәрбиесі, әлеуметтік тұрмыстық

мінез-құлық, онлайн-ойын, құпиялық бақылау, желілік тәуелділік және желілік стратегияларды зерттеген [7].

Психолог ғалым О.К. Тихомировтің күрделі белгілері мен семиотикалық жүйелері жоғары психикалық функциялардың дамуына және өзгеруіне ықпал етеді. Адамдардың компьютерлерді қолдануы нәтижесінде жоғары психикалық функциялардың дамуы мен күрделену мәселелерін ескере отырып, жалпы психологияның бөлімі ретінде компьютерлендіру психологиясының негізін қалаған. Автор мәдени-тарихи психология аясында компьютерлендіру психологиясын дамытуды ұсынды. Осы идеялар шеңберіне сүйене отырып, кейінгі жылдары шешім қабылдау үдерістерін, еңбек, танымдық, ойын, коммуникативтік іс-әрекеттерін компьютерлер арқылы олардың ортақ болу тұрғысында жүзеге асырудың ерекшеліктерін жеке тұлғаның эмоционалдық және мотивациялық іс-әрекетін реттеу бойынша зерттеулерін қарастырған [8].

Киберпсихологияның тарихына тоқтала кететін болсақ, АҚШ пен Батыс Еуропада 2000 жылдардың басынан бастап адам мен компьютердің өзара іс-қимылына баса назар аударатын киберпсихологияның белсенді дамуы байқала бастады дейді автор. Интернеттің дамуы компьютерлермен өзара әрекеттесуге көптеген адамдардың қосылуымен қатар халықаралық ғылыми қоғамдастықтың осы мәселеге деген қызығушылығының артуы. Бірақта бұл салаға енгізуге болатын алғашқы зерттеулер мен жарияланымдар 80 жылдары немесе одан ертерек уақытқа жататынын айтады ғалымдар. Қазіргі кезде киберпсихология қозғалысына Шығыс Еуропадағы жаңа мемлекеттер кіре бастады. Бұл жағдайда киберпсихологияның ғылыми саласы тереңірек эксперттік тәсілдерді дұрыс жүйелеу ерекше маңызға ие делінген [9].

Дегенменде, бұл жерде киберпсихологияға берілген психологтардың тұжырымдарына тоқтала кететін болсақ, Джон Сулер, философия докторы, психолог киберпсихология технологиямен өзара әрекеттесу аясында ақыл мен мінез-құлықты зерттеуге арналғанын және заманауи өмірде технологияның көбеюі мен қолданылуына байланысты психологиялық аспектілерге бағытталғандығы сонымен оның жетістіктері мен киберпсихологияның даму тенденциясы байқалады деген, сонымен қатар, адамдардың киберкеңістіктегі реакциясы мен өзін қалай ұстайтындығын түсінуі туралы негізгі тұжырымдамаларын ұсынған ол оларды «Киберкеңістік психологиясы» немесе «киберпсихология» деп атайды, автор өз еңбектерінде. Салыстырмалы түрде (Riva, G., & Galimberti, C.) ол адамның цифрлық құрылғылар, интернет, виртуалды шындық және жасанды интеллект сияқты дамып келе жатқан технологиялармен өзара әрекеттесуін түсінуге бағытталғандығын қарастырған [10, 11].

Киберкеңістік адам қызметінің жаңа ортасы ретінде. Киберкеңістік Ю.В. Бородаков, А.Ю. Добродеев пен И.В. Бутусов – «ақпараттық және техникалық инфрақұрылымның өзара тәуелді жиынтығын қамтитын ақпараттық ортаның жаһандық аймағы, оның ішінде ақпараттық және

телекоммуникациялық желілер мен деректерді сақтауға, өңдеуге, өзгертуге және алмасуға арналған компьютерлік жүйелер» [12], және В.А. Плешаков оны «ноосфераның желілік ақпараттық бейнелеуі» ретінде сипаттайды [13].

Киберпедагогика – ХХІ ғасыр сын-қатерлеріне жауап, ХХ ғасыр тұлғасының ерекшеліктерін, қазіргі қоғамның дамуы үшін ақпараттың маңыздылығын, сондай-ақ идеялар мен адам қызметінің өнімдерінің жылдам өзгеруін ескере отырып, адамдарды үздіксіз тәрбиелеудің объективті қажеттілігі туралы айтуға болады. Бүгінгі таңда білім беру ашық сипатқа ие болуда, оның әлемдік жетістіктерін біріктіру үрдісі байқалады. Көбінесе киберкеңістік мүмкіндіктерінің дамуына байланысты білім көздері мен білім беру технологияларының саны артып келеді. Қашықтықтан оқыту жүйесі белсенді дамып келеді, бірқатар оқу орындары сабақтарды тек бетпесті қана емес, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы да жүргізеді. Сонымен қатар, Интернетте өздігінен білім алуға арналған әртүрлі оқу материалдары ұсынылған. Алайда, В.А. Плешаков пен О.И. Воинова: «...білімді тәрбиеге айналдырудың бір ғана жолы бар: бұл түрлендіру адам санасында жүзеге асады» - деп атап көрсетеді [14,154].

Әдістеме: Зерттеу нәтижесінде анықтаған интернетке-тәуелді студенттердің психологиялық мәселелерді іс-жүзінде тексеруден өткізу керек екендігі болды. Осыған байланысты зерттеудің ғылыми мәселесі - бұл интернетке тәуелді студенттердің мінез-құлына психологиялық әсер етуі.

Зерттеу жұмысының мақсаты – студенттердің интернет кеңістігіндегі педагогикалық-психологиялық мінез-құлықтарын зерттеп қарастыру. Сол себептен, зерттеулердің санына қарамастан, бұл мәселелер біздің уақытымызда өзекті болып қала береді, өйткені оның кейбір аспектілері әлі жеткілікті зерттелмегендігі және егжей-тегжейлі қарастыруды қажет ететіндігі. Бұл зерттеу интернетке-тәуелді студенттер арасындағы күнделікті ағымдық зерттеу барысында анықталды.

Зерттеу нысаны интернет кеңістігінің студенттерге әсері.

Зерттеу тақырыбы – интернетке-тәуелділіктің педагогикалық-психологиялық мінез-құлыққа әсері.

Біздің зертеуімізде студенттердің күнделікті ағымдық жағдайлары интернетке-тәуелділіктің деңгейіне байланысты ерекшеленеді, бұл киберкоммуникативті тәуелділік деңгейі мен элементтері арасындағы байланыста көрінеді.

Алынған нәтижелерді талдау үшін келесі әдістемелер қолданылды: Ченнің интернетке-тәуелділік диагностикасы (CLAS шкаласы) сосын бейімделу В.Л. Малыгин мен К.А.Феклисовтің (2010); А.В. Тончеваның «Киберкоммуникативті тәуелділік» сауалнамасы (2012); авторы Б.И. Додоновтың «Қалаған тәжірибелер» әдісі (2002).

Зерттеу нәтижесінде студенттердің мінез-құлына әсер ететіндігін көруге болады. Интернетке-тәуелділігі төмен, орташа және жоғары деңгейдегі топтар анықталды. Интернетке-тәуелділік деңгейі төмен топ 56% құрайды, Интернетке-тәуелділіктің орташа деңгейі - 36%, ал интернетке-

тәуелділігі жоғары топ - 8%. Интернетке-тәуелді мінез-құлықты диагностикалауға арналған Ченнің әдістемесі құрылымы бойынша DSM-IVP қолданып, әдістеменің бөлігі ретінде және физиологиялық параметрлер (диагностика үшін міндетті) психикалық бұзылулар мен уақытты басқару сияқты психологиялық сипаттамалар негізінде қарастырылды және де осы арқылы интернетке-тәуелді мінез-құлықтың бар жоқтығын бөліп қана қоймай, тәуелділіктің мінез-құлықтағы кейбір белгілердің басым екендігін сапалы түрде анықтауға болатынын, сонымен қатар, бұл жақсы немесе нақты бағалауға мүмкіндік беретіні, оның ішінде осындай мінез-құлық құрылымындағы ең таңқаларлық радикалды бөліп көрсетеді.

Нәтижелердің дәйектілігін растау үшін У.Манн-Уитнидің статистикалық тесті, сонымен қатар Спирменнің корреляциялық анализі қолданылды (Statistical Package for Social Sciences (SPSS)). Алынған нәтижелер көрсеткендей, интернетке-тәуелділіктің төмен деңгейі бар студенттер әлеуметтік желілерде жұмыс істеген кезде уақытты басқаруға бейім, ал интернетке-тәуелділіктің жоғары деңгейі бар студенттер тұлға аралық және денсаулыққа, мінез-құлықтың өзгеруіне байланысты мәселелердің болуы және олар өздерінің ұзақ уақыт желіде өткізуді жақсы көретіндер. Зерттелген ерекшеліктердің өзара байланысының интернетке-тәуелділіктің тәжірибелік дәрежесі төмен студенттерден «киберкоммуникативті тәуелділік деңгейі» мен «әлеуметтік желілерде жұмыс істеу кезіндегі шоғырлану факторлары» арасында айтарлықтай оң корреляция бар екені анықталды.

Талқылау мен бағалау: Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, әлеуметтік желілердегі интернетке-тәуелділіктің тәжірибе дәрежесі төмен, киберкоммуникативті тәуелділіктің деңгейі төмен студент топтары жұмыс істейді, ал олар өз іс-әрекеттерінен сәттілік, қуаныш ала алмайды және болып жатқан жағдайды басқара алмайды. Осылайша, студенттер кезіндегі болған ағымдық жағдайының тәжірибесі интернетке-тәуелділіктің басым деңгейіне байланысты әр түрлі болады деген болжам, бұл интернетке-тәуелділіктің деңгейі мен тәжірибе арасындағы өзара байланыста көрінетіндігін растайды.

Эксперимент жұмыстарын талқылап, бағалаған кезде студенттердің бойларынан табылған тағы да бір іс-әрекеттерді көруге болады. Студенттердің жастары ұлғайған сайын өзін-өзі ұстай алмайтындығы, өз эмоциясы мен сезімін басқаларға көрсетпейтіндігі байқалды; ол өзінің қажеттіліктері мен сезімдерін едәуір дәрежеде білетіндігі байқалады және де оларды жақсы сезінеді және бейнелейді; өзін құрметтейді. Сондықтанда оларды сол күйінде қабылдайтындығын бағалауға болады.

Қорытынды: Қорыта келе, шынында да, жоғарыда көтерілген мәселелер, тұжырымдарды жинақтай келе, қазіргі киберпсихологиялық теориялық және әдістемелік зерттеулерді психологиялық ғылым шеңберінде күрделі деп айтуға болады. Алайда, олар киберкоммуникациялық тәуелділікке бейімділігі. Студенттерде киберкоммуникативті тәуелділіктің

орташа деңгейі олардың өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру үшін пайдалы ақпарат іздеумен байланысты екендігі анықталды. Бір жағынан алып қарайтын болсақ студенттер үшін әлеуметтік желілер – олардың танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыру әдісі болуы да мүмкін екенін аңғаруға болды, бұл олардың уақыттарын әлеуметтік желілердегі ойындар және т.б. жағдайларда болуларын анықтайды. Сауалнаманың нәтижелерін талдау барысында акцентуацияның бірнеше түрі бар екендігі анықталды, олар басқаларға қарағанда байланыста әлеуметтік желісінің қолданушылары арасында жиі кездеседі. Демек, агрессивті мінез-құлықты және педагогикалық-психологиялық жағдайларды болдырмау үшін студенттер мен адамдар арасында қазіргі технологиялық құбылыстар мен интернетке-тәуелділіктің алдын-алу және психологиялық жеке қатығыстарға немесе тағы келеңсіз жағдайларды болдырмау үшін педагогикалық-психологиялық қолдауға мүмкіндік береді.

Ұсыныстар: Біріншіден, студенттер кез-келген заманауи техникаларды қолданған кезде уақыттың реттеу және технологиялық құбылыстарға қызығушылықтарын азайтып, оған шектеулер қоя білсе және де жүргізілген әдістемелік жүйелерді негізге алу керектігі.

Екіншіден, адамзаттың көзқарастары, мотивтері, мінез-құлқы, эмоциялық жағдайы, өзін-өзі реттеу қабілеттері өзгеріп, физикалық және психикалық процестері қазіргі адамзаттың педагогикалық-психологиялық жағдайына дұрыс жағынан әсер ететініне сеніммен қарау қажеттілігі.

Әдебиеттер

1. https://kk.wikipedia.org/wiki/Абайдың_психологиялық_көзқарасы
2. Войскунский А. Е. Психология и Интернет. - М.: Акрополь, -2010.
3. Войскунский А.Е. Перспективы становления психологии Интернета // Психологический журнал, 2013. Т. 34. № 3.
4. Oxford Handbook of Internet Psychology. L., 2007.
5. Манеров В.Х., Королева Н.Н., Богдановская И.М., Проект Ю.Л. Миробразование и личностные феномены интернет-коммуникации. СПб., 2006.
6. Кузнецова Ю.М., Чудова Н.В. Психология жителей Интернета. М., 2008.
<https://100kitap.kz/ru/book/24>
7. Тихомиров О. К. Информационный век и теория Л.С. Выготского // Психологический журнал. 1993. № 1.
8. Suler, J. R. (2000). The psychology of cyberspace. Rider University.
9. Riva, G., & Galimberti, C. (Eds.). (2001). Towards Cyberpsychology: Mind, cognition, and society in the internet age (Vol. 2). IOS Press.
https://www.researchgate.net/publication/335856474_Recent_Trends_Current_Research_in_Cyberpsychology_a_literature_review
10. Calvo R. A., D’Mello S., Gratch J., Kappas A. The Oxford Handbook of Affective Computing Oxford University Press. 2015. - 605p.

URL: https://books.google.com.ua/books?id=nqsiBQAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

11. *Бородакий Ю.В., Добродеев А.Ю., Бутусов И.В.* Кибербезопасность как основной фактор национальной и международной безопасности XXI века (часть 1) // Вопросы кибербезопасности. 2013. No1. С. 2–9.
12. *Плешаков В.А.* Особенности виртуальной компьютерной социализации личности // Проблемы педагогического образования. Сб. науч. ст.: Вып. 25; под ред. В.А. Слостенина, Е.А. Левановой. М.: МПГУ- МОСПИ, 2006. – С. 23–25.
13. *Плешаков В.А., Воинова О.И., Плешакова К.А.* Трансформация социального воспитания в XXI веке: о реализации идей В.А. Слостенина и А.В. Мудрика в киберпедагогике // Сибирский педагогический журнал. 2013. No 2. – С. 32–37.

References

1. https://kk.wikipedia.org/wiki/Abai's_psychological_view
2. Voiskunsky AE Psychology and the Internet. - М.: Acropolis, - 2010.
3. Voiskunsky A.E. Prospects for the formation of the psychology of the Internet // Psychological magazine, 2013. V. 34. No. 3.
4. Oxford Handbook of Internet Psychology. L., 2007.
5. Manerov V.Kh., Koroleva N.N., Bogdanovskaya I.M., Project Yu.L. world formation and personal phenomena of Internet communication. SPb., 2006.
6. Kuznetsova Yu.M., Chudova N.V. Psychology of the inhabitants of the Internet. M., 2008. <https://100kitap.kz/ru/book/24>
7. Tikhomirov OK Information age and theory of LS. Vygotsky // Psychological journal. 1993. No. 1.
8. Suler, J. R. (2000). The psychology of cyberspace. Rider University.
9. Riva, G., & Galimberti, C. (Eds.). (2001). Towards Cyberpsychology: Mind, cognition, and society in the internet age (Vol. 2). IOS Press. https://www.researchgate.net/publication/335856474_Recent_Trends_Current_Research_in_Cyberpsychology_a_literature_review
10. Monica T. Young W. and G. Cyberpsychology: The Study of Individuals, Society and Digital Technologies (BPS Textbooks in Psychology). 2016. URL: <https://www.kobo.com/gb/en/ebook/cyberpsychology-1>
11. *Borodakij Ju.V., Dobrodeev A.Ju., Butusov I.V.* Cybersecurity as a major factor in national and international security in the XXI century (part 1) // Voprosy kiberbezopasnosti. 2013. No 1. – P. 2–9.)
12. *Pleshakov V.A.* Features of the virtual computer socialization of the person // Problemy pedagogicheskogo obrazovaniya. Sbornik nauchnih statej: 25-th edition; edited by V.A. Slastjonin, E.A. Levanova. M.: MPGU-MOSPI, 2006. – P. 23–25.

13. *Pleshakov V.A., Voinova O.I., Pleshakova K.A.* Transformation of social education in the XXI century: on the implementation of the ideas of V.A. Slastjonin and A.V. Mudrik in cyber-pedagogics // *Sibirskij pedagogicheskij zhurnal*. 2013. No 2. – P. 32–37.)

Аннотация:

В данной статье современное киберпространство связано с возникновением процессов технологических изменений в повседневной жизни человечества, его педагогическим и психологическим воздействием на личность. Значение качества жизни и психологического состояния человека в экономических и социальных условиях современного общества. Кроме того, был проведен исторический обзор киберпсихологии и рассмотрены мнения, взгляды и концепции изучавших их ученых и психологов в соответствии с темой Современные технологии, понимание того, как компьютеры и Интернет влияют на человека и педагогическое и психологическое благополучие. . Методологический анализ и оценка экспериментальных исследований также описывает, как они влияют на поведение, в частности, для проведения исследований и поддержки по профилактике интернет-зависимости и педагогической и психологической поддержки студентов.

Ключевые слова: киберпсихология, технология, интернет, человечество, мир, общество, компьютер, психология, агрессия, поведение.

Resume:

In this article, modern cyberspace is associated with the emergence of technological change processes in the daily life of mankind, its pedagogical and psychological impact on the individual. The value of the quality of life and the psychological state of a person in the economic and social conditions of modern society. In addition, a historical review of cyberpsychology was carried out and the opinions, views and concepts of scientists and psychologists who studied them were considered in accordance with the topic Modern technologies, understanding how computers and the Internet affect a person and pedagogical and psychological well-being. . Methodological analysis and evaluation of experimental studies also describes how they influence behavior, in particular for research and support for the prevention of Internet addiction and pedagogical and psychological support for students and people.

Keywords: cyberpsychology, technology, internet, humanity, world, society, computer, psychology, aggression, behavior.

А.А. Жумадилханов

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева»

Нур-Султан, Республика Казахстан

E-mail: aseke_zh_59@mail.ru

ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ В ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ (8-12 ЛЕТ)

Аннотация: В статье рассматривается техническая подготовка юных футболистов 8-12 лет. Технические навыки классифицируются как действия с мячом и включают в себя: контроль мяча, пасы, навесы, обращение с мячом, выбор мяча, удары, угловые, штрафные броски и т.д. Технические навыки являются необходимым условием для игры в футбол и имеют решающее значение для футбольных результатов. Однако, просто обладая техническими навыками, невозможно выиграть игру и в конечном итоге стать профессиональным игроком. Технические навыки эффективны, если выполняются с высокой скоростью и точностью. Знание взаимосвязи между техническими навыками и тактическими знаниями в футболе имеет фундаментальное значение для понимания результатов командных видов спорта и, следовательно, для адаптации процессов обучения и подготовки к спортивным требованиям. Основываясь на оценке, предоставленной техническими тестами, аналогичными протоколу, используемому в этом исследовании, тренеры могут в строго контролируемой среде оценивать технические характеристики игроков в двигательных действиях, присущих требованиям футбольного матча.

Цель: Основной целью исследования был анализ технико-тактических действий во время передачи, открытия пространства, а также ударов по воротам.

Ключевые слова: технические навыки; юные футболисты; технические тесты; тренировочный процесс; технические характеристики

Введение

Техническая подготовка –представляет собой рациональное и эффективное решение игровых ситуаций, ради успеха в соревновании. Это находится в неразрывной связи с другими аспектами футбола и включает в себя ловкость, мастерство и способности.

Технику можно разделить на технику без мяча и технику с мячом. Технические действия - это способности в скоростно - силовой игре, а также тактические знания, умение «читать игру». Одним словом, современный футбол требует особенного мастерства. Следовательно, работа по обучению и совершенствованию техники имеет практически, первоочередное значение. Простота и рациональность, свобода и легкость, скорость и

элегантность, безопасность и эффективность - неотъемлемые характеристики каждого успешного технического исполнения в футболе.

Актуальность статьи выражена в утверждении, что, благодаря безупречной технической подготовке многие футболисты, несмотря на свои физические данные, добиваются значительных результатов, и наоборот – футболисты, технически необразованные, добиваются плохих результатов, несмотря на свои физические способности. Обучение технике должно быть включено в каждую тренировку с мячом. Они могут быть во вводной части тренинга, где выполняется знакомая техника с мячом, а также в основной части тренинга, где цель состоит в том, чтобы улучшить навыки.

Научная значимость выявленной проблемы и необходимость ее разрешения проявлена в том, что, при решении задач технико-тактической подготовки юных футболистов, не учитывается непрерывность развития и совершенствования отдельных элементов, использование которых, специфично по количеству и качеству выполнения технико-тактических действий. Кроме того, футболисты, обладающие одинаковым уровнем технической и тактической подготовленности, могут по-разному использовать разные приемы и их связи. Качество выполнения технико-тактических действий является залогом успеха в футболе, что контролирует игровую активность, способствует созданию голевых моментов и в конечном итоге победе. Таким образом, определение качества выполнения технико-тактических действий и разработка тренировочных заданий, для спортивного совершенствования, определяет актуальность данного исследования.

Важно определить влияние количественных показателей на выполнение технико-тактических действий, поскольку качество их выполнения, является залогом успеха в футболе, что позволяет контролировать определенную активность, помогает создавать голы и, в конечном счете, побеждать. Поэтому, качество выполнения технико-тактических действий игроками разных игровых позиций, в большей степени, определяет успех всей команды [1].

Таким образом, цель настоящего исследования состояла в том, чтобы изучить влияние программы тренировок, которая включает регулярные тренировки по футболу, в сочетании с технической подготовкой, по сравнению с программой тренировок, включающей обычные тренировки по футболу, на отдельные спортивные способности юных футболистов.

Мы предположили, что включение технической отработки в регулярную тренировку по футболу, приведет к повышению скорости, ловкости мощности и выносливости, по сравнению с традиционной тренировкой, включающей комплекс подготовки.

Основная часть

Вопросам подготовки юных футболистов посвящены научные работы: физическая подготовка [2], техническая подготовка [3], учет игровых ролей во время тренировок [4], подготовка юных футболистов [5] и другие.

Техническая и тактическая подготовка юных футболистов всегда находилась в поле зрения ученых и тренеров [6]. В научных работах [7] приведены возрастные объемы, выполнения технико-тактических действий различного характера и условий, а также комплексы технико-тактических действий, с анализом последствий эффективности их выполнения [8]. Утверждалось, что базовые технические тренировки подходят для юных спортсменов, поскольку они важны и полезны для развития основных двигательных навыков в этом возрасте. Такое представление основывается на концепции, согласно которой, технические упражнения следует проводить на ранних этапах роста и развития – во - время, так называемой «чувствительной фазы», когда оптимальные ответы на упражнения по основным навыкам могут быть усвоены (Вильярреал, Э.С., 2015) [9]. Затем, когда игроки вырастут, им будет легче тренировать и приобретать футбольные навыки.

В статье использованы:

- методы анализа и обобщения.
- метод математической статистики.

В исследовании приняли участие две группы из двенадцати футболистов (8-12 лет). Для измерения переменных были использованы три технико-тактических теста (пасы, поиск открытого пространства и удары по воротам). Исследование длилось одиннадцать недель и состояло из одной недели предварительного тестирования, девяти недель тренировок и одной недели пост-тестирования.

Исследование проводилось с мая по июль - середину соревновательного сезона. Одна группа проводила тренировки по футболу, построенные на технических аспектах (ТТ). Другая группа выполняла обычные футбольные тренировки (ОТ). Обе тренировочные группы проводили по четыре тренировки в неделю и играли в выходные. Однако, в то время, как первая группа провела две тренировки по футболу в сочетании с техническими упражнениями и две стандартные тренировки. Вторая группа провела четыре стандартные тренировки. Каждая тренировка была сопоставлена между группами, по общему времени тренировки.

В таблице 1 представлены протоколы тренировок первой группы, будем называть ее «техническая», на протяжении девятинедельного тренировочного периода. Две еженедельные тренировки первой группы, которые сочетали в себе футбол и техническую практику, включали 25-30 минут технических упражнений, а затем 50-60 минут тренировок по футболу. Дополнительные еженедельные занятия для этой группы включали 80 - 90 минут, только стандартных тренировок по футболу. Вторая группа провела 80–90 минут за четыре тренировки. Регулярные тренировки для обеих групп включали футбольные упражнения, такие как передача, удар ногой, наклонение и отскок мяча в различных формах. Обе тренировочные группы постепенно увеличивали объем тренировок, в течение нескольких недель, пытаясь предотвратить усталость или травмы среди участников.

Тренировки проводились, через 3-4 часа после обеда, при средней температуре воздуха около +18–22. Перед каждым тестом, участники выполняли стандартную разминку, которая включала 8 минут бега трусцой, за которым следовало упражнение на растяжку, два спринта на 20 м и упражнения на прыжки.

Таблица 1. Протокол тренировок первой группы (Техническая тренировка) на протяжении девятинедельного тренировочного периода.

Недели	1 неделя		2 неделя		3 неделя		4 неделя	
Упражнения	1тр-ка	2 тр-ка	3 тр-ка	4 тр-ка	5 тр-ка	6 тр-ка	7 тр-ка	8 тр-ка
Вбрасывание	2x10 м.	2x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.
Удары по воротам	2x10 м.	2x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.
Пас +открывание	2x10 м.	2x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.
Бег с мячом	2x10 м.	2x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.	2x10 м.	3x10 м.
Итого	80 кв. м.	80 кв. м.	80 кв. м.	120 кв. м.	80 кв. м.	120 кв. м.	80 кв. м.	120 кв.м.
	5 неделя		6 неделя		7 неделя		8 -9 неделя	
Упражнения	9 тр-ка	10 тр-ка	11 тр-ка	12 тр-ка	13 тр-ка	14 тр-ка	15 тр-ка	16 тр-ка
Вбрасывание	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.
Удары по воротам	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.
Пас + открывание	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.	2x15 м.
Бег с мячом	2x15 м.	3x15 м.	3x15 м.	4x15 м.	4x15 м.	5x15 м.	5x15 м.	6x15 м.
Итого	120 кв. м.	135 кв. м.	135 кв. м.	150 кв. м.	150 кв. м.	165 кв. м.	165 кв. м.	180 кв.м.

Таблица 2. Описания измеряемых переменных

Тесты	Переменная	Возраст	Значение	Макс.	Миним.
Удары в цель	Удар	8-9 лет	1,54(1,64)	6	0
		10-12 лет	1,75 (1,29)	4	0
	Вбрасывание	8-9 лет	0,58 (0,72)	2	0
		10-12 лет	0,92 (1,25)	5	0
	Пас	8-9 лет	1,04 (0,95)	3	0
		10-12 лет	0,75 (0,85)	2	0
Проходы	Качественно	8-9 лет	2.29 (1.27)	5	0
		10-12 лет	1.88 (1.23)	4	0
	Не качественно	8-9 лет	1.38 (1.13)	4	0
		10-12 лет	1.25 (1.64)	3	0
Открывание пространства	Качественно	8-9 лет	2.13 (2.38)	7	0
		10-12 лет	2.00 (1.67)	7	0
	Качественно + гол	8-9 лет	0.92 (1.18)	4	0
		10-12 лет	0.79 (0.88)	3	0

Результаты и обсуждение

Описания всех измеряемых переменных приведены в таблице 2. Никаких существенных различий не было получено ни по одной из проанализированных переменных, в зависимости от категории, положения и/или доминирования испытуемых. Была обнаружена положительная корреляция между количеством правильных открываний и количеством забитых мячей ($r = 0,765$, $p < 0,001$. $n = 48$).

При оценке эффективности программы технической подготовки в настоящем исследовании, следует учитывать физиологические элементы. Во-первых, некоторые из процедур тестирования, которые использовались в исследовании, требовали компонентов физической подготовки (например, бег с мячом, удары), а не только конкретных технических навыков (Маркович Г., 2010) [10].

Значительное снижение результатов теста 4×10 м в ТТ может быть связано с тем фактом, что технические упражнения в этой группе выполнялись только однонаправленно, без поворотных точек или смены направления.

Более того, было обнаружено, что общая техническая подготовка 11-летних футболистов улучшает футбольные навыки, такие как спринт с мячом, больше, чем одна скоростная тренировка.

Настоящее исследование не показало существенной разницы между средними анализируемыми независимыми переменными. Тем не менее, обнаружены значительные взаимосвязи между изученными техническими и тактическими переменными.

Было бы интересно продлить время наблюдения в будущих исследованиях, чтобы повысить вероятность обнаружения существенных различий, между анализируемыми независимыми переменными.

Тактические показатели у футболистов показали низкую корреляцию с показателями технических навыков ведения мяча, передачи и удары по воротам. В частности, наблюдалась низкая корреляция между результатами теста на ведение мяча и тактическими принципами проникновения / ширины и длины с мячом, а также между результатами теста ударов по воротам и ударов по воротам во время игры.

Результаты указывают на разрыв между оценкой технических характеристик в дискретных, сложных и предсказуемых ситуациях, и адаптивным спросом, порождаемым футбольным матчем. В тесте технических навыков, использованном в настоящем исследовании спортсмен должен полностью сосредоточить свое внимание на выполнении спортивной техники, с внутренним упором на выполнение движения.

Оценка технического поведения в командных видах спорта, включая футбол, должна предоставить тренеру инструменты, которые позволят оценить технические характеристики его спортсменов в контексте большей характеристики протокола. В этом отношении, решение текущих проблемных

ситуаций во время спортивного мероприятия одновременно зависит от знания того, «как это делать» - приложения двигательного действия к задаче - и «что делать» - выбора ответов на ограничения, основанные на когнитивных процессах. С этой точки зрения, определение должно обеспечивать понимание взаимосвязей, между знанием «что делать» - тактический компонент - и «как это делать» - технический элемент. Следовательно, это позволяет правильно планировать учебно-тренировочный процесс, в соответствии с потребностями спортсменов и игровой концепцией / моделью, принятой тренером / командой.

Таким образом, зная, «что делать» и «как это делать». Наконец, мы предлагаем оценивать тактическое и техническое поведение, а также подготовку футболистов с использованием средств, которые воспроизводят истинные требования игры, взаимодействием, между тактико-техническими и физическими компонентами, в сложном контексте принятия решений.

Заключение

Значительное превосходство 2 группы (ОТ) над второй группой (ТТ) вероятно, можно объяснить характером тренировок в этих двух группах. Как описано ранее, в то время как, ТТ внедряли в тренировки технические упражнения низкой интенсивности, ОТ выполняли относительно высокоинтенсивные тренировки по футболу, состоящие из небольших игр, на всех еженедельных тренировках.

Учитывая различия в интенсивности тренировок между двумя группами, значительная разница, в изменениях аэробной способности между группами может быть разумной.

Кроме того, использование бега с мячом, который воспроизводит специфическую для футбола активность, в качестве процедуры оценки аэробных возможностей игроков в настоящем исследовании, имеет положительное влияние на баллы ОТ по сравнению с оценками ТТ.

В заключение, учитывая сложность и различные требования футбола, можно предположить, что для соответствия всем требованиям игры, программы технической подготовки юных игроков, могут быть более эффективными, если они будут реализованы вместе с программами физического развития. К ним относятся упражнения с сопротивлением, которые могут улучшить специфические для футбола действия, такие как прыжки, ускорение и изменение направления бега. Следует применить упражнения аэробного типа, учитывая интенсивность упражнений и возможное снижение аэробной способности. В последующих исследованиях, можно будет изучить влияние программ технической подготовки на игроков, разных возрастных групп.

Список литературы

- [1]. Арамян А.Г. (2018), "Особенности технической, тактической и физической подготовки юных футболистов", Студенческая наука и XXI век, Том 15, № 1 (16), Стр.2, стр.19-21.
- [3]. Болотин А. и Бакаев В. (2017), "Педагогические условия, необходимые для улучшения скоростно-силовой подготовки юных футболистов", Журнал физического воспитания и спорта, № 17(2), стр.638-642.
- [9]. Villarreal, E. S., Suárez-Arrones, L., (2015). Efectos del entrenamiento pliométrico y de velocidad en el rendimiento de las habilidades físicas y técnicas de los jugadores de fútbol adolescentes. Revista de estudios de fuerza y acondicionamiento, 7, 1894-1903. <https://doi.org/10.1519/JSC.0000000000000838>
- [2]. Журид С.М., Лебедев С.И. & Слеман, Ребаз (2015), "Анализ показателей соревновательной деятельности и специальной технической подготовленности игроков 10-12 лет", Слобожанский научно-спортивный вестник, № 5(49), стр.52-56.
- [5]. Жаврид, Д.М. (2017), Совершенствование технико-тактической подготовки футболистов в возрасте 15-17 лет с использованием комплексов тренировочных заданий: автореферат кандидатской диссертации, Харьков, 20 с.
- [4]. Лисенчук Г.А. (2003), "К проблеме индивидуализации тренировочного процесса юных футболистов", Педагогика, психология и мед. - биол. пробл. физ. воспитание и спорт, № 5, с.102-109.
- [10]. Markovic, G., Yukic, I., milanovic, D., y Metikos, D. (2017). Efecto del entrenamiento de velocidad y pliométrico en la función muscular y el rendimiento deportivo. Revista de estudios de fuerza y acondicionamiento, 21, 543-549.
- [6]. Николаенко В.В. (2014), "Технология совершенствования тактико-технических навыков на этапах многолетней подготовки футболистов", Молодежный научный вестник (Физическое воспитание и спорт), Вып.13, с.59
- [7]. Перцухов А.А. (2009), "Оценка надежности выполнения технико-тактических действий футболистами 17-19 лет разных амплуа", Слобожанский научно-спортивный вестник, № 3, стр.123-126.
- [8]. Шевченко, А.Ю. и Бойченко, С.В. (2014), "Структура и процесс подготовки юных футболистов на этапах подготовки к соревнованиям", Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова, Выпуск 6 (49), стр.147-155.

А. А. Жұмаділханов

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің п.ғ.к., м.а., профессор

Жас футболшылардың техникалық дайындығының жаттығу процесін талдау (8-12 жас)

Андатпа: техникалық дағдылар доппен әрекет ету ретінде жіктеледі және мыналарды қамтиды: допты басқару, берілістер, сарайлар, доп жүргізу, допты таңдау, соққылар, бұрыштық, еркін лақтыру және т.б. техникалық дағдылар

футбол ойнаудың қажетті шарты болып табылады және футбол нәтижелері үшін өте маңызды. Алайда, техникалық дағдыларға ие бола отырып, ойынды жеңіп, сайып келгенде кәсіби ойыншы болу мүмкін емес. Техникалық дағдылар жоғары жылдамдық пен дәлдікпен орындалған кезде тиімді болады. Футболдағы техникалық дағдылар мен тактикалық білім арасындағы байланысты білу командалық спорт нәтижелерін түсіну үшін, демек, оқу және спорттық талаптарға дайындық процестерін бейімдеу үшін маңызды. Осы зерттеуде қолданылатын хаттамаға ұқсас техникалық тесттермен ұсынылған бағалау негізінде жаттықтырушылар қатаң бақыланатын ортада футбол матчының талаптарына тән қозғалыс әрекеттеріндегі ойыншылардың техникалық сипаттамаларын бағалай алады.

Мақсаты: зерттеудің негізгі мақсаты кеңістікті беру, ашу кезіндегі техникалық-тактикалық әрекеттерді, сондай-ақ қақпаға соққыларды талдау болды.

Түйінді сөздер: техникалық дағдылар, жас футболшылар, тесттер, жаттығулар

A. A. Zhumadilkhanov

Eurasian National University. L.N. Gumileva, Ph.D., acting, professor

**Analysis of the training process of technical readiness of young football players
(8-12 years old)**

Abstract Technical skills are classified as actions with the ball and include: ball control, passes, overhangs, ball handling, ball selections, kicks, corners, free throws, etc. Technical skills are a prerequisite for playing football and are crucial for football results. However, just by having technical skills, it is impossible to win the game and eventually to become a professional player. Technical skills are effective if performed with high speed and accuracy. Knowledge of the relationship between technical skills and tactical knowledge in football is of fundamental importance for understanding the results of team sports and, consequently, for adapting learning and preparation processes to sports requirements. Based on the assessment provided by technical tests similar to the protocol used in this study, coaches can, in a strictly controlled environment, evaluate the technical characteristics of players in motor actions inherent in the requirements of a football match.

Purpose: The main purpose of the study was the analysis of technical and tactical actions during the transfer, opening of space, as well as shots at the goal.

Keywords: technical skills, young football players, tests, training

МРНТИ 14.29.37

Д.В. Лепешев 1, В.В. Вашкарин 2

1 кандидат педагогических наук, академик АПН РК,

Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: d_lepeshev@mail.ru

2 педагог-ассистент КГУ «Общеобразовательная школа № 4 города

Кокшетау отдела образования по городу Кокшетау управления образования

Акмолинской области», студент 2 –го курса Омской гуманитарной академии

(РФ, г. Омск), e-mail: vladimir_v_1988@list.ru

ПРОБЛЕМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ БУЛЛИНГА В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В статье авторами рассматриваются современные проблемы понимания роли и статуса педагога инклюзивного образования, его влияния в развитии детей с особыми образовательными потребностями (*Далее по тексту статьи – ООП – прим. авторов*).

Представлен сравнительный анализ понятия инклюзия, инклюзивная культура, инклюзивное образование, что эти направления являются очень мощным психологическим инструментом по повышению уровня эмпатии у детей и взрослых в взаимообщении и взаимодополнении, через совместную деятельность не разделяя здоровых детей и детей имеющих недостатки в развитии.

Раскрыты сущность понимания инклюзии, инклюзивной культуры, роли педагога в инклюзивном пространстве. Выявлены профессионально важные качества современной личности педагога инклюзивного образования.

Описаны группы факторов, причин и последствий по проявлению педагогического буллинга на основе исследования психологического здоровья учителей и учащихся (Ракишевой Г.М., Сабитовой Д.С., Жантемировой М.Б., Лепешева Д.В.), а также обозначено негативное влияние данного проявления на психику ребенка с ООП.

Ключевые слова: инклюзия, педагогический буллинг, инклюзивное образование, педагог инклюзивного образования, психо-эмоциональное профессиональное выгорание, инклюзивная этика и культура, дети с особыми образовательными потребностями.

В современном международном педагогическом мире мы всё чаще слышим термин «инклюзивное образование». На данный момент в научных источниках можно встретить разное токование этого явления, так например: «инклюзивное образование» это процесс развития общего образования, который предполагает доступность образования для всех, что обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми потребностями или «инклюзивное

образование» это признание ценности различий всех детей и их способности к обучению, которое ведётся тем способом, который наиболее подходит этому ребёнку и т.д.

При этом анализируя современные научные источники, хотелось бы заметить, что авторы солидарны во мнении о том, что «инклюзивное образование» - это гибкая система, которая учитывает потребности всех детей, не только с проблемами развития, но и разных этнических групп, пола, возраста, принадлежности к той или иной социальной группе. А сама система обучения должна гармонично подстраиваться при профессиональной педагогической среде под ребёнка, а не ребёнок под систему [1, 45].

Дети, в отличие от взрослых, не заостряют свое внимание на том, что ребенок, с которым они вместе смотрят мультимедиа или лепят из пластилина - не совсем обычный. Им всё равно, для них он, прежде всего ребенок, ровесник, который может разделить их интересы. Поэтому обычные дети строят свои отношения с «необычными» так же просто, как и с любимыми другими детьми. В этом и состоит лечебный эффект инклюзии. Ребенок с ООП перестает ощущать их и начинает вести себя так же, как и все обычные дети [2, 3].

Преимущества получают все дети, а не какие-то особые группы, часто используются новые подходы к обучению, дети с ООП могут находиться в группе полное время или частично, обучаясь с поддержкой и по индивидуальному учебному плану. Особенными, в хорошем смысле слова, становятся и здоровые дети, проходящие через инклюзивное образование. У них появляется больше сочувствия, сопереживания и понимания (психологи называют это эмпатией), они становятся общительными и терпимыми, что особенно актуально для нашего общества. И наконец, инклюзивное образование резко снижает иерархические проявления в учебном детском коллективе.

В настоящее время активно складывается и получает свое оформление исследовательское поле инклюзивного образования. Одним из особо значимых направлений является инклюзивная культура. Опираясь на системный анализ понятия «культура», можно дать следующее определение: инклюзивная культура - это такой уровень развития общества, который выражается в толерантном, гуманном, терпимом, безопасном отношении людей друг к другу, где разделяются идеи сотрудничества, стимулируется развитие всех участников образовательного процесса, где ценность каждого является основой общих достижений, а также формируются всеми принимающиеся инклюзивные ценности [3, 5].

Инклюзивная культура — важнейшая составляющая инклюзивного образования. Ее несформированность отрицательно сказывается на всем образовательном процессе и не дает высоких результатов.

Профессия педагога всегда пользовалась большим уважением и являлась социально значимой. Сегодня эта деятельность по-прежнему невероятно востребована в современном мире. Трудно представить процесс воспитания

нового поколения без педагогического труда. Ведь именно педагог – один из первых проводников в жизни ребёнка, формирующий в нём моральные и нравственные качества.

Мы считаем, что педагог инклюзивного образования должен быть высокообразованным, знать основы физиологического, психологического и личностного онтогенетического развития детей, знать педагогические и воспитательные программы работы, быть психологически готовым к своей работе.

Время не стоит на месте, педагогическая наука постоянно идёт вперёд. Чтобы оставаться востребованным специалистом, нужно постоянно искать способы продвижения в профессиональном плане.

Учитель инклюзивного образования должен регулярно разрабатывать методические пособия, использовать ИКТ-технологии, очень тесно взаимодействовать со всеми участниками коррекционно-образовательного процесса, систематически повышать квалификацию. Кроме того, во время занятий педагог должен всегда искать «ниточку» связи со своим воспитанником, с помощью которой можно «раскрутить» индивидуальные особенности ребёнка. Ведь в конечном итоге самое важное для любого педагога – рассмотреть в ребёнке личность. И тогда они будут раскрываться, как прекрасные цветы, учиться новому и подкреплять полученные знания на практике.

Важнейшими профессионально значимыми чертами личности педагога - гуманиста, работающего с детьми, имеющими отклонения в развитии, мы полагаем такие как: милосердное отношение к ним и желание быть им полезным, высокая положительная самооценка, эмпатия, ответственность и внутренний локус контроля, терпение и терпимость, толерантность к стрессовым ситуациям, уважение к личности проблемного ребенка (субъект - субъектный характер отношений). Педагог должен знать и интуитивно чувствовать, как и с кем общаться в системах:

- педагог в условиях инклюзивного образования и ребенок;
- педагог в условиях инклюзивного образования и родители (либо микросоциальное окружение);
- педагог-учитель в условиях инклюзивного образования и воспитатель;
- педагог в условиях инклюзивного образования и педагог в условиях инклюзивного образования[4, 15].

Инклюзия это интеграция людей с особыми потребностями развития, ментальными и физическими, в общество, в нашу повседневную жизнь и досуг, а не изоляция их в специальные учреждения, как это до сих пор практикуется. Наше общество в плане отношения к людям с особыми потребностями пока еще бывает невежественным и черствым, не сформирована инклюзивная культура. На фоне не сформированности инклюзивной культуры часто «всплывают» негативные факты непринятие инклюзивного образования

родителями обучающихся, которое порождает непонимание и негативное отношение их детей к обучающимся с ООП.

Дети с ООП имеют, как психические, так и физические недостатки, а возможно и те, и другие. Например, поведенческие расстройства (гиперактивность, застенчивость, агрессия), различные недостатки внешнего вида (необычное строение тела, черепа, осанки, вес), недостаточная социализация, видимые проявления болезней (тики, расстройство координации, расстройства письма, энурез). Фактором буллинга к детям с ООП является неготовность принятия их детьми с условно нормативным развитием.

Главные проблемы детей с ООП лежат в социально-психологической плоскости, а именно - общения со сверстниками. Чувство недооцененности, которое порождает мнение о том, что поступками окружающих руководит враждебность. Такие дети предписывают другим пренебрежительное отношение к себе, агрессивных к ним намерений. Они не могут объективно оценивать ситуацию, при решении конфликтов ожидают нападения или подвоха со стороны партнера. А главным фактором появления буллинга к детям с ООП является наличие особенности в развитии.

Буллинг (травля) - агрессивное преследование одного из членов коллектива со стороны другого, но также часто группы лиц, не обязательно из одного формального или признаваемого другими коллектива. Травлю организует один, иногда с сообщниками, а большинство остаются свидетелями. При травле жертва оказывается не в состоянии защитить себя от нападков, таким образом, травля отличается от конфликта, где силы сторон примерно равны. Травля может быть и в физической, и в психологической форме. Проявляется во всех возрастных и социальных группах. В сложных случаях может принять некоторые черты групповой преступности [5].

Само слово происходит от английского *bully*, что значит «хулиган, драчун, грубиян, задира, насильник». Термин «буллинг» ввел норвежский психолог Дан Ольвеус в 1993 году. Автор определял буллинг как «преднамеренное систематически повторяющееся агрессивное поведение, включающее неравенство социальной власти или физической силы». С тех пор началось активное изучение проблемы, методов ее профилактики и преодоления [6].

Ученые изучающие проблемное поле с психологической точки зрения выделяет несколько составляющих буллинга: агрессивное и негативное поведение, регулярность осуществления, дисбаланс власти, умышленность [7, 42-45], наиболее же полным и точным является определение Е.П. Ильина, который анализируя труды Б.Хелд, Д.Лейна, Е.Роланда, считает, что «длительное систематическое физическое или психологическое насилие, осуществляемое одним человеком или группой и направленное против человека, который не в состоянии защититься в фактической ситуации, с осознанным желанием причинить боль, напугать или подвергнуть человека длительному напряжению» [8].

Также, Olweus D. в своем исследовании приходит к мнению о том, что это не только физическая агрессия, скорее и чаще – психологическая агрессия, когда имеют место составляющие: неравенство сил, повторяемость и неадекватно высокая чувствительность жертвы. При возникновении буллинга образуется буллинг - структура – социальная система, включающая преследователей, их жертв и наблюдателей[9].

Селиванова О.А., Шевцова Т.С. по итогам проведенного исследования определили, что участниками буллинга выполняют разные роли: обидчика (булли); жертвы; свидетеля.

Также, по их мнению, специфика буллинга такова, что в школьном классе, в нем прямо или косвенно принимают участие все обучающиеся школьники наблюдают за происходящими событиями, при этом одни обучающиеся могут принять сторону обидчика, другие сторону жертвы и попытаться изменить ситуацию, другие постараются не вмешиваться.

Причины буллинга разнообразны. Можно выделить следующие группы факторов: личностные, семейные, средовые, ситуационные и социальные. Такие факторы как стресс, вызванный учебой или общением со сверстниками, равнодушие и нежелание учителей контролировать происходящее создают подходящий социально психологический климат для возникновения буллинга. Вероятность жестокого обращения в инклюзивном учреждении повышается из-за социально-психологических проблем внутри семьи - невнимательное отношение к жизни ребенка, отсутствие доверия к родителям, эмоциональной холодности и низкой степени сплоченности членов семьи. Примером может послужить насилие между родителями. Что, в свою очередь определяет модель межличностных отношений в школе, в основе которой будет лежать агрессия и насилие[10].

Анализируя все факторы появления буллинга, можно сделать вывод, что риск его возникновения, а инклюзивной среде очень высок.

В ходе проведенного исследования «Оценка уровня психологического здоровья субъектов образовательного процесса», учеными НАО Кокшетауского университета им. Ш. Уәлиханова в 2021 году обратили внимание, что по маркеру «Социальное развитие и виртуальное общение».

По данному маркеру наблюдается стойкая тенденция к снижению уровня навыков социального общения. Этому поспособствовала ситуация внезапного и достаточно длительного профессионального взаимодействия в онлайн формате. Ситуация, вызванная карантинными мерами во время пандемии COVID-19, создала почву для распространения феномена «Zoom-истощения» или «Истощение от виртуальных встреч» в педагогической среде [11], которая характеризуется несколькими отрицательными факторами:

1) Непрерывное частичное внимание - множество участников видеоконференции требует от учителя концентрации внимания, что является раздражителем для центрального зрения, заставляя его одновременно

расшифровывать невербальные сигналы учеников, а также осмысливать их речь.

2) Перегруженная работа мозга - вследствие постоянного и интенсивного внимания к процессу коммуникации. Учитель прилагает больше усилий, чтобы лучше понять ученика и считывать их мимику, жесты, эмоции. Все усугубляется, если качество связи оставляет желать лучшего.

3) Хроническая усталость как отрицательный фактор характеризуется перегруженностью мозга из-за чрезмерной фокусировки на поиске невербальных сигналов учеников, которые учитель не всегда может считать.

4) Хронический стресс приводит к тому, что учитель сильно реагирует на сенсорные триггеры, такие, как громкий шум и яркий свет от экрана, поэтому испытывает дополнительный стресс от онлайн-занятий.

5) Несоблюдение тайм-менеджмента в условиях удаленной работы – приводит к стиранию личных и профессиональных границ учителя, нарушению психогигиенических норм и правил, что негативно сказывается на психосоматическом и социальном здоровье учителей[10, 19].

Таким образом, выше перечисленные факторы проявляются в поведении, взаимоотношениях с учениками, родителями, коллегами, что привело к деформации в профессиональной деятельности и личностном саморазвитии учителя.

В своих выводах по итогам исследования, группа ученых отмечает недостаточно высокий уровень психологического здоровья учителей (60,5% из 100%) свидетельствует о ежедневной психической перегрузке учителя, дисбалансе между энергетическими затратами и ресурсными восполнениями, возникновении ролевых конфликтов, дефицитом времени для близких.

На снижение уровня психологического здоровья учителей по их мнению, также оказывает существенное влияние негативный прессинг со стороны общества, в частности родительского сообщества, особенно возросший в период посткарантина, наблюдаемый в соцсетях. Это обнажило проблему саморегуляции ресурсного состояния учителя, которая в силу указанных факторов деформирует поведение педагога и методику преподавания, что негативно влияет на качество обучения и воспитания школьников и вызывает негативное психическое состояние учащегося, ученическая боязнь учения, школы, учителя, так называемую дидактофобию как разновидность психогении, при которой травмирующим психику фактором является поведение педагога и методика его преподавания[10, 27].

Мы считаем, что основной причиной послужившей возникновению буллинга в педагогической среде может стать профессиональное выгорание и потеря чувствительного порога у педагогов.

ВЫВОДЫ:

Анализ теоретических подходов и результаты исследований показывают всю сложность исследуемой проблемы, которая заключается в том, что школы зачастую не готовы признать существование буллинга в учреждении.

Скрываются факт буллинга в отношении детей с ООП, своевременно не информируется администрация школ и законных представителей обучающихся.

Необходимо, чтобы в каждой организации образования Служба психолого-педагогического сопровождения должна проводить обучающие семинары и тренинги для привития навыков у педагогического коллектива и обучающихся:

- минимальными примирительными навыками, медиативными техниками;
- способствовать развитию эмоционального интеллекта как профилактика буллинга.

Список литературы:

1. Лепешев Д.В., Дмитриева – Лепешева О.Г. Инклюзивное образование /углубленный курс/: учебник нового поколения для магистрантов. – Аламаты: ИП Salem, 2019. - 456 с.

2. Бердышев И. Лекарство против ненависти /И. Бердышев, Е. Куценко //Первое сентября. – М., 2005. - № 18. - С. 3.

3. Лепешев Д.В. Современные проблемы инклюзивной культуры: вызовы времени //Научно-практический журнал/Scientific-practical journal Наука и реальность/Science & Reality. – Омск, № 2(6), 2021. – С. 4-9.

4. Основы инклюзивного образования: пособие для студентов педагогических специальностей ВУЗов и колледжей /составители: Арғынов А.Х., Жумақанова Р.А., Шаяхметова А.А. – Кокшетау: РИК «Әрекет», 2017. – 144 с.

5. Буллинг что это такое и , где встречается, как бороться [Электронный ресурс] <https://go.mail.ru/search?fm>

6. Трошина С. Буллинг: что это такое, где встречается, как бороться. [Электронный ресурс] <https://psychologist.tips/author/svetlana-troshina>

7. Солдатова Г.У., Зотова Е.Ю. Агрессоры и жертвы. Буллинг в России становится серьезной проблемой общения в сети /Г.У. Солдатова, Е.Ю. Зотова //Исследования. – М., 2012. – № 11. – С. 42-51.

8. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения. – СПб.: Питер, 2014 – 368 с.

9. Olweus D. Bullying at school: what we know and what we can do. – NY: Blackwell, 1993 – 152 p.

10. Селиванова О.А., Шевцова Т.С. Профилактика агрессивности и жестокости в образовательном учреждении: монография. - Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2011. - 232 с.

11. Ракишева Г.М., Лепешев Д.В., Сабитова Д.С., Жантемирова М.Б. Проблемы уровня психологического здоровья учителей в постковидный период //Научно-практический журнал/Scientific-practical journal Наука и реальность/Science & Reality. – Омск, № 1(9), 2022. – С. 7 – 28.

ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗОРБАҚЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: Мақалада авторлар инклюзивті білім беру педагогының рөлі мен мәртебесін, оның ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың дамуына ықпалын түсінудің заманауи мәселелерін қарастырады.

Инклюзивтік, инклюзивті мәдениет, инклюзивті білім беру ұғымдарының салыстырмалы талдауы көрсетілген, бұл бағыттар дені сау балалар мен балаларды бөлмей бірлескен іс-әрекеттер арқылы өзара қарым-қатынаста және бірін-бірі толықтыруда балалар мен ересектердің эмпатия деңгейін арттырудың өте күшті психологиялық құралы болып табылады. дамуында ауытқуы бар балалар.

Инклюзивті, инклюзивті мәдениетті түсінудің мәні, инклюзивті кеңістіктегі мұғалімнің рөлі ашылды. Инклюзивті білім беру мұғалімінің заманауи тұлғасының кәсіби маңызды қасиеттері ашылды.

Педагогикалық қорлау көрінісінің факторларының топтары, себептері мен салдары мұғалімдер мен оқушылардың психологиялық денсаулығын зерттеу негізінде сипатталған (Ракишева Г.М., Сабитова Д.С., Жантемирова М.Б., Лепешева Д.В.), сондай-ақ осы көріністің жағымсыз әсер етуі. ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланың психикасы.

Түйін сөздер: инклюзив, педагогикалық қорлау, инклюзивті білім беру, инклюзивті білім беру мұғалімі, психоэмоционалды кәсіби күйіп кету, инклюзивті этика және мәдениет, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар.

PROBLEMS OF BULLYING IN INCLUSIVE EDUCATION

Abstract: In the article, the authors consider modern problems of understanding the role and status of the teacher of inclusive education, its influence in the development of children with special educational needs.

A comparative analysis of the concepts of inclusion, inclusive culture, inclusive education is presented, that these areas are a very powerful psychological tool for increasing the level of empathy in children and adults in mutual communication and complementarity, through joint activities without separating healthy children and children with developmental disabilities.

The essence of understanding of inclusion, inclusive culture, the role of a teacher in an inclusive space are revealed. The professionally important qualities of the modern personality of a teacher of inclusive education are revealed.

Groups of factors, causes and consequences for the manifestation of pedagogical bullying are described based on a study of the psychological health of teachers and students (Rakisheva G.M., Sabitova D.S., Zhantemirova M.B., Lepesheva D.V.), as well as a negative impact this manifestation on the psyche of a child with special educational needs.

Key words: inclusion, pedagogical bullying, inclusive education, teacher of inclusive education, psycho-emotional professional burnout, inclusive ethics and culture, children with special educational needs.

FTAMP 15.06.12

З. Касенова¹, А.Т. Туралбаева²

¹ Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

² Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті
zauze_7676@mail.ru

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕЛЛЕКТИСІН БІРЛЕСКЕН ІС-ӘРЕКЕТТЕР ҮДЕРІСІНДЕ ДАМУЫ

Андатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектін бірлескен іс-ірекеттер үдерісінде дамытудың жолдары қарастырылған. Сонымен қатар, мұғаліммен оқушының қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту бастауыш сынып мұғалімінің әлеуметтік интеллектін дамытудың негізгі құралдарының бірі және сонымен бірге негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: көшбасшы, көшбасшылық қасиеттер, педагогтың көшбасшылығы, сауалнама, білім беру үрдісі, көшбасшылықты қалыптастыру кезеңдері.

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – жеке тұлғаның әлеуметтік дамуы мен бейімделуі. Жеке тұлға үшін, өзінің өмір сүру ортасымен дұрыс қарым-қатынас жасай білуі үлкен маңызға ие. Әрбір бастауыш сынып оқушысының басқалармен дұрыс қарым-қатынас жасауы мен қандай тактиканы қолдануы керектігін түсінеміз. Адамзат оқушысының басқалармен тығыз байланыста екенін түсіну, бірақ әркімнің өз мүдделері, қажеттіліктері мен тілектері бар. Сондықтан, басқа адамдарды түсіну, олармен қарым-қатынас кезінде ақылға қонымды әрекет ету бұл әлеуметтік интеллекттің негізгі құрамдас бөлігі.

Қарым-қатынас әрекеті. Оқушылардың қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту бастауыш сынып мұғалімінің әлеуметтік интеллектін дамытудың негізгі құралдарының бірі және сонымен бірге негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының мазмұнды коммуникативті әрекеті ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас пен қарым-қатынасты қамтиды. Коммуникативті іс-әрекет процесінде ересектермен және құрдастарымен еркін қарым-қатынасты дамыту міндеттері, әртүрлі іс-әрекеттерде оқушылардың ауызша сөйлеуінің барлық компоненттерін дамыту міндеттері шешіледі. Коммуникативтік белсенділіктің арқасында үлкен бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу нормаларын іс жүзінде меңгеруі байқалады [1, 89].

Әрбір қарым-қатынас стилі де педагогтың оқушыларға әсер етуін байқатады. Педагогтың қарым-қатынасындағы авторитарлық стиль педагогтың позициясымен сипатталады. Онда педагогтың оқушылардан бағынуды талап етуі, не іс-әрекетті күшпен орындатуы, жазалау тәсілдерін қолдануы, оқушылар инициативасын табан асты етуі, оқушылар мүмкіншілігінен тыс жетістікке үміттенуіне әсер ету, тәрбиелеу тәсіліне айналады. Мұндай жағдайда оқушылардың өз мінез-құлқын, жүріс - тұрысын реттей алмауы, қорқыныш-үрейлі күй кешуі, кез-келген іс-әрекетке қызығушылық, ниет, мотивтің болмайтындығы талай зерттеулерде белгілі болған. Педагогикалық қарым-қатынастың демократиялық стилі педагог пен оқушылардың бірдей белсенді позициясын қамтамасыз етеді. Педагог оқушылардың жағымды эмоцияларды қажетсінуі мен өзінің ішкі мүмкіндіктерін шығаруға мүмкіндік жасайды. Мейірім, достық негізіндегі дара стиль арқылы оқушылардың өз-өзіне сенімді болуын, адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруы, дамытуы мүмкін болады. Мұнда педагог сендіру және иландыру тәсілдерін пайдаланып қарым-қатынас құрады.

Оқушылардың қарым-қатынасын зерттеуге арналған әдістемелер негізінен байқауға, әңгімелесуге, сауал-сұраққа, вервальды тестік әдістерге сандық, сапалық жағынан бақылауға, эксперттік бағалауға негізделген. Мұнда оқушылардың жас ерекшелігіне, тәжірибесіне байланысты диагностикалық жұмыстар табиғи жағдайда өтуі жөн болады. Осы орайда техникалық құралдар – аудио, видео, жазба, таспа, аппаратураларын – қолдану аса тиімді [2, 96].

Бұл зерттеу сенімділігімен дәлдігін арттырады. Оқушылардың белсенділігі қарым-қатынас жасауына, өз-өзін танып білуіне мүмкіндік береді. Біз қазіргі оқушылар қарым-қатынасын анықтауға арналған әдістемелерді толық (саны жағынан) қолданса ғана оқушылардың коммуникативті іс-әрекетін диагностиау дәлдікке ие болды деп ұйғарамыз. Алайда, барлық қарым-қатынас компоненттерін зерттеуге арналған әдіс тәсілдерді толық қолданудың қандайда болсын уақыт шеңберіне сыймайтындығы даусыз. Екінші жағынан, әрбір оқушы белгілі бір әлеуметтік ортаның ықпалында болады. Сол ортаның құндылықтарын өзінің жеке басына “сіңіреді”, бұл жағдай оқушылар қарым-қатынасының локалды әлеуметтік этикетпен, әдет-ғұрыппен құндылық есебіндегі мінез-құлық, жүріс-тұрыс стандарттарымен әрленіп, өзіндік әлеуметтік таңбасы болатындығы белгілі. Әсіресе ұлттық өзіндік сананың интенсивті дамуына барынша жағдай жасалынып жатқан қазіргі қоғамда қарым-қатынас субектілерін ұлттық ерекшеліктерінен, салт-санасынан бөліп алып, «тексіз», «ұлтсыз» пенде күйінде қарауды, зерттеуді заттың футлярын ғана қызықтаумен салыстырар едік.

Қарым-қатынас әрекеті. Оқушының қарым-қатынас жасау қабілетін дамыту олардың негізгі құралдарының бірі және сонымен бірге бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектін дамытудың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының мазмұнды коммуникативті әрекеті ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас пен

өзара әрекетті қамтиды. Коммуникативті іс-әрекет процесінде үлкендермен және құрдастарымен еркін қарым-қатынасты дамыту міндеттері, әр түрлі әрекет түрінде оқушылардың ауызша сөйлеуінің барлық компоненттерін дамыту міндеттері шешіледі. Коммуникативті белсенділіктің арқасында бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу нормаларын іс жүзінде меңгеруі байқалады.

Танымдық зерттеу әрекеттері. Негізгі танымдық дағдыларды дамытудың негізгі құралы бастауыш сынып оқушыларының танымдық зерттеушілік әрекеті болып табылады. Ол ең алдымен оқушылардың зерттеушілік мінез-құлқын дамытуға және олардың танымдық қызығушылықтарын ынталандыруға бағытталған. Танымдық-зерттеушілік әрекетке оқушының қоршаған дүниенің заттарын, оқиғалары мен құбылыстарын зерттеу, бақылау және олармен тәжірибе жасау жатады. Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушыларының танымдық-зерттеушілік қызметі оқушының адамдар арасындағы әлеуметтік қарым-қатынас ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған. Оқушылардың танымдық-зерттеу әрекетінің негізгі міндеттері: оқушылардың сенсорлық мәдениетін дамыту; танымдық және зерттеушілік өнімді (конструктивті) қызмет; қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру; оқушылардың ой-өрісін мақсатты түрде кеңейту арқылы дүниенің біртұтас ғылыми бейнесін қалыптастыру, қоғамдық қатынастарды зерттеу [3, 102].

Өзіне-өзі қызмет көрсету және негізгі үй еңбегі. Бастауыш сынып оқушыларының өзіне-өзі қызмет көрсету және бастауыш үй жұмыстары еңбек тәрбиесінің дәстүрлі міндеттерін шешуге, оқушылардың еңбек әрекетін дамытуға бағытталған. Негізгі міндеттері: оқушыларда өзіне-өзі қызмет көрсету дағдыларын дамыту, өз еңбегінің нәтижелеріне және басқа адамдардың еңбегінің нәтижелеріне құндылық көзқарасын тәрбиелеу; ересектердің кәсіптері мен еңбек қызметі, еңбектің қоғамдағы және әрбір адамның өміріндегі рөлі туралы алғашқы түсініктерді қалыптастыру.

Әртүрлі материалдардан құрылыс. Әртүрлі материалдардан жасалған құрылыс оқушылардың әртүрлі материалдардан құрылымдар жасауын қамтиды: қағаз, пластилин, табиғи материалдар. Оқушылардың құрылыс жинақтарының әртүрлі үлгілері соңғы жылдары әсіресе танымал болды. Көптеген оқушылар ойыншықтарын өндірушілер және жоғары технологиялық ойындарды әзірлеушілер жеке және бірнеше оқушымен бірге жұмыс істеуге мүмкіндік беретін оқушылар құрылысына арналған жинақтарды жасайды. Құрылыс барысында оқушы бірінші жобалық есептерді шеше бастайды және басқа оқушылармен және ересектермен бірлесіп жұмыс істеуге үйренеді.

Бейнелеу іс-әрекеті. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу әрекеті дәстүрлі түрде оқушылардың ең сүйікті іс-әрекеттерінің бірі болып табылады. Ол әрқашан маңызды педагогикалық құрал болды. Бейнелеу әрекетіне мыналар кіреді: сурет салу, модельдеу, аппликациялау, коллаж жасау және т.б. Оқушылардың бұл әрекетінің түрі оқушылардың өнімді іс-әрекетінің дағдыларын жетілдіруге, оқушылар шығармашылығын дамытуға, оқушыларды шығармаларды қабылдау және түсінумен таныстыруға бағытталған. бейнелеу

өнері. Бейнелеу әрекеті бастауыш сынып оқушының әлеуметтік дамуының маңызды факторы болып табылады.

Музыкалық әрекет. Бастауыш сынып оқушыларының музыкалық іс-әрекетіне: музыкалық шығармалардың әсемдігі мен мағынасын қабылдау және түсіну, ән айту, музыкалық ырғақты қимылдарды меңгеру, оқушылардың музыкалық аспаптарында ойнау жатады. Іс-әрекеттің бұл түрі оқушылардың музыкалық-көркемдік сауаттылығын бірінші рет дамытуға және оларды музыка өнеріне баулуға бағытталған. Музыкалық іс-әрекет, сондай-ақ бейнелеу және басқа да көркем әрекет түрлері оқушылардың эмоциялары мен сезімдеріне бағытталған және олардың әлеуметтік дамуына бағытталған. Қозғалыс белсенділігі. Қарқынды физикалық белсенділік - кез келген сау оқушының өмірлік қажеттілігі [4, 123].

Қозғалыс әрекеті, ең алдымен, оқушының негізгі қимылдарды меңгеруіне бағытталған. Оқушының психофизикалық дамуының маңызды міндеті – қозғалыс тәжірибесін жинақтау және байыту, қозғалыс белсенділігі мен дене шынықтыру қажеттіліктерін қалыптастыру, сонымен қатар дене қасиеттерін дамыту. Дене, дене белсенділігі негізінде оқушының жеке басының әлеуметтік саласын жаттықтыруға мүмкіндік беретін көптеген бірлескен, ұжымдық ойындар мен іс-әрекеттер құрылады.

Көркем әдебиет пен фольклорды қабылдау (оқу). Оқуды меңгеру талабы үлкен Бастауыш сынып оқушыларға қолданылмайды, соған қарамастан, көптеген заманауи бастауыш сынып оқушылары оқуды мектепке барар алдында көп үйренеді. Кішкентай кезінен бастап оқушылар ата-анасы, ата-әжесі немесе басқа ересектер оларға кітап оқығанда жақсы көреді. Оқу міндеті – бастауыш сынып оқушыларда дүниенің тұтас бейнесі туралы алғашқы түсініктерді, өнердің бір түрі ретінде әдебиет туралы алғашқы түсініктерді қалыптастыру, әдеби сөйлеуді дамыту, ауызша шығармашылықпен таныстыру, оның ішінде әдеби шығармаларды көркем қабылдауды дамыту. және эстетикалық талғам. Оқушыларға арналған көркем әдебиетте де, ғылыми-көпшілікте де дүниенің ғылыми бейнесі, моральдық нормалары мен әлеуметтік ережелері туралы жас ерекшеліктеріне сәйкес көлемді материалдар бар.

Бастауыш сынып оқушылардың әртүрлі пәндік бағыттағы бірлескен іс-әрекеттер процесінде әлеуметтік интеллектінің дамуы оқу жұмысының белгілі бір реттілігін болжайды. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектінің даму процесінің логикасына сәйкес бастауыш сыныптың тәрбие жұмысы құрылады. Әлеуметтік интеллекттің негізгі параметрлерінің мазмұндық сипаттамаларын, бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру формаларын (бірлескен-дара, біріккен-тізбекті, бірлескен өзара әрекеттесу), оқушылар әрекетінің әртүрлі түрлерінің мазмұнын теориялық талдау негізінде біз педагогикалық Әртүрлі пәндік саладағы бірлескен іс-әрекеттер процесінде бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісін дамыту үлгісі. Бастауыш сыныпта әртүрлі пәндік бағыттардың бірлескен іс-әрекеті процесінде бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектін

дамытудың педагогикалық моделі өзара байланысты екі бөлікті (кіші құрылымдарды) қамтиды:

Бірлескен іс-әрекет процесінде бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектінің дамуының негізгі құрамдас бөліктері арасындағы құрылымдық және функционалдық қатынастарды жаңғыртады:

- әлеуметтік интеллекттің негізгі сипаттамалары (когнитивті, эмоционалдық, мінез-құлық);

- бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру нысандары (бірлескен жеке, бірлескен дәйекті, бірлескен әрекеттестік);

- бастауыш сыныптың білім беру үрдісінде оқушының әлеуметтік интеллектісі көрінетін және қалыптасатын бастауыш сынып оқушыларының іс-әрекет түрлері (ойын, танымдық зерттеу, бейнелеу, музыкалық және т.б.) [5, 156].

Әдетте бірлескен іс-әрекеттерді зерттейтін мамандардың назарын аудармайтын тән қасиет бұл жағдайда ортақ жоспардың болуы/болмауы болып табылады. Идея болуы мүмкін және оны жұмыстың басында алдын ала келісуге болады, содан кейін қатысушылар оны әртүрлі дәрежеде ескере алады, бірақ ол жетекшінің жоспарларында ғана болуы мүмкін (біздің жағдайда, мұғалім). Және, әрине, бастапқыда ешқандай жоспар немесе жалпы идея болмауы мүмкін жағдай болуы мүмкін, тек соңғы кезеңде әрбір қатысушы алған өнімдер бір жалпы құрылымға біріктірілуі мүмкін. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, іс-әрекетті ұйымдастырудың бірлескен жеке формасын жүзеге асырудың барлық үш нұсқасы маңызды. Біріншісі жұмысты басқалардың жалпы идеясымен және іс-әрекетімен байланыстыра отырып жоспарлауға үйретеді, ал екіншісі жұмысқа ерекше ерекшеліктің қызықты элементін енгізеді - кенеттен жеке жасалған жұмыс жаңа тұтастың бір бөлігін құрайды. Үшінші нұсқа әсіресе шығармашылықты дамыту тұрғысынан тартымды, өйткені ол импровизация (қойылым) элементтерін қамтиды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ушаков Д.В. Введение в математические основы САПР : (курс лекций) / Д. М. Ушаков. - [2-е изд., перераб. и доп.] - Москва: ДМК Пресс, 2015. - 207 с.
2. Петровская Л.А. Концепция социального интеллекта/ А.И.Савенков// Одаренный ребенок – 2006 - №1, с. 6-18.
3. Демина Л.Д., Лужбина Н.А. Факторы становления и развития социального интеллекта личности// Известия Алтайского государственного университета. Барнаул: 2005. № 2. С. 104–107.].
4. Д.В. Люсина, Д.В. Ушаков. Социальный и эмоциональный интеллект: От процессов к измерениям /Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2009. – 351 с.

5. Демина Л.Д., Лужбина Н.А. Факторы становления и развития социального интеллекта личности// Известия Алтайского государственного университета. Барнаул: 2005. № 2. С. 104–107.

Аннотация. В статье рассматриваются пути развития социального интеллекта младших школьников в процессе совместной деятельности. Кроме того, развитие умения учащегося общаться с учителем является одним из основных инструментов развития социального интеллекта учителя начальных классов, а также одной из основных задач.

Annotation. The article considers ways to develop the social intelligence of primary school students in the process of joint action. In addition, the development of the student's ability to communicate with the teacher is one of the main tools for the development of social intelligence of the primary school teacher, as well as one of the main tasks.

SRSTI 15.01.11

S. A. Sheryazdanova¹, N.M. Stukalenko²

¹ Non-profit limited company "Manash Kozybayev North Kazakhstan university", Petropavlovsk, Kazakhstan

² Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences, Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau, Kazakhstan

REVEALING THE FEATURES AND COMPONENTS OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY OF THE PERSONALITY OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Article. This article touches upon the topic of psychological safety at the university, gives a brief description of the definition of psychological safety. It is also mentioned in what areas it is possible to implement psychological safety among university students. The main threats to the psychological safety of students of an educational institution are described. The authors of the article present data in the course of the study on the diagnostics of the level of emotional state in students. The conducted empirical study of indicators of the emotional state allowed the authors to identify the main components of psychological security. The components of psychological safety obtained during the experimental study reveal the most vulnerable places in building relationships between students and building their individual educational environment. The authors point out the importance of the

manifestation of the emotional state in students. This article shows what kind of educational environment teachers need to build, what aspects and parameters need to be paid attention to, and what we need to do careful work.

Key words: Psychological safety, educational environment, students, components of psychological safety, emotional state, stress, anxiety.

Introduction

Psychological safety is the most important condition for the full development of a person, the preservation and strengthening of his psychological health. Psychological health, in turn, is the basis of viability, a condition for success in life and a guarantee of a person's well-being in life. A psychologically safe workplace is one where you can speak up and make mistakes without fear of humiliation or punishment. In addition, healthy and constructive conflicts are an important part of the formation of a psychologically safe team. It is important to emphasize the distinction between psychological security and interpersonal trust, as psychological security includes and goes beyond interpersonal trust. It describes a team climate characterized by interpersonal trust and mutual respect, in which people are comfortable being themselves. Thus, we must understand psychological security as a team concept, not as a concept that describes the relationship between two people.

A sense of psychological security generates pleasant interpersonal relationships. Scientists (Maslow, Demir) argued that psychological security contributes to happiness in interpersonal relationships [1]. This may be because people who feel psychologically secure do not typically feel isolated, anxious, hostile, pessimistic, and do not show signs of tension and conflict in interpersonal relationships. Foreign studies have shown that family emotional support, satisfaction of physiological needs, consent, openness to experience and emotional intelligence are important variables that increase psychological safety.

There is also evidence, albeit very sparse, in the literature that psychological safety is associated with high life satisfaction. For example, in a study conducted among Chinese adults, Taormina and Sun found that people with high psychological insecurity report higher levels of life satisfaction compared to people with psychological insecurity [2].

Mental health affects how we deal with problems and approach difficult situations. Some stress is inevitable, but we all deal with it differently. When our mental health affects our ability to function normally, it becomes a mental health issue. It can interfere with our daily life.

People with high self-efficacy believe in their ability to develop constructive ways to solve everyday life problems. Such a belief can contribute to happiness in life and increase life satisfaction. However, people with low self-efficacy may believe that challenging tasks are more difficult and beyond their ability and therefore avoid them. Such effective persuasion can reduce a person's ability to adequately solve problems and thus cause anxiety, stress, and depression. A perceived inability to control, manage, and solve complex life problems can reduce life satisfaction.

However, people with high self-efficacy are more resilient to adversity and less prone to negative life issues such as stress and depression. Empirically, it has been observed that people with high self-efficacy scores are less likely to experience social stress, anxiety and depression, and be violent [3].

One of the most important tasks of the educational environment is the formation of a harmonious, comprehensively developed and psychologically healthy personality [4]. According to Baeva I.A., special attention should be paid to the study of the psychological safety of the individual in the educational environment in which the student spends most of his time. In a psychologically safe educational environment, the student feels confident and freely expresses his opinion, shows his creative abilities and his individuality [5].

The structure of psychological security includes many aspects. Particular attention should be paid to the socio-psychological aspect of security, which affects the normal functioning of the individual in interaction with the social environment. The working definition of psychological security implies a mental state determined by the nature of the manifested educational environment, through a sense of security, self-confidence, self-satisfaction as a subject of activity and social relations [6].

Creating a safe educational environment can be carried out in several ways:

– Safety to ensure the physical health of students: sanitary and hygienic support of the educational process (optimization of the student workload, organization of student physical activity, medical support).

– Socio-psychological safety: friendly relations (including trust in each other, attention and respect, psychological support, concern for the safety of each student in the group, etc.), social interaction competencies, the acquisition of communication skills and the formation of a culture of communication, as an ability adequate establishment of mutual understanding, creation of an atmosphere of trust [8].

Security is a necessary condition for the normal development of the individual, social organization and society. Security in the most general form is divided into physical and psychological aspects [9]. The safety of the educational environment is considered as a factor in protecting students from physical and psychological dangers. According to A.A. Baranova, the threats to the safety of students contained in the educational environment are hidden and little studied. Threats include: threats to physical health, threats associated with the suppression of the initiative and independence of students, the lack of recreational activities, an unfavorable psychological climate in the group, and insufficient psychological contact between all subjects of education. Some authors point out that the psychological safety of students should become the conceptual basis for reforming education [10].

Gilman R. and Huebner E. connect students' psychological safety with their life satisfaction and ability to control stress. The subjective feeling of psychological security is important not only for students, but also for teachers. Only in this case, the teacher will be able to practice an individual approach to each student and create space for subject-subject interaction [11].

Materials and methods

Our study is aimed at identifying the features and components of the psychological safety of the personality of students in the educational environment. Methods used:

- Questionnaire "Psychological diagnostics of educational environment safety" for students (I.A. Baeva);

- Methodology "Self-assessment of emotional states" - a questionnaire developed by American psychologists A. Wessman and D. Ricks and designed for self-assessment of well-being and emotional state of a person at the time of the examination.

Psychological safety questionnaire Baeva I.A. includes questions in the form of tables. In one of the tables, it is proposed to evaluate, on a five-point scale, the five most significant characteristics of the educational environment of the university. Satisfaction level: "to a very large extent", "to a large extent", "sufficiently", "slightly" or "not at all".

The study was conducted in a familiar setting for students in a group form, after the respondents received standard instructions. Reliability of the results of the survey implied expert assessment is based on the results of our observations. The study involved 61 people, including 18 boys, 43 girls.

Results and discussion

An empirical study showed that 29% of students have a high level of anxiety, 64% of respondents have an average level, and 6.5% have a low level of anxiety. The study showed that a high level of anxiety (70%) is more typical for girls than for boys (30%).

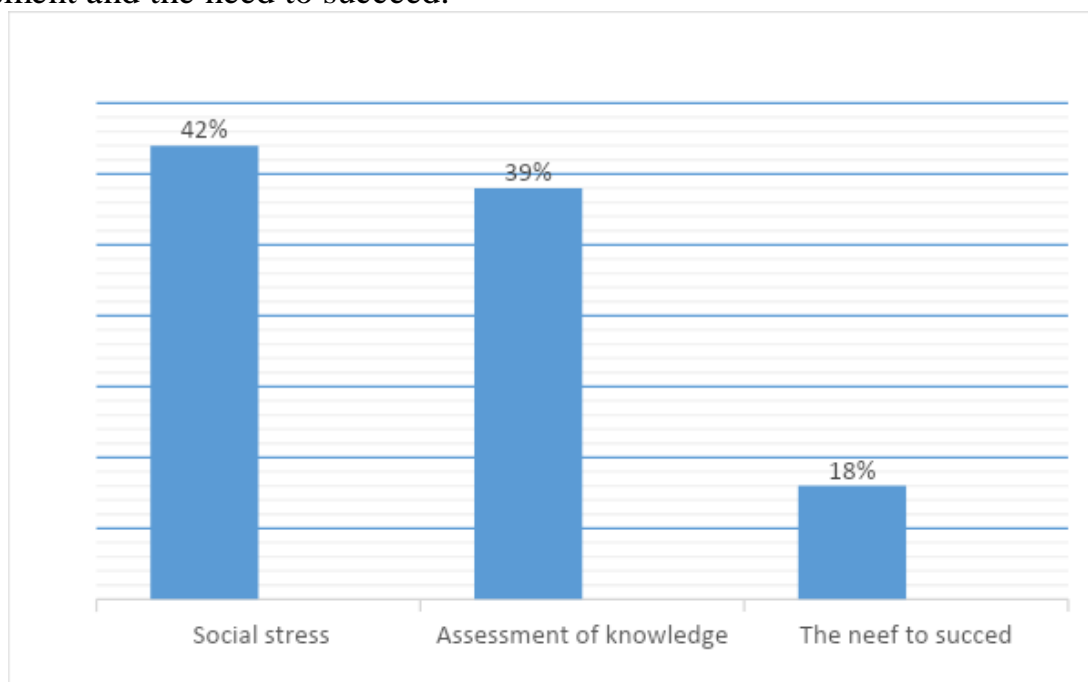
Levels of emotional state	Number of people
High	29% (18 students)
Medium	64% (39 students)
Low	6,5% (4 students)

Graph 1. The results of diagnostics of the general level of the emotional state of students.

The results of diagnostics of the general level of the emotional state of students. Levels of emotional state Number of people In general, the indicators that determine the state of the educational environment of the university have a positive trend. This suggests that the university has a safe environment built on the principles of respect, mutual assistance, interpersonal communication, and provides a sense of psychosocial well-being for students.

A qualitative analysis of the manifestations of indicators of the emotional state showed that a high level of anxiety among students was caused by: social stress 42% (26 people), fear of situations of knowledge assessment 39% (24 people) and the

need to succeed 18% (11 people) In addition, this technique allows you to identify the level of severity of the components of psychological safety: social stress, knowledge assessment and the need to succeed.

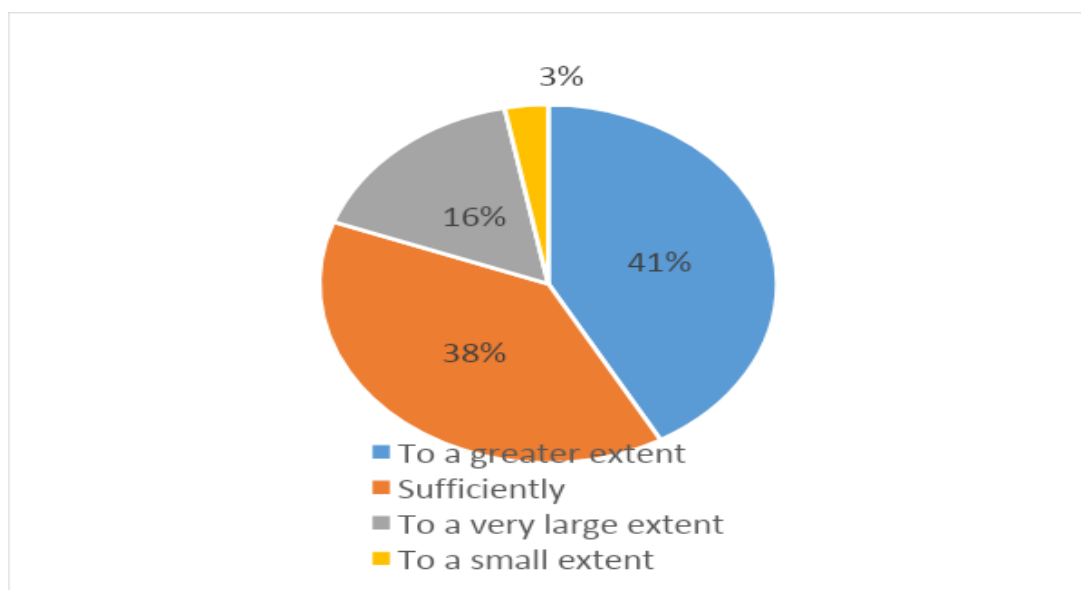

Graph 2. The results of the level of expression of the components

The experience of a negative modality of emotions affects the formation of the personality of students, since a holistic attitude towards oneself is a consequence of the integration of ideas about oneself and on the basis of a holistic activity of the individual.

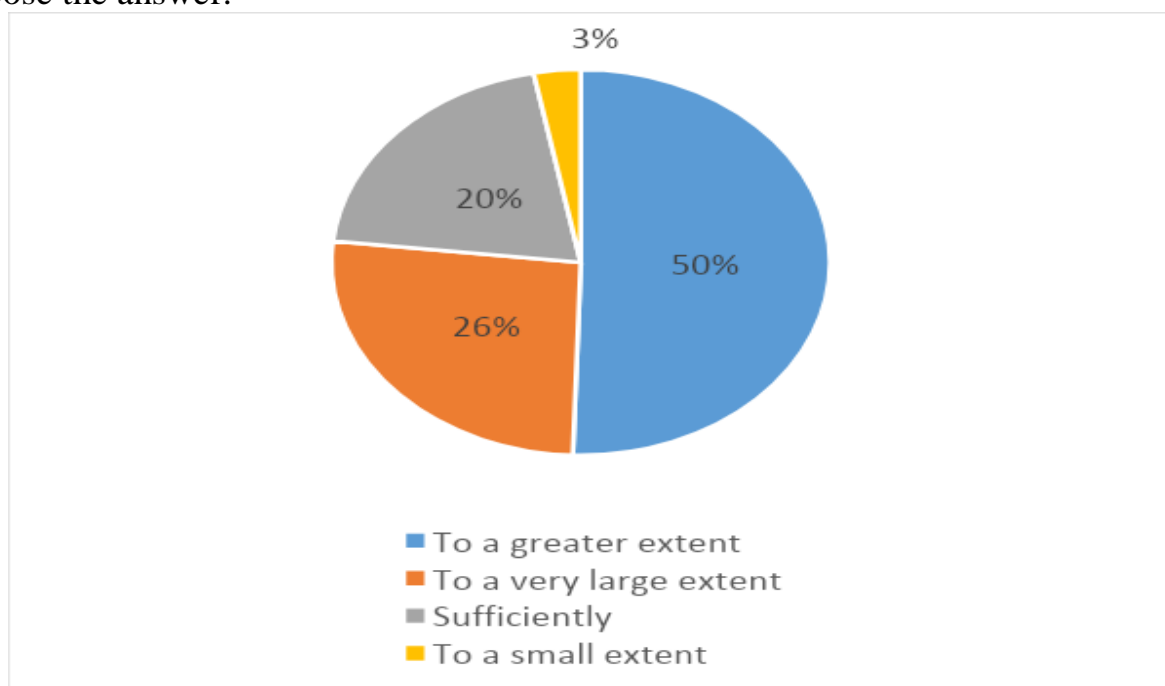
One of the urgent tasks of psychological security is to ensure security at the level of the personality of students and their internal state. The results of the conducted methodology indicate the need to design such a system of interpersonal relations of subjects of education that could satisfy the needs for personal-confidential communication, within which subjects of education can interact at the interpersonal level, which creates conditions for students to accept moral and cultural values, to acquire "personal meaning."

The diagram shows the results of the distribution of students according to the degree of satisfaction with the characteristics of the psychological safety of the university environment in percentage terms. Satisfied with the relationship with teachers: "to a very greater extent" - 16%, which indicates that students are comfortable interacting with teachers during the educational process, and it does not cause fear in this percentage of students from the upcoming pedagogical communication. "To a greater extent" - 41%, and "sufficiently" - 38%. In addition, 3% are satisfied with the relationship with teachers "to a small extent" - these students experience discomfort when interacting with the teaching staff.

Graph 3. The results of students' relationship with teachers

In “relationships with classmates”, the situation changes slightly: 26% are “to a very large extent” satisfied with the relationship, which means that this percentage of students have friendly relations where classmates are ready to help, suggest, support. “To a greater extent” was chosen by 50%, to a sufficient extent - by 20%. Also, from the general sample, 3% of students of the Faculty of Psychology chose the answer “to a small extent” - perhaps these students did not develop relationships with classmates as they would like: disagreements, disputes, ridicule. The students «not at all» did not choose the answer.

Graph 4. The results of students' relationship with classmates

In this regard, the university should work on designing a positive space aimed at increasing the ability for person-oriented, trusting interaction in the learning process, democratic communication skills, including kindness, politeness, the ability to listen, understand, explain, etc.; the ability to maintain emotional balance, prevent and resolve conflicts, including the ability to cooperate, reach compromises; the skill of developing a strategy, tactics and technique of active interaction with people, organizing their joint cooperation to achieve certain socially important goals.

It is very important that the student not only knows the psychological and pedagogical essence of psychological safety, but also knows how to use the methods of ensuring it in practice, knows how to apply them in any situation and in the conditions of an educational institution.

Such an environment affects the activity of cognition and transformation of the surrounding world, openness, freedom of thought and action, personal orientation, self-development and self-realization. In this regard, the educational environment, which determines the nature of the interaction of subjects of education, is a necessary element of the psychological safety of the university environment.

Conclusion

The monitoring of the educational environment of a higher educational institution in accordance with the criterion of psychological safety of students contributes to a deep full study of the object being studied and allows you to record the transition of students from one psychological state to another to take into account the formation and development of such personally and professionally important qualities in students as social tolerance, communicative skills and creativity.

Creating a psychologically safe environment is one way to overcome such incidents and unlock the great potential of team collaboration. It is clear that effective collaboration is a necessary component of team learning, and team learning is a critical component of performance. Despite the barriers to collaboration discussed here, team diversity can encourage learning if the organizational context supports open communication.

Psychological safety is an important component of the context that governs the team's ability to overcome barriers to collaboration. After all, psychological safety can make the diversity of a group more accessible and involved, benefiting from a diverse set of skills, experiences, knowledge, and abilities would not be possible if group members were unwilling to talk and listen carefully to each other. It may be hard to imagine that something as intangible as a sense of security and trust in a team can affect learning. In a workplace that is not psychologically safe, you can find a culture in which people are afraid of embarrassment or blame.

This means they won't ask questions, share ideas, or express concerns. Speaking in a psychologically safe environment, students complement each other. That is why it is so important to pay due attention to this issue. The strength of one person replaces the weakness of another, and there is no shame in admitting these weaknesses. In a psychologically safe environment, an atmosphere of “we are all together” reigns.

Refernces:

1. Maslow A. Translation of Tatlybaev A.M. Motivation and personality. - St. Petersburg: Eurasia, 2001. - 600 p.
2. Laktionova E.B. Personal development in the educational environment [Electronic resource] / E.B. Laktionova // Proceedings of the Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen. - 2009. - Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/v/razvitie-lichnosti-v-obrazovatelnoy-srede> (date of access: 04/13/2016).
3. Baeva I.A. Psychological safety of the educational environment: how to create and measure it // Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen, St. Petersburg, Russia. - 2019. - S. 280-283.
4. Bratchenko S. L. Diagnostics of personality-developing potential // in the book: Workshop on the psychology of communication. - Vladivostok. - 2018. - S. 35-43.
5. Rubtsov V.V. Psychological safety of the educational environment: how to create and measure it // Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen, St. Petersburg, Russia. - 2019. - P.280-283.
6. Suldo Sh.M. Sources of stress for students of preparatory and general education programs of high school [Electronic resource]: Group differences and associations with adaptation / Sh.M. Suldo, E. Shaunessy, A. Thalji, J. Michalowski, E. Shaffer // Adolescence. - 2009. - Vol. 44, No. 176. - S. 925–48. URL: <http://search.proquest.com/docview/195950977?Accountid=35419>.
7. Shtro V.A. Methods of active socio-psychological education. - M.: Yurayt. - 2015.
8. Baiborodova L.V. Problems of the theory and practice of using pedagogical technologies in education // Yaroslavl Pedagogical Bulletin. - 2015. - No. 2. - Volume 2.-S.77-85.
9. Frederikson B.L. Translation by Bondarenko N.A. positive business. - St. Petersburg: Eurasia. - 2015.
10. Baeten M. Using a student-centered learning environment to stimulate deep approaches to learning [Electronic resource]: Factors contributing or hindering their effectiveness / M. Baeten, E. Kyndt, K. Struyven, F. Dochy // Review research in education. - 2010. - V. 5, No. 3. - S. 243–260 URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1747938X10000370>.
11. Suldo Sh.M. Sources of stress for students of preparatory and general education programs of high school [Electronic resource]: Group differences and associations with adaptation / Sh.M. Suldo, E. Shaunessy, A. Thalji, J. Michalowski, E. Shaffer // Adolescence. - 2009. - Vol. 44, No. 176. - S. 925–48.

ВЫЯВЛЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ И КОМПОНЕНТОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

¹Шеръязданова С. А., Н.М. Стукаленко²

¹ НАО «Северо-Казахстанский университет

имени М. Козыбаева», г. Петропавловск, Казахстан

² доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Казахстан

Аннотация: В данной статье затрагивается тема психологической безопасности в вузе, дается краткая характеристика определения психологической безопасности. Также упоминается, в каких сферах можно реализовать психологическую безопасность у студентов вуза. Описаны основные угрозы психологической безопасности студентов образовательного учреждения. Авторы статьи приводят данные в ходе исследования по диагностике уровня эмоционального состояния у студентов. Проведенное эмпирическое исследование показателей эмоционального состояния позволило авторам выделить основные компоненты психологической безопасности. Компоненты психологической безопасности, полученные в ходе экспериментального исследования, выявляют наиболее уязвимые места в построении отношений между учащимися и построении их индивидуальной образовательной среды. Авторы указывают на важность проявления эмоционального состояния у студентов. В данной статье показано, какую образовательную среду необходимо строить преподавателям, на какие аспекты и параметры необходимо обращать внимание, а над чем нужно проводить тщательную работу.

Ключевые слова: Психологическая безопасность, образовательная среда, студенты, компоненты психологической безопасности, эмоциональное состояние, стресс, тревожность.

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН КОМПОНЕНТТЕРІН АШУ

¹ Шеръязданова С. А., Н.М. Стукаленко²

¹ «Манаш Қозыбаев атындағы

Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ,

Петропавл қ., Қазақстан Республикасы

² педагогика ғылымдарының докторы, профессор, академик ПҒА ҚР,
МАИИ, Көкшетау университеті. Ш. Уәлиханов, Көкшетау қ., Қазақстан
Республикасы

Аңдатпа: Бұл мақалада университеттегі психологиялық қауіпсіздік тақырыбы қозғалады, психологиялық қауіпсіздік анықтамасына қысқаша сипаттама беріледі. Сондай-ақ университет студенттері арасында психологиялық қауіпсіздікті қай бағытта жүзеге асыруға болатыны да айтылды. Білім беру мекемесінің оқушыларының психологиялық қауіпсіздігіне төнетін негізгі қауіптер сипатталған. Мақала авторлары студенттердің эмоционалды жағдайының деңгейін диагностикалау бойынша зерттеу деректерін ұсынады. Эмоциялық жағдайдың көрсеткіштерін эмпирикалық зерттеу жүргізілген авторларға психологиялық қауіпсіздіктің негізгі компоненттерін анықтауға мүмкіндік берді. Эксперименттік зерттеу барысында алынған психологиялық қауіпсіздіктің құрамдас бөліктері студенттер арасындағы қарым-қатынасты құрудағы және олардың жеке білім беру ортасын құрудағы ең осал жерлерді анықтайды. Авторлар оқушылардың эмоционалды күйінің көрінуінің маңыздылығын атап көрсетеді. Бұл мақалада мұғалімдер қандай білім беру ортасын құру керек, қандай аспектілер мен параметрлерге назар аудару керек және немен мұқият жұмыс істеу керек екенін көрсетеді.

Түйін сөздер: Психологиялық қауіпсіздік, білім беру ортасы, студенттер, психологиялық қауіпсіздік компоненттері, эмоционалды күй, стресс, үрей.

ОӘЖ. 36. 156

А.Б. Казисова¹, А.Т. Туралбаева²

¹ Шоқан Уалиханов атындағы Көкшетау университеті

*² Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті
kazizova-asemgul@mail.ru*

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИЯЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Аңдатпа.

Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық қабілеттерін дамыту барысында көптеген ғалымдардың ғылыми еңбектері қарастырылады.

Осы орайда, тақырыптың ғылыми өзектілігін зерттеу барысында Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығымен жүргізілген эксперименттік жұмыстың нәтижесімен және қалыптастыру жұмысының әдістері берілді. Білім беру - бұл мұғалім мен оқушының субъект-объектілік қызметі арқылы мақсатқа жетуге бағытталған педагогикалық үдеріс болып табылады. Рефлексия - бұл өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, байқаудың, бағалаудың және ойлаудың негізгі қажетті құралы. Рефлексияның

қалыптасуында өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу бір-бірінен ажырамайтын үрдіс болып табылады.

Рефлексия – адамды, білімді дамытудың шарттарының бірі. Соңдықтан бұл қазіргі кездегі білім саласындағы көкейтесті мәселелер қатарына жатады. Рефлексивтік іс-әрекет оқушыға өзіндік талдау кезінде ғана байқалатын өзіндік жеке дара ерекшеліктерін тануына мүмкіндік туғызады. Білімді саналы түрде өзіндік қорыту, яғни рефлексия нәтижесінде ғана жүзеге асады. Рефлексия нәтижесі дегеніміз – міндеттерді шешу тәсілдерін түсіну. Рефлексияның қай түрі болмасын мақсатпен тікелей байланысты. Рефлексия мәселесін зерттеу, әсіресе оқу үдерісінде оқушының оқу әрекеті ретінде қарастыру бұл қазіргі уақытта әлі зерттелмеген, әлі де болса жан-жақты ізденуді, тәжірибе жүзінде эксперимент жүргізіп, бақылап, белгілі бір ғылыми тұжырымдар жасауды қажет ететін күрделі мәселе.

Рефлексиялаушы мұғалім дегеніміз – ойлана алатын, өз тәжірибесін талдай алатын, зерттей алатын педагог. Бұл, Д.Дьюидің айтуы бойынша, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіруге жалықпайтын қажеттілікке ие «өз мамандығының мәңгі оқушысы».

Педагогикалық рефлексияны дамыту үшін педагогикалық шарттарды анықтау маңызды болып табылады. Педагогтің арнайы ұйымдастырылған рефлексиялық қызметі педагогикалық рефлексияны дамытудың алғашқы шарты саналады. Екінші шарты – рефлексивті ортаның болуы; үшінші шарт – рефлексивті қызметке қатысушылардың арасындағы белсенді қарым-қатынас; төртінші – педагогтің рефлексиялауын актуализациялау [1].

Рефлексиялық қабілеттері дамыған маманда оған деген тұрақты қажеттілік сезіліп тұрады. Кез келген істі ол өзіне-өзі сұрақ беруден бастайтындай дәрежеге жетеді. Бұл кәсіп иесінің шығармашылық әрекетке қосылуының құралдарының бірі-одан өзіне қатысты белсенді позицияны таңдауды талап ететін рефлексиялық өзіндік диагностика жасауға мүмкіндік береді. Педагогтердің біліктілігін арттыру мәселесінде рефлексивті құзыреттілікті қалыптастыру маңызды. Педагогтің белгілі бір педагогикалық мәселелер туралы барлық ақпаратты жинақтай алуы, оның тиімдісін таңдай білуі, нақты жағдайды шешуге байланысты оған өзіндік қолтаңбамен өзгерістер енгізе білуі, осылайша мәселені шешудің өзіндік жолын таба білуі сыни ойлау нәтижесінде жүзеге асады. Бұл жағдайда сонымен бірге тапқырлық пен өнертапқыштық сияқты сапалар қатар дамуға мүмкіндік алады.

Педагог рефлексияға өзінің қабілеттілігін дамыту үшін келесілер қажет:

- басты қағидаларға, қиын жағдайларға, мүлтіксіз шешімдерден кейін өзінің әрекетін талдауға қайта оралып отыру;
- әр жұмыс күнінің біткен уақытысында талдау жасау; өткен жұмыс күнінің барысына сыртқы бақылаушы ретінде баға беру;
- басқа адамдар туралы өзінің көзқарасын, баға беруін тексеріп отыру;
- қарым-қатынасты жоғарылату;

- қарым-қатынастары, көзқарасы басқалардан өзгеше, яғни қарым-қатынасы қиын адамдармен қарым-қатынас орнату;

- нақты жағдаятта өзінің әрекетіне талдау жасай білу [2].

Педагог өз бойында рефлексиялық қабілеттерін дамыта білсе және әр атқарған ісін талдай отырып, оны одан әрі жетілдіруге ұмтылатын болса алдына қойған мақсаттарының нәтижесіне жете алатыны сөзсіз.

Рефлексия, рефлексия жасау, «рефлексиялық» дегеніміз не? Осы ұғымдар бір-бірімен қалай байланысты?

Міне ғалымдардың рефлексияға бірнеше көзқарастары. Рефлексия – бұл:

- категория, өзінің мазмұны мен қосымша саласының түрлі интерпретацияға ашық болуы.

- тұлғаның шығармашылық ойлау мен өзіндік дамуын ұйымдастыру механизмі, бірақ ол ғана емес. Ол екі үлгіден тұрады – жеке рефлексияның үлгісі және түсіну үлгісі, яғни, танудың механизмі.

- ойлау туралы ойлану (ойлауда өзінді өзің тану объектісі деп жасайсың). Ойлану үнемі адам қатынасының мәнмәтініне қосылғандығынан, әлеуметтік-мәдени желіде, белгілі тарихи жағдайда қызмет етеді. Ойлану үнемі «әлемдегі ойлану» болады.

- «Адамның өз ойын шағылту». Ұғым, жоғары деңгейге ауысқанда рефлексияланады.

- ерекше бір өлшем түрінде болатын түрлі дамыған рухани өнімнің қажетті бөлігі.

- рефлексияның шет бөлімі ішкі тәжірибе болып табылады, немесе, Гегельдің сөзімен айтқанда, рефлексия – ол «негізгі және талқылайтын сана», деген тұжырымдық ойы нақты келеді.

- «Алғашқы дереккөзді (тәжірибенің) сезіну деп атасақ, екіншісін мен рефлексия деп атаймын, өйткені, өзіндік ішкі ойлау әрекетінде талдауға ойларын сала алады. Бұл Джон Локктың айтқан сөздері [3].

Рефлексия арқылы шығармашылық мысалдарды шешуде болады. Ол өзіне міндетті түрде елестету, оның ішінде қиялдауды да көздейді.

Рефлексия логикалық ойлауды, салыстыру, тұтас пен бөліктерді бөлу, нақтыны ажырата білуін талап етеді. Рефлексияның құрылымдық бөлігі дерексіздендіру болып табылады. Сондай-ақ, әрине, рефлексияның негізінде ішкі түйсік, білім және тұлғаның тәжірибесі жатады. Білім мен тәжірибесіз рефлексия толық емес, ол болса ешқашан төменгі деңгейден жоғары деңгейге дейін көтерілмейді. Мұғалімнің есінде болу керек: егер білім деңгейі және витагенді тәжірибесі аз болса, рефлексия да қарапайым болады. Ол **«рефлексия заңы» деп аталады: рефлексиялық дамудың негізінде адамның білімі мен өмірлік тәжірибесі жатады.**

Сонымен, рефлексия үшін ішкі (генетикалық тапсырысы) және сыртқы (өмірлік білімі мен тәжірибесі) басталуы маңызды.

Педагогикалық рефлексия – тұлғаны тәрбиелеу, оқыту, дамыту қызметіне қойылған рефлексия; ол мұғалімнің рефлексиялық және рефлексия жасауы,

сонымен қатар оқушылардың рефлексиялық ойлауын тәрбиелеу қабілеті, рефлексиялық білімінің негізінде арнайы құрал, әдіс, тәсілдер көмегімен рефлексиялық тұлғаны қалыптастыру үдерісін басқару біліктілігі.

Педагогикалық рефлексия бес деңгейде болады.

Бірінші деңгей. Өзін-өзі танудың рефлексиясы (мұғалім өзі туралы).

Екінші деңгей. Басқаны тану туралы рефлексия (мұғалім оқушыны таниды).

Үшінші деңгей. Даму механизмдері туралы рефлексия (оқушының).

Төртінші деңгей. Дамудың әдістері мен тәсілдері туралы рефлексия (оқушының).

Бесінші деңгей. Рефлексияның даму әдістері мен тәсілдері туралы рефлексия (оқушының) [4].

Кәсіби тұрғыда даму – адамның рефлексия жасау қабілетімен тікелей байланысты. Сонымен бірге, рефлексия педагог мамандардың әдістемелік немесе пәндік білімдерін жетілдірумен шектелмей, зияткерлік және тұлғалық қабілеттерін арттырады. Әсіресе, зияткерлік бағыттағы қызметтегі мамандар үшін рефлексия өте қажет. Топтық іс-әрекет кезінде де тұлғааралық қарым-қатынаста маңызды роль атқарады. Дегенмен, өзіңіздің рефлексиялық дағдыңыздың қай деңгейде екендігін анықтап алу өте маңызды. Осы мақсатта О.В. Калашниковтың «Педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау» диагностикалық картасын ұсынамыз. Педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау (О.В.Калашников) [5].

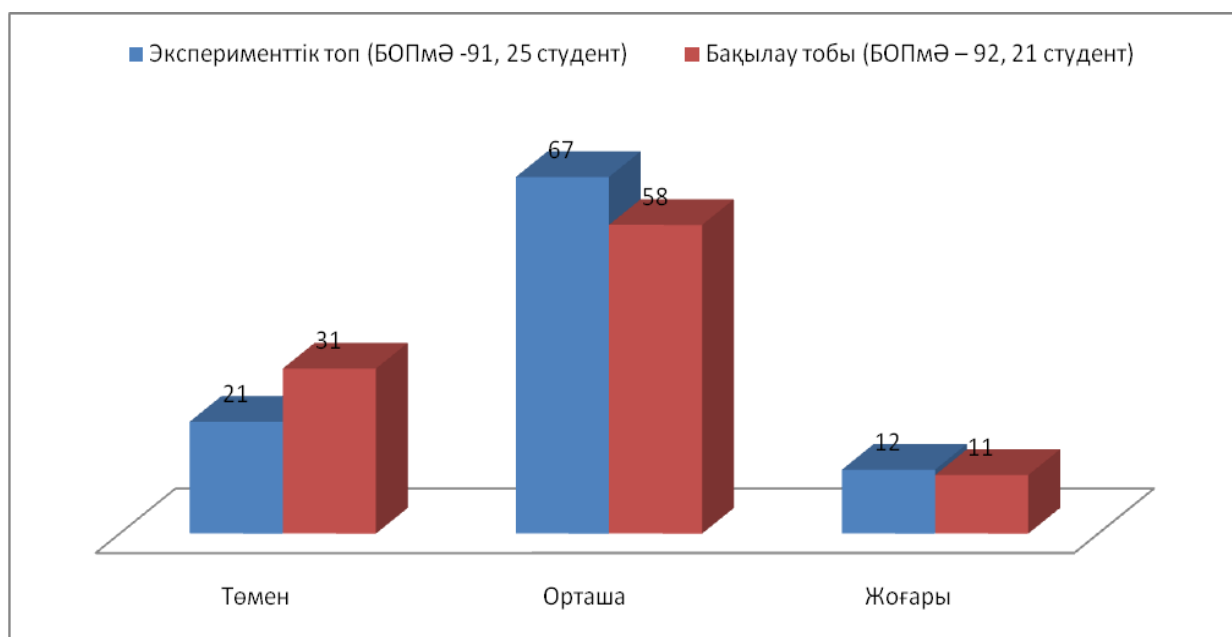
Диагностикалық сауалнама құрылымы 34 сұрақтан тұрады. Жауап парағына «Ия» жауабы «+», «жоқ» деген жауап «-» белгісімен белгіленеді.

Нұсқаулық: *Өзіңізді терең танып білу үшін төмендегі сұрақтарға ретімен жауап беріңіз. Жауап беру арқылы тіркеу парағындағы өзіңіз келісетін сұрақтарға «+» немесе «-» белгілерін қойыңыз. Ойлануға көп уақыт жұмсамаңыз. Есіңізде болсын, дұрыс немесе дұрыс емес жауаптар болмайды.*

Осыған сәйкес біз, педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау бойынша сауалнаманың нәтижесінің көрсеткіштерін төмендегі 1-кестеде бердік.

1-кесте. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдердің педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау көрсеткіштері

	Экспериментті топ (БОПмӘ - 91, 25 студент)	Бақылау тобы (БОПмӘ – 92, 21 студент)
Төмен	21	31
Орташа	67	58
Жоғары	12	11

1- сурет. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдердің педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау көрсеткіштері

Экспериментті топ БОПмӘ -91, 25 студенттері орташа деңгей 67 пайыз, төмен деңгей 21 пайыз, жоғары деңгей 12 пайызды көрсетті. Ал бақылау тобы БОПмӘ – 92, 21 студент орташа деңгей 58 пайыз, төмен деңгей 31 пайыз, жоғары деңгей 11 пайызды көрсетті.

Педагогикалық рефлексияның қалыптасқан деңгейін анықтау әдістемесінің тіркеу парағы

О.В.Калашниковтың «Педагогикалық рефлексияның қалыптасу деңгейін анықтау» диагностикалық картасын қолдану арқылы ұжымдағы Студенттердің рефлексиялық дағдысының қалыптасу деңгейін анықтауға болады. Сонымен бірге, болашақ бастауыш сынып мұғалімінің өзіндік рефлексиясын дамытуда төмендегі сауалнама да тиімді болады деп үміттенеміз. Сауалнама сыныпты басқару, оқуды ынталандыру, әдістеме, сабақты жоспарлау үдерісі және кәсіби даму бағыттары бойынша құрастырылған.

Суретте берілген сауалнаманың нәтижесі бойынша әрине, студенттердің өзін өзі тәрбиелеу, рефлексиялық қабілеттерінің төмен кекені байқауымызға болады. Осы арада олардың әліде сабақ барысында бойларында ашылмаған мінезді байқауға да болады. Бұл студенттердің алда жұмыс істеуіне үлкен кедергі екенін білеміз. Өзінөзі дамыту мақсатында кітап оқымайтын студенттердің бары айқындалды. Осы мақсатта біз болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық қабілеттерін дамыту мақсатында эксперименттік топпен қалыптастыру жұмысын жүргіздік.

Қалыптастыру кезеңінде мұғалімнің рефлексиялық қабілетін дамытуға арналған модельдерден бастауды жөн көрдік. Педагог маманның рефлексиялық қабілетін қалай ашуға болады? Осы сұраққа жауап ретінде өзіміздің тренерлік

тәжірибемізде қолданып, жақсы нәтиже берген іс-әрекеттер мен оқу материалының мазмұны бойынша рефлексиялық бағыттағы әдіс-тәсілдерді ұсынбақпыз. Ең бірінші, практик мамандарға рефлексиялық күнделік жүргізу өте пайдалы. Бірақ күнделік жүргізуде туындайтын қиындық – мұғалімдер қандай жазбалар жасау керек? Барлық ойлар рефлексиялық болып табыла бермейді. Сондықтан жас мамандар үшін рефлексиялық күнделік жүргізу үшін тиімді болып табылатын рефлексиялық модельдерін ұсынамыз.

Бірінші ұсынылып отырған Бортонның рефлексиялық моделі құрылымы бойынша өте қарапайым. Бұл модель рефлексиялаушы практик ретінде алғашқы қадам жасап жатқан жас мамандарға қолдануға тиімді болып табылады. Не? Оның салдары қандай? Әрі қарай не болмақ? Деген үшсұрақ негізінде жас мамандар «шынайы тәжірибе әлемі» жайлы ой қозғауына ықпал етеді. Осы модель арқылы өздерінің тәжірибесі, кәсіби дамуы жайлы аналитикалық талдау жасай алады. Модельде ұсынылған сұрақтар дуалды жүйе бойынша мектептегі тәжірибе жайлы жоғарғы немесе арнаулы оқу орнында жүріп те рефлексиялық бастамалар жасауға өте пайдалы.

№1. Рефлексияны дамытуға бағытталған жаттығулар Бортон (1970)

Не? Оның салдары қандай? Әрі қарай не болмақ?

Сипаттау және түсіну деңгейі, барлық сұрақтар не сөзінен басталады.

Талдау және бағалау деңгейі, біздің тәжірибеміздің артында не тұр? (бұған қалай қол жеткіздік)

Синтездеу деңгейі. Бұл жерде біз әуелгі дәрежеге сүйенеміз, ал бұл сұрақтар бізге әрекеттердің альтернативті себептерін және болашақта не істейтінімізді қарастыруға көмектеседі.

Мысалдар:

- Қандай мәселе болды?
- Мәселені шешу барысында, мен не істедім?
- Басқалары не істеді?
- Неге қол жеткізгім келді?
- Менің іс-әрекеттерімде не жақсы, не жаман болды?

Мысалдар:

- Қандай тәсілмен, бұлар қаншалықты маңызды?
- Тағы не білуім керек?
- Сонымен, мен нені үйрендім?

Мысалдар:

- Қазір не істей аламын?
- Қазір не істеуім керек?
- Бұл әрекеттердің арты не болар еді?

Екінші рефлексиялық дағдыны арттыруға берілген модельде мамандарға өз тәжірибесі жайлы ойлануға бағытталған төрт бағыттағы маңызды сұрақтар берілген. Бұл модель негізінен тәжірибедегі үдеріс, оның ықпалы мен нәтижесі жайлы терең ойлануға мүмкіндік береді. Практиктерге өзін кәсіби маман ретінде танып білуге, тәжірибеге өзгерістер енгізіп, оны жақсартуға, сынақтан

өткізуге, зерттеушілік бастама жасауға ықпал етеді. Сонымен бірге, өз мамандығының құндылығы мен теориялық білімін нығайтуға көмектеседі.

Болашақ мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын қалыптастырудың екінші кезеңінде студенттерге педагогикалық өзара әрекетті ұйымдастыруда өз күштерін сынауға мүмкіндік беру қажет. Студенттердің өзін-өзі тану және білім беру бағытын саналы түрде қалыптастыру үдерісіне қатысады. Ол үшін «Микросабак» әдістемесі қолданылады. Студенттер педагогикалық тапсырмадан тұратын сабақ эпизодын дайындайды, көрсетеді, содан кейін топтық пікірталас жүргізеді. Оқушылар топқа бірігіп, көргендерін талқылайды, барлық топ сұрақтарға жауап береді

1) Не болды?

2) Мен үшін не маңызды, маңызды болды? (Мәселе, жаңалық, күтпеген жағдай).

3) Бұл менің болашақ әрекеттерім үшін қандай рөл атқара алады? (Әрекеттің балама бағыттары, ниеттер).

Мысалы, бір топта оқушылар мұғалім мен кешіккен оқушы арасындағы диалогты суреттеді, бұл кезде оқушы көз алдында өртеніп кеткен көлік туралы бітпейтін оқиғаны айтып береді, ал мұғалім сабырлы және мұқият тыңдайды, содан кейін оқушыны диретордың оқу ісі жқніндегі орынбасырына жібереді. Студенттер жағдайды ашатын және тұжырымдалған педагогикалық мәселені шешу нұсқаларын әзірлеуге көмектесетін сұрақтары бар карточкаларды алады. Әр түрлі топтардан әртүрлі сұрақтар алынды. (2-кестені қараңыз).

2-кесте. Рефлексиялық сұрақтар

Рефлексивті оқыту механизмі	Рефлексивті оқыту механизмі	
Іс-әрекетке немесе жағдайға психикалық оралу, педагогикалық тапсырманың толық сипаттамасы	1) Мен не қаладым? 2) Мен не ойладым? 3) Мен қандай сезімде болдым? 4) Мен не істедім?	1) Оқушылар нені қалайды? 2) Олар не ойлады? 3) Олар қандай сезімде болды? 4) Олар не істеді?
Жағдайдың маңызды белгілерін анықтау. Қарама-қайшылықтарды ашу.	Сізге қазір жағдайдағы ең маңыздысы, маңыздысы не болып көрінеді? Қандай қарама-қайшылықтарды анықтай аласыз?	
Іс-әрекеттің баламалы әдістерін, педагогикалық мәселені шешу жолдарын анықтау. Іс-әрекеттің оңтайлы бағытын анықтау.	Анықталған қайшылықтардың оң шешілуін қамтамасыз ету үшін қандай баламаларды ұсынуға болады?	
Іс-әрекеттің балама әдістерін жүзеге асыру.		

Бұл алгоритм «Педагогикалық іс-әрекетке кіріспе» курсының кез келген педагогикалық мәселесін шешу үшін қолданылғанын атап өткен жөн.

Практика көрсеткендей, ең үлкен қиындықтар қарама-қайшылықтарды тұжырымдау арқылы туындайды. Бұған жол бермеу үшін сіз қайшылықтың ықтимал аймақтарының тізімін ұсына аласыз:

- 1) ойлар мен сезімдер арасындағы;
- 2) адамның өзі туралы ойлары мен басқа адамдардың адам туралы ойлары арасындағы;
- 3) адамның өз іс-әрекетін қалай сипаттайтыны мен шын мәнінде не істейтіні арасындағы;
- 4) адамның шын мәнінде қандай екендігі мен оның болғысы келетіні арасындағы;
- 5) вербалды және вербалды емес мінез-құлық арасында.

Бір оқушы мұғалім қызметін атқарса, қалғандары оны кәсіби қызмет субъектісі ретінде бағалайды. Болашақ мұғалімдер келесі сұрақтарға жауап беруге шақырылады:

- 1) Мұғалімнің қызметі қандай:
  - сыныппен жұмыс;
  - тақтамен жұмыс жасайды;
  - сыныпта қозғалады;
  - негізінен оған тұрарлық;
  - екі аяққа мықтап тіреледі;
  - көбінесе отырады;
  - тым шиеленіс;
  - тым босаңсыған
- 2) Қандай қимылдарды жиі қолданады?
  - студенттерді жұмысқа қатысуға шақырады;
  - жұмыстың жоғары қарқынын талап етеді;
  - қолмен баса көрсетеді;
  - көрсетеді;
  - назар аудартады.
- 3) Мұғалімнің жалпы көзқарасы қандай?
  - достық;
  - тоқтатылған;
  - шиеленіс;
  - босаңсыған;
  - мазасыз;
  - тыныштық;
  - өзіне сенімді;
  - сенімсіз;
  - жігерлі;
  - шаршаған.

Бұл әдіс әртүрлі бейвербалды күйлерді, көңіл-күйді, аудиторияның қабылдауын атап өтуге, адамның өзі туралы идеясы мен оның шындықта өзін қалай көрсететіні арасындағы қайшылықтарды ашуға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған әдістердің барлығына студенттерді рефлексияға жаттықтыруға және рефлексиялық дағдыларды қалыптастыруға бағытталған педагогикалық міндеттерді шешу жатады. Осы зерттеу контекстінде рефлексивті оқыту әдістемелерін қолдана отырып, күрделіленіп бара жатқан педагогикалық мәселелерді шешуге (оқытылатын педагогикалық пәндердің логикасында) студенттерді қатыстыру болашақ мұғалімдердің кәсіби тәжірибесін одан әрі байытуға ықпал ететінін атап өту маңызды әрекеттер, бұл өз кезегінде рефлексиялық қабілеттерін сапалы жаңа деңгейге көтерді. Осы зерттеу аясында болашақ мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын қалыптастырудың жоғарыда аталған әдістерін енгізу «Педагогиканың жалпы негіздері», «Оқыту теориясы», «Педагогиканың жалпы негіздері», «Оқыту теориясы», «Педагогиканың жалпы негіздері», «Педагогикалық технология» сияқты басқа педагогикалық курстарды оқу барысында қолдану мүмкіндігін растады. Нәтижесінде пән аясында болашақ мұғалімдердің рефлексиялық қабілеттерін қалыптастыру кезеңдері жалпылама дағдыларды қалыптастыру кезеңдерімен сәйкес келеді, ал кәсіби дамуындағы курстан курсқа қарай рефлексиялық қабілеттерін дамыту (мұғалім мамандығына құндылықтарды беру, педагогикалық әлемнің бейнесін жасау; құндылықтар негізінде тұлғаны өзгерту, «Мен мұғаліммін» бейнесін қалыптастыру; дизайн, өзін-өзі жобалау, имиджді құру болашақ кәсіби қызмет) кезеңдері арқылы анықталады деген

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Дьюи Д. Демократия и образование. – М.: Педагогика, 2000. - 384 с.
2. Жанбубекова М.З. Жаһандану жағдайында болашақ бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби іс-әрекетке даярлаудың педагогикалық негіздері: пед.ғыл.док. ... дис..13.00.08.- Алматы, 2010.- 287 б.
3. Локк Дж. Избранные философские произведения. – М.: Изд-во Соцэкгиз, 1960. – Т.1.- 537 с.
4. Мун Дж. Рефлексиялық және эмпирикалық оқыту бойынша нұсқаулық: теориясы мен тәжірибесі. 2004.
5. Калашников О.В. Определение уровня сформированности педагогической рефлексии. <http://www.vashpsixolog.ru/work-with-teaching-staff-school-psychologist/135-diagnosis-of-teaching-staff/795-determining-the-level-of-formation-of-pedagogical-reflection-on-ov-kalashnikova>

Аннотация

В статье рассматриваются научные работы многих ученых в области развития рефлексивных способностей будущих учителей начальных классов.

В связи с этим при изучении научной актуальности темы были представлены результаты экспериментальной работы в области педагогики и методики

начального обучения и методики формирования. Воспитание – это педагогический процесс, направленный на достижение целей через субъектно-предметную деятельность педагогов и учащихся. Рефлексия является основным необходимым инструментом самопознания, понимания, проверки, наблюдения, оценки и мышления. Самоконтроль, самооценка и саморегуляция являются неразрывными процессами в формировании рефлексии.

Annotation

The article discusses the scientific work of many scientists in the field of development of reflexive abilities of future primary school teachers.

In this regard, when studying the scientific relevance of the topic, the results of experimental work in the field of pedagogy and methods of primary education and methods of formation were presented.

Education is a pedagogical process aimed at achieving goals through the subject-subject activity of teachers and students. Reflection is the main necessary tool for self-knowledge, understanding, verification, observation, evaluation and thinking. Self-control, self-esteem and self-regulation are inseparable processes in the formation of reflection.

МРНТИ 37

Н.И. Пустовалова, М.К. Кузентаева
Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева
г. Петропавловск, Республика Казахстан, nata_pustovalovf@mail.ru
marisha121998@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматриваются основные причины возникновения агрессивного поведения студенческой молодежи. Рассмотрена работа по психолого-педагогической коррекции, через занятия, способствующие снижению агрессивного поведения.

Ключевые слова: агрессия, агрессивное поведение, психолого-педагогическая коррекция.

В настоящее время особую актуальность приобретает проблема агрессивного поведения молодёжи, которая носит острую социальную направленность и является одной из распространенных.

Студенческая молодежь является наиболее открытой группой, которая быстрее других групп усваивает агрессивные черты. Склонность к

агрессивному поведению у студенческой молодежи отражает одну из самых острых и нерешённых проблем в социальной сфере нашего общества. В Республике Казахстан факторами данного проявления является существующий в современном обществе наблюдение за насильственными действиями, жестокость в СМИ, социальных сетях и др., что объясняет рост различных отклонений в личностном развитии и развитии молодого поколения. У молодежи особенно проявляется повышенная боязливость, тревожность, духовная опустошенность, цинизм, наглость, жестокость, дерзость и агрессивность в поведении [1].

Обеспокоенность в развитии нации прослеживается и в высказывании Президента Республики Казахстан К.К. Токаева: «В нынешнем веке мы должны явить миру «новый образ казахской нации, реально мыслящей, трудоспособной, прагматичной, выносливой, мобильной и, конечно же, инновационно мыслящей, а значит, конкурентоспособной». Именно на выработку этих качеств должны быть нацелены новые учебные программы учебных заведений...» [2].

Исходя из этого процесс обучения в вузе предъявляет высокие требования к современному студенту, что требует постоянной и максимальной мобилизации собственных психологических ресурсов. Без рационального подхода к их использованию в стрессовых ситуациях, не владея навыками активного и эффективного преодоления, при отсутствии системы поддержки студент может начать испытывать проявления агрессии на эмоциональном и поведенческом уровнях [3].

Подтверждение этому даётся в статье Баст Е.И., которая пишет, что «сфера образования призвана противостоять разрушительным тенденциям современного общества и поддерживать тенденции созидательные и прогрессивные, реализующиеся, посредством действия социальных институтов, транслятором которых является высшая школа, таким образом, подразумевается, что высшая школа способна предоставить необходимые условия для снижения уровня агрессивного поведения студенческой молодежи» [4].

В настоящее время в области психологии и педагогики наработаны фундаментальные основы сущности понятий «агрессия», «агрессивность» и «агрессивное поведение».

Вопросами коррекции агрессивного поведения студенческой молодежи занимались многие зарубежные, российские и казахстанские учёные (А. Бандура, Р. Уолтерс, И. Беркович, Г. Салливан, Б. Скиннер, К. Лоренц, З. Фрейд и др.), они исследовали агрессивное поведение в ходе становления личности студента [5;6;7].

Значимыми для нашего исследования являются научные труды Картункова Т.С., Терехова Г.В, Р.Т. Алимбаева, М.Р. Кабакова, Е.А. Лазарева, А.И. Зиятдинова, Р.У. Жолдасова, А.С. Маханбетова. Анализ результатов их исследований показывает, что агрессивность студенческой молодежи

проявляется в разных видах [8;9;10]. Агрессивное поведение студенческой молодежи выражается в угрозах, употреблении в речи ненормативной лексики, насмешек, оскорблений т.п., такое проявление является вербальной агрессией.

Существует множество видов агрессии, некоторые из них представлены в Таблице 1.

Таблица 1 - Характеристика видов агрессии

Вид агрессии	Характеристика
Физическая агрессия	это использование физической силы против другого лица в драках, разрушение чужой собственности и т.д.
Вербальная агрессия	это проявление агрессии в речевой форме с целью снижения уверенности в себе и порождения чувства беспомощности у объекта нападения.
Косвенная агрессия	направлена на другое лицо окольным путем, это злостная клевета, сплетни, слухи, которые подрывают репутацию человека, на которого направлена агрессия.
Раздражение	проявляется при малейшем возбуждении в таких чертах, как вспыльчивость, грубость, резкость
Негативизм	выражается оппозиционной манерой поведения, проявляется в формах от пассивного сопротивления до активной борьбы против установившихся обычаев и законов, т.е. студент делает все наоборот, например, устраивает своеобразную забастовку, не подчиняется правилам, специально нарушает установленные запреты.

Каждый вид агрессии направлен на разрушение, что приносит свои последствия. Так по мнению Гуляева К.Ю. рассматривая вербальную агрессию, можно подразделить ее на три типа:

- отвержение – реакции такого типа как «уйди прочь» и т.п.;
- враждебные замечания - «то что ты здесь меня раздражает», «я тебя не выношу» и т.д.;
- критицизм - направлены на принадлежащие личности предметы одежды, выполняемой работы и т.д. [11].

В ходе анализа имеющихся работ по теме исследования был выявлен ряд причин, вызывающих агрессивное поведение, они разнообразны и охватывают множество различных ситуаций. Агрессивное поведение вызывается чрезмерной перегрузкой личности, большее значение имеет психологическая перегрузка человека, неразрешенные конфликтные ситуации, межличностные или внутри личностные конфликты, также могут рассматриваться в психологии как причины агрессивного поведения [12].

В трудах Р. Бэрон и Д. Ричардсон выделены основные детерминанты проявления агрессии, такие как:

- социальные – включающие в себя месть, провокацию, полу и расу объекта;
- внешние: жара, шум, теснота и др.;
- личностные: черты характера, тревога, чувство стыда и гендер;
- биологические: аномалии, гормоны, центральная нервная система [13].

Учитывая данные причины и детерминаты, необходимо создание системы способствующие снижению агрессивного поведения. Одним из способов является осуществление мероприятий, направленных на исправление недостатков психологии или поведения человека с помощью специальных средств психологического воздействия, таких как психолого-педагогическая коррекция.

Психолого-педагогическая коррекция это один из видов психологической помощи; деятельность, направленная на исправление особенностей психологического развития, не соответствующих оптимальной модели, с помощью специальных средств психологического воздействия; а также - деятельность, направленная на формирование у человека нужных психологических качеств для повышения его социализации и адаптации к изменяющимся жизненным условиям [14].

Картункова Т.С., Терехова Г.В., отмечают, что психологическая коррекция является тактичным вмешательством в процессы психического и личностного развития человека с целью исправления отклонений в этих процессах и часто оказывает влияние не только на личность, но и на ее окружение, организацию ее жизнедеятельности [15].

Целью нашего исследования является организация коррекционного процесса через раскрытие особенностей проявления агрессивного поведения у студенческой молодежи, разработка и апробация психолого-педагогической коррекционной программы, направленной на снижение агрессивного поведения студенческой молодежи. Роль коррекционной программы, очень значима в психолого-педагогической деятельности. Особенность коррекционной программы заключается в планировании основных этапов работы со студенческой молодежью. Отобранные методы и приемы, специальные упражнения, занятия и предвидение результатов, направлены на обучение навыкам конструктивного управления агрессией.

Мы предполагаем, что процесс снятия агрессивного поведения студенческой молодежи происходит наиболее результативнее, если будет осуществляться в соответствии с разработанной программой психолого-педагогической коррекции, направленной на снижение уровня личностной тревожности, эмоциональной чувствительности, формирование адекватного уровня самооценки, что обусловит выявление особенностей коррекции агрессивного поведения молодежи.

Опытно-экспериментальная работа проводилась в три этапа на базе СКУ им. М. Козыбаева. В экспериментальную группу (ЭГ) вошли студенты образовательных программ Факультета инженерии и цифровых технологий и

Педагогического факультета. Исследованием охвачено 70 человек, в возрасте 18-19 лет. В процессе экспериментальной работы студенты экспериментальной группы посещали занятия 1 раз в неделю на базе психолого-педагогической службы университета.

В ходе исследования были использованы эмпирические методы и диагностические методики: педагогический эксперимент (констатирующий и формирующий); «Тест агрессивности (Опросник Л.Г. Почебут)», опрос по разработанной анкете «Выявление уровня агрессивности».

При выявлении агрессивного поведения у студентов с помощью ранее названных методик на констатирующем этапе эксперимента были получены следующие результаты. Из 70 студентов СКУ имени М. Козыбаева у 40 испытуемых был выявлен средний и высокий уровень агрессивного поведения (26 юношей и 14 девушек). Вся выборка была поделена на уровни проявления агрессивного поведения. Полученные результаты по анкете «Выявление уровня агрессивности» констатирующем этапе эксперимента, представлены на рисунке 1.

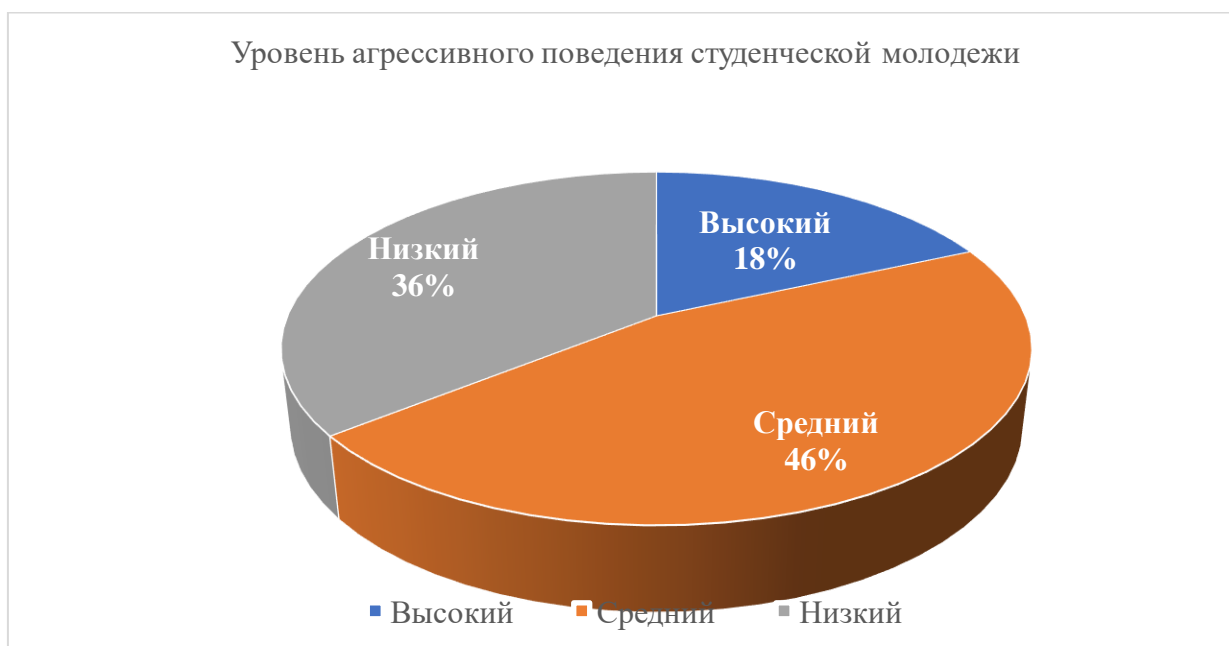

Рисунок 1. Общий уровень агрессивного поведения студенческой молодежи

По результатам диагностики по методике теста агрессивности (Опросник Л.Г. Почебут) среди студентов групп ИС-21, ПИМСО-21, ДЗ-21, С-21, ППС-21 нами была составлена сводная таблица показателей агрессивных проявлений респондентов, склонных к агрессивному поведению представленная в Таблице 2.

Таблица 2 - Сравнительные показатели результатов диагностики склонности к агрессивному поведению студенческой молодежи на констатирующем этапе эксперимента

Формы агрессии	Результаты диагностики, в %					
	ЭГ			КГ		
	Высокий	Средний	Низкий	Высокий	Средний	Низкий
Физическая	32%	45%	23%	10%	34%	56%
Вербальная	75%	10%	15%	15%	45%	40%
Предметная	27%	52%	21%	5%	33%	62%
Эмоциональная	35%	35%	30%	20%	35%	45%
Самоагрессия	48%	36%	16%	37%	25%	38%

Анализ полученных результатов свидетельствует, что в ЭГ преобладающими видами агрессивных реакций являются: «вербальная агрессия, «эмоциональная», «самоагрессия». Высокий уровень экспериментальной группы «физической агрессии», наблюдается у 13 студентов (32%), это свидетельствует о склонности студентов проявлять физическую агрессию, то есть использовать физическую силу против другого человека с целью осуществления своих потребностей. Показательно, что не один из участников исследования не согласился с утверждением: «Когда я встречаю неприятного мне человека, я могу позволить себе незаметно ущипнуть или толкнуть его».

Склонность к проявлению эмоциональной агрессии на высоком уровне была выявлена у 14 студентов (35%), для которых является нормой направлять агрессию на окружающих или выразить ее в виде крика, топая ногами и т.д.

Предметная агрессия на высоком уровне проявляется у 15% участников исследования. Она заключается в отсутствии доверия к окружающим, осторожности в действиях и поступках, убеждении получить вред от людей. Наибольший показатель высокой вербальной агрессии составил у 30 (75%) студентов характерно проявление вербальной агрессии, угрызения совести и чувство вины. Зачастую они выражают негативные чувства через ссоры, крики, угрозы и насмешки. К особенностям проявления агрессии у студенческой молодежи относятся такие качества, как подозрительность, проявление вербальной агрессии, и расплаты за нее.

В процессе исследования мы установили, что у студентов первого курсов наблюдается высокий и средний уровни агрессии. Это означает, что студент в своем агрессивном поведении вербально выражает свое агрессивное отношение к другому человеку, использует словесные оскорбления; выражают свою

агрессию по отношению к другому человеку с применением физической силы, а также срывают свою агрессию на окружающих его предметах. Наибольший показатель, того что студенты находятся в мире и согласии с собой; у него отсутствуют или ослаблены механизмы психологической защиты; он оказывается беззащитным в агрессивной среде.

В ходе эксперимента со студентами ЭГ проводятся коррекционные занятия по разработанной программе. Каждое занятие состоит из четырех частей:

1. Информационный блок. Информирование участников о смысле предстоящей работы, теоретическая основа практических упражнений.

2. Разминка. Включает в себя психогимнастические упражнения, способствующие снятию напряжения, активизации участников группы, созданию в группе атмосферы доверия и открытости.

3. Основная часть. Включает в себя задания, помогающие понять и усвоить главную тему занятия.

4. Подведение итогов занятия (рефлексия). Предполагает высказывания участников о своем актуальном состоянии, чувствах, впечатлениях, настроении; осмысление проделанной работы. Обсуждение итогов и результатов занятий осуществляется обычно в двух направлениях; содержательном и эмоциональном.

К действенным методам коррекции агрессивного поведения студенческой молодежи в ходе занятия используются следующие упражнения:

- «Кулак», направленное на сильное сжатие кулаков, напряжению мышц рук, затем постепенному расслаблению, «отпуская» негатив;

- «Могучее дерево» заключающееся, в сильном надавливании пятками на пол, все тело, руки, ноги напряжены; зубы крепко сцеплены. «Ты – могучее дерево, очень крепкое, у тебя сильные корни, которые уходят глубоко в землю, тебе никто не страшен. Это поза уверенного человека»;

- «Другими словами», где студентам предлагается поработать над неконструктивными установками в общении с другими людьми, которые зачастую приводят к возникновению или еще большему усугублению конфликта; обсуждение видеороликов, притч, ситуаций.

Таким образом, в ходе психолого-педагогической коррекции агрессивного поведения у студенческой молодежи появляется возможность принять мнение других людей и учёт свободы их выбора на определённые действия; выстраивание баланса между определёнными действиями и желаниями для их воспроизведения, предусматривающего вариативность действий; учёт личностных предпочтений и индивидуально-образовательных запросов; предоставление возможности для самовыражения и самореализации; расширение зоны ответственности за свои поступки.

Список литературы:

1. Тарасюк Ю. В. Особенности психолого-педагогической коррекции агрессивности подростков / Концепт, (S1), 2015. С. 241-245.
2. Свой голос. Памяти журналиста: сборник статей, интервью и воспоминаний – Нур-Султан: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2020. 248 с
3. Психологическое здоровье личности: теория и практика: сборник научных трудов по материалам III Всероссийской научно-практической конференции / отв. ред. И. В. Белашева. Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2016. 282 с.
4. Баст Е.И. К вопросу о возможностях образовательной среды ВУЗа в развитии стрессоустойчивости у студентов первого курса ВУЗа // Межвузовский вестник, 2 (26), 2015.
5. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: Олма-Пресс. – 2004.– 242 с.
6. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль [Электронный ресурс] // URL.:<https://protivnarko63.ru/data/documents/Leonard-Berkovic.-Agressiya-prichiny-posledstviya-i-kontrol.pdf> (дата обращения: 10.10.2018).
7. Гребнева Н.Н., Слободенюк М.А., Вариясова Е. В. Аналитический обзор исследований по проблеме агрессивного общественно опасного поведения молодежи [Электронный ресурс] // Психология и право. Том 9. № 4, 2019. С. 134–148.
8. Зиятдинова А.М. Природа агрессивности современного подростка: анализ проблемы и поиски решения. // Творческая педагогика. – 2012. –№ 3. – С.4 – 17.
9. Жолдасова Р.У. Педагогические условия коррекции агрессивного поведения у подростков // Воспитание школьника. – 2015. – № 3. – С. 35 – 37. Маханбетова А.А. Особенности девиантного поведения детей и подростков // Воспитание школьника, 2017. – № 1. – С. 7 – 10.
10. Жулаева Р.У. Влияние телевидения на формирование стереотипов агрессивного поведения среди подростков // Воспитание школьника, 2014. – № 6 – С. 22 – 26.
11. Гуляева К.Ю. Агрессивность в подростковом возрасте и ее коррекция. Омский научный вестник, (3 (55)), 2007. С. 107-110.
12. Нагымжанова К.М., Кузентаева М.К. Особенности психолого-педагогической коррекции агрессивного поведения студенческой молодежи // Международной научно-практической конференции «Современное педагогическое образование: императивы, трансформации, векторы развития», посвященной 30 летию Независимости Республики Казахстан, 1, 2021. С. 346-350.
13. Рыжевалова А.Д. Диагностика и профилактика агрессивного поведения детей-сирот подросткового возраста / Лесосибирск, 2020. С. 72.

14. Психолого-педагогическая коррекция: теоретико-методологический аспект : учеб. пособие для студ. психол. спец. / Е. М. Скотарева. - Саратов: Изд. центр «Наука», 2007. -72 с.
15. Картункова Т.С., Терехова Г.В. Психолого-педагогическая коррекция межличностных отношений в коллективе старшеклассников в условиях дополнительного образования. -М., 2017. -245 с.

Annotation. The article discusses the main causes of the aggressive behavior of student youth. The work on psychological and pedagogical correction, through classes that help reduce aggressive behavior, is considered.

Key words: aggression, aggressive behavior, psychological and pedagogical correction.

Аңдатпа: мақалада студент жастардың агрессивті мінез-құлқының негізгі себептері қарастырылады. Агрессивті мінез-құлықты төмендетуге көмектесетін сабақтар арқылы психологиялық-педагогикалық түзету жұмыстары қарастырылады.

Түйін сөздер: агрессия, агрессивті мінез-құлық, психологиялық-педагогикалық коррекция.

МРНТИ 15.81.21

Д.У. Бекенова¹, А.С. Сагандыкова²

¹ к.п.н., ассистент профессор,

*Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Республика Казахстан*

² магистрант кафедры педагогики и психологии,

*Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева,
г. Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail: aigera_kru.kz@mail.ru*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАСНИКОВ

Аннотация. Авторами рассматриваются особенности профессионального самоопределения учащихся старших классов в школе. В статье дан анализ организации психолого-педагогического сопровождения профессионального самоопределения старшеклассников. В качестве методической основы для организации психолого-педагогического

сопровождения предлагается использовать системный и личностно-ориентированный подходы.

Ключевые слова: профессиональное самоопределения, психолого-педагогическое сопровождение, атлас профессий и компетенций.

Проблема профессионального самоопределения старшеклассников занимает особое место в системе среднего образования.

Национальная политика в области развития образования в Республике Казахстан в качестве одной из основных целей определяет подготовку высокообразованных людей и высококвалифицированных специалистов, способных к профессиональному росту и обладающих профессиональной мобильностью. Меняются приоритеты содержания обучения, иными становятся педагогические технологии, стиль управления школой, критерии оценки ее деятельности. Ориентация на раннее профессиональное самоопределение и образование обучающегося становится одним из актуальных принципов функционирования всех систем современного образовательного пространства [1].

В современных реалиях появилась потребность в выпускниках школ, которые обладали бы критическим мышлением, нестандартным способом решения каких-либо ситуаций, чтобы они рассматривали проблему ни как трудность, а как интересную задачу, которую нужно решить наиболее эффективным способом.

Профессиональное самоопределение личности - сложный и длительный процесс, охватывающий значительный период жизни. Именно в юности человек совершает первый самостоятельный выбор: выбор профессии и своего места в жизни, выбор жизненной позиции, выбор ценностных ориентаций, выбор спутника жизни. Процесс окончательного принятия решения о выборе профессии и дальнейшего образовательного маршрута, учебного заведения, рода работы осуществляется в выпускных классах общеобразовательной школы. Основой профессионального самоопределения сегодня являются представления учащихся о будущем, формирующие программу их развития. Для правильного выбора необходимо ориентироваться в мире профессий: осознавать смысл профессиональной деятельности, знать требования профессий и перспективы их развития, согласовывать профессиональную деятельность с личностными возможностями и умениями.

Теоретические и практические аспекты психолого-педагогического сопровождения профессионального самоопределения старшеклассников рассматриваются в трудах многих ученых. Определение профессионального самоопределения было сформулировано Д. А. Леонтьевым, который рассматривает его как сложный динамический процесс формирования личностью системы своих основополагающих отношений к профессионально-трудовой среде, развития и самореализации духовных и

физических возможностей, формирования им адекватных профессиональных намерений и планов, реалистического образа себя как профессионала [2].

Н. С. Пряжников рассматривая проблему профессионального самоопределения пишет: «Сущностью профессионального самоопределения является самостоятельное и осознанное нахождение смыслов выполняемой работы и всей жизнедеятельности (а также – нахождение смысла в самом процессе самоопределения) в конкретной культурно-исторической (социально-экономической) ситуации» [3].

Е. А. Климов понимает профессиональное самоопределение «...как важное проявление психического развития, как активный поиск возможностей развития, формирования себя как полноценного участника сообщества «делателей» чего-то полезного, сообщества профессионалов» [4]. Он подчёркивает, что профессиональное самоопределение не сводится к одномоментному акту выбора профессии и не заканчивается завершением профессиональной подготовки по избранной специальности, оно продолжается на протяжении всей профессиональной жизни.

Концепция непрерывного образования на протяжении всей жизни находит свое практическое применения в социуме, и речь идет не только о формальном образовании, но и о неформальном в том числе.

По данным исследований, 60% трудоспособного населения работает не по специальности. Причина этой ситуации носит двоякий характер.

С одной стороны, молодые люди неверно или не до конца понимают свой потенциал. Они редко знают собственные склонности, предрасположенность к тем или иным видам деятельности. Молодёжь имеет, в целом, невысокий уровень осознания собственных талантов, интересов и возможностей.

С другой стороны, это неосознанный выбор профессий в результате того, что человек не обладает полнотой информации о рынке труда, востребованных профессиях. В Казахстане сложились определенные особенности при выборе профессий населением. Выбор специальности и профессии происходит, чаще всего, на основе семейной традиции, социальных трендов (наличие грантов, проходной уровень ЕНТ) или советов родителей, родственников, друзей, которые также имеют не совсем объективное понимание реальной ситуации.

Вот некоторые цифры, полученные на основе исследований. 87% школьников делают выбор профессии под влиянием родителей и школьных учителей. При этом 75% родителей признаются, что не имеют представления о том, какую профессию хотели бы выбрать их дети. 90% школьников и их родителей не имеют представления о наиболее востребованных профессиях на рынке. Почти все респонденты никогда целенаправленно не искали информацию по профориентации. Кроме того, сказывается отсутствие

информации или неэффективность существующих методик и инструментов по профориентации [5].

И здесь важно обратиться к «Атласу новых профессий и компетенций Казахстана» для того, чтобы старшеклассники ориентировались в выборе профессий в условиях стремительного цифрового развития, т.к. профессии и рабочие места быстро изменяются, устаревают и исчезают. Поэтому, чтобы предостеречь молодых людей и государство от напрасной траты времени и денег на освоение навыков, которые в ближайшее время станут неактуальными, и сориентировать их на получение востребованных профессий, необходимо отслеживать рынок, проводить прогнозирование и системно распространять полученную информацию до всех заинтересованных сторон.

В Атласе новых профессий вы можете найти описание 3-х групп профессий:

1. Новые профессии – профессии, которые еще официально не существуют, но с высокой долей вероятности появятся в ближайшее время;
2. Трансформирующиеся профессии – это уже существующие профессии и специальности, которые с высокой долей вероятности сильно изменятся;
3. Исчезающие профессии – это те профессии и специальности, которые с высокой долей вероятности будут не востребованы уже в ближайшем будущем.

Таким образом, атлас - это массовый, простой и прикладной инструмент, который сможет дать ориентиры выпускникам школ и их семьям, позволит сделать осознанный, информированный выбор будущей профессии. Конечно, описание новой профессии — это прогноз, а не подробная должностная инструкция. Лучшие специалисты каждой отрасли, выбранные в качестве экспертов, совместно оценивают развитие и определяют новые задачи и компетенции, необходимые будущим специалистам. Изучив описание новых профессий, выпускник сможет сформировать свое личное представление о том, какие профессии и специалисты будут востребованы в будущем и сделать осознанный выбор.

Готовность к профессиональному самоопределению – это устойчивая характеристика личности, имеющая определенные критерии:

1. Мотивационно-потребностный (эмоционально-оценочное отношение к приобретаемым знаниям, умениям, навыкам);
2. Когнитивный критерий (комплекс профессиональных знаний);
3. Деятельностно-практический критерий (осознанность выбора профессии);
4. Рефлексивно-результативный критерий (стремление к самосовершенствованию профессиональных умений) [6].

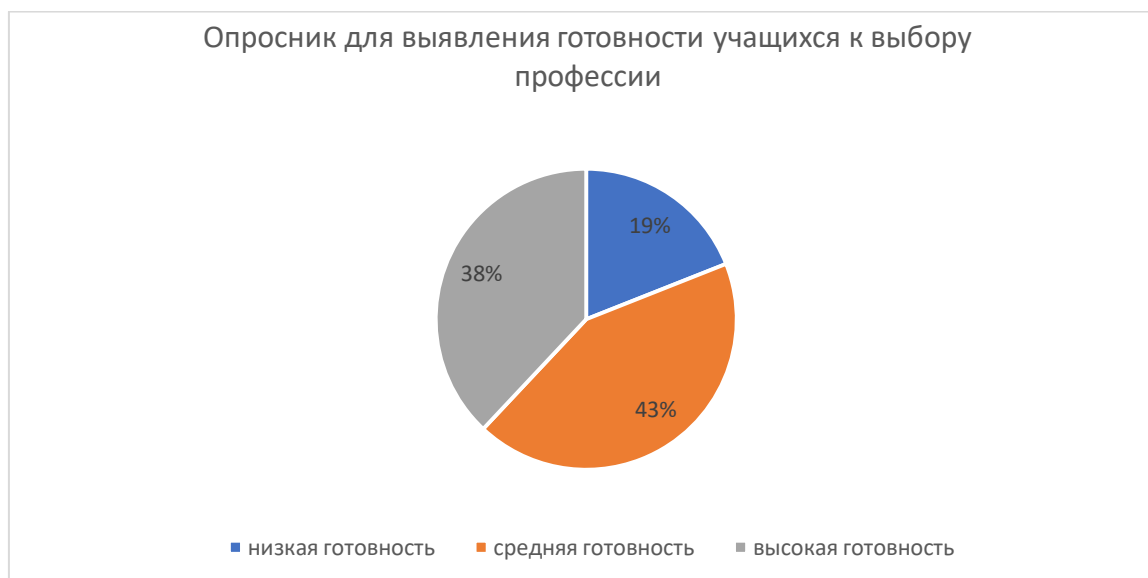
Известно, что профессиональное самоопределение интенсивно развивается и формируется в старшем школьном возрасте, когда выбор

сферы профессиональной деятельности является приоритетной задачей и ведущей деятельностью данного возрастного периода.

Изучение готовности к осознанному выбору профессии обучающихся старших классов обусловлено сензитивностью данного возрастного этапа в профессиональном самоопределении и несовпадением профессионального выбора с потребностями современного рынка труда, несерьезным отношением школьников, отсутствием продуманности и информативности, крайней неустойчивостью обстановки, в которой оно формируется. Поэтому у старшеклассников необходимо сформированное отношение к осознанному выбору профессии, психологическая подготовка, совокупность знаний и навыков, необходимых для будущей профессиональной деятельности, которые приводят к реализации профессионального намерения.

Исходя из вышеизложенного была проведена методика «Опросник для выявления готовности учащихся к выбору профессии» В.Б. Успенского. Участвовало 21 учащихся 11-х классов.

Результаты методики следующие: у 38% учащихся выявлен высокий уровень готовности к профессиональному самоопределению; низкий уровень готовности к профессиональному самоопределению выявлен у 19% учащихся и средний уровень показали 43% учащихся соответственно.

Те испытуемые, у которых диагностирован высокий уровень готовности к выбору профессии уже готовы сделать профессиональный выбор, их мотивы выбора профессии устойчивы и обоснованы. Испытуемые, которые показали средний уровень готовности задумываются о своей будущей профессии, но их мотивы неустойчивы. Испытуемые с низкой готовностью к выбору профессии не задумываются о своей будущей профессии, либо у них поверхностная и недостаточная информированность о профессиях.

Хочется отметить то, что результаты предварительные и дальнейшее исследование проводится согласно плану.

Выводы

Таким образом, можно утверждать что психолого-педагогическое сопровождение профессионального самоопределения – это комплекс мер, направленные на раскрытие способностей, талантов и потенциала учащихся, а также помощь и поддержка со стороны педагогов в процессе обучения.

Самоопределение мы определили как сложный, многоступенчатый и многогранный процесс развития человека. Его структурными элементами являются разные виды самоопределения: жизненное, личностное, социальное, профессиональное и др. И в этом контексте нас интересует профессиональное самоопределение, как самостоятельное и осознанное согласование профессионально-психологических возможностей старшеклассников с содержанием и требованиями профессиональной деятельности, избирательное отношения к миру профессий, процесс формирования отношения старшеклассников к себе как к субъекту будущей профессиональной деятельности.

Список литературы:

1. Методические рекомендации по профильно-ориентированному обучению в условиях МКШ. МОН РК, Национальная Академия образования им. И. Алтынсарина, Астана, 2019
2. Леонтьев Д.А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего / Д. Леонтьев, Е. Шалобанова // Вопросы психологии. 2001. - № 1.-С.57-66
3. Пряжников Н.С. Профессиональное самоопределение: теория и практика / Н.С. Пряжников - М.: Издательский центр «Академия»,2007. -192 с.
4. Климов, Е.А. Психология профессионального самоопределения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 304 с.
5. Enbek.kz/atlas/proforient
6. Бесклубная А.В. Формирование готовности старшеклассников к выбору профессии: автореферат диссертации канд. пед. наук: 13.00.01/ Бесклубная Антонина Вячеславовна. – Нижний Новгород, 2013. – 20с.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КӘСІПТІК ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Андатпа. Авторлар мектептегі жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ерекшеліктерін қарастырады. Мақалада жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық қамтамасыз етуді ұйымдастыру талданады.

Психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудың әдістемелік негізі ретінде жүйелі және тұлғаға бағытталған әдісті қолдану ұсынылады.

Түйінді сөздер: кәсіби өзін-өзі анықтау, психологиялық-педагогикалық қолдау, кәсіптер мен құзыреттер атласы.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Annotation. The authors consider the features of professional self-determination of high school students at school. The article analyzes the organization of psychological and pedagogical support of professional self-determination of high school students. As a methodological basis for the organization of psychological and pedagogical support, it is proposed to use a systematic and student-oriented approach.

Key words: professional self-determination, psychological and pedagogical support, atlas of professions and competencies.

ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

МРНТИ 037

Н.М. Стукаленко¹, Н.И. Пустовалова², Р.Г. Мусаева³

*¹ доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,*

г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: nms.nina@mail.ru

² профессор, кандидат педагогических наук, доцент

Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева

г. Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail: nata_pustovalova@mail.ru

³ магистрант кафедры педагогики и психологии

Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева

г. Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail: musaeva_radmila@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ВОЛОНТЕРСТВА В ВУЗЕ

Аннотация. В статье рассматриваются основы психолого-педагогического сопровождения волонтерства в вузах. Рассмотрены главные

причины использования ресурсов волонтерской деятельности в социальном развитии студентов.

Ключевые слова: волонтерство, волонтерская деятельность, психолого-педагогическое сопровождение.

В современном Казахстане наблюдается неуклонный рост интереса к волонтерству. Необходимость возникает на фоне сформировавшегося в последнее время волонтерства как эффективного инструмента решения наиболее острых социальных проблем, убежденность в его пользе для общества и самих волонтеров явилось стимулом для активизации волонтерских движений.

Волонтерство обладает огромным потенциалом не только в конструктивном преобразовании социального пространства, но и в личностном развитии самих субъектов волонтерской деятельности. Посредством волонтерской деятельности изменяется мировоззренческая позиция, формируется гражданская ответственность и социальная активность, повышается мотивация к самопознанию и самосовершенствованию. Таким образом, волонтерская деятельность представляет собой чрезвычайно эффективный способ самореализации и саморазвития личности [1].

По мнению Президента Республики Казахстан К.К. Токаева: «Принято считать, что волонтерство – это движение, зародившееся на Западе, и к нам, не имеет никакого отношения. Но все мы знаем, что сама суть добровольчества – делать что-то из благих намерений – соответствует нашим национальным традициям и ценностям. Волонтерство – это не просто бесплатная работа, а показатель ответственности граждан и готовности менять мир к лучшему» [2]. Учитывая это, нам необходимо развивать в студентах способности к бескорыстной помощи. В настоящее время государство и общество предпринимают попытки к формированию и развитию у молодого поколения стремления к бескорыстной помощи окружающим, регулярному участию в различных мероприятиях, акциях и общественно-полезной деятельности. К одной из наиболее распространенных форм общественно-полезной деятельности студентов относится волонтерство. Добровольчество, как осуществление благотворительной деятельности в форме бескорыстного труда, содействует:

- подготовки студентов к профессиональной карьере в условиях меняющегося общества,
- формированию зрелой личности, способной адаптироваться к социально-экономическим переменам, устойчивую к воздействию негативных факторов внешней среды [3].

В своей работе Решетников О.В. директор Института общественной политики РФ, подчеркивает, что мотивационной основой добровольческой деятельности должны являться ее социально значимый позитивный характер, широкая распространенность среди добровольцев, она должна отвечать общечеловеческим ценностям, сохранять индивидуальные различия

добровольцев, способствовать развитию добровольческой деятельности, реализации ее целей и задач [4].

В области психологии и педагогики наработаны фундаментальные основы рассмотрения волонтерской деятельности. Весомыми для нашего исследования являются работы в исследованиях У.П. Косовой, Е.В. Велкановой, В.В. Семикина, в которых отражены психолого-педагогические механизмы формирования ценностных ориентаций и мотивов волонтерства. Авторы отмечают, что в современной практике воспитания преобладает общественная значимость такого рода деятельности, а среди главных мотивов, побуждающих к волонтерству, выступают социально и педагогически воспитуемые личностные качества, а именно: стремление к общественной справедливости, доброта и активная позиция; высокая оценка социальной значимости деятельности; желание самореализации и самопрезентации свои инициативы; готовность помогать тем, кто находится в сложной ситуации, милосердие, желание преобразовывать окружающее жизненное пространство [5].

Учитывая данные качества, необходимо учитывать компоненты уровня готовности студентов к волонтерской деятельности. В ходе анализа имеющихся результатов по теме исследования волонтерской деятельности мы выделяем основные компоненты уровня готовности студентов к волонтерству: когнитивный, мотивационный, деятельностный (таблица 1).

Таблица 1 – Компоненты уровня готовности студентов к волонтерству

Компоненты	Характеристика	Обеспечивают усвоение знаний студентами
Когнитивный	понимание роли и значения волонтерской деятельности, знание волонтерских задач и требований к результатам их решения, решения волонтерских задач в профессиональной деятельности будущего педагога	- о ценностях и смыслах волонтерской и добровольческой деятельности; - об эффективных способах взаимодействия с людьми, деловых коммуникаций и разрешения конфликтов; - о продуктивных способах сотрудничества, работы в команде, руководства командой; - о социальной и культурной значимости проводимых на государственном уровне мероприятий
Мотивационной	активность в саморазвитии через изучение элективных курсов и выполнение волонтерской деятельности, стремление узнать больше, чем предлагают учебные программы, отношение к деятельности как к личной ценности	- гражданского участия; - отношения к волонтерству с позиций нравственных ценностей; - ответственного отношения к труду; - гуманного отношения к людям; - субъектного отношения к себе, своей жизни (самостоятельный и свободный выбор участия в волонтерстве); - конструктивного отношения к трудностям волонтерской деятельности; - формирование гражданских качеств: патриотизм, гражданственность, социальная активность.

Деятельностный	поддержка инициатив, делегирование ответственности, предоставление возможностей выбора, построение отношений в волонтерской команде по принципу ответственной зависимости	- бескорыстного общественного служения, помощи другим людям и обществу, взаимопомощи; - соблюдения дисциплины труда; - построения ответственных отношений в команде; - продуктивного общения и разрешения конфликтов; - самовоспитания, конструктивного преодоления трудностей.

Учитывая представленные в таблице 1 компоненты уровня готовности студента к волонтерской деятельности, приводящие к дальнейшей эффективности деятельности студентов ВУЗа, рассматривая когнитивный компонент, получаем, что результативность этого компонента будет в том случае, если в ВУЗе налажена система предварительной подготовки студентов к участию в волонтерстве посредством обучающих тренингов и реализации мотивационной программы, на которых студенты знакомятся с ценностями и смыслами волонтерства, особенностями проводимого мероприятия, его волонтерской программой и планируемыми к выполнению волонтерскими функциями, учатся разрешать нестандартные, проблемные ситуации, конфликты [6]. При таких компонентах необходимо создание условий, а именно организация волонтерского движения студентов в ВУЗе через:

- формирование у студентов толерантного отношения к волонтерской деятельности;
- стимулирование самостоятельности;
- практико-ориентированность содержания волонтерского движения студентов;
- разработка специальной программы, курсов, формирующих необходимые компетенции для реализации волонтерской работы.

Комплексное использование этих условий позволит расширить пространство воспитательной деятельности с молодежью за счет активизации потенциала волонтерства как ресурса развития общества, способствующего формированию и распространению инновационной практики социальной деятельности. Так, целями дальнейшего исследования является осуществление психолого-педагогического сопровождения волонтерства студентами.

Таким образом, волонтерская деятельность - это деятельность, совершаемая добровольно на благо общества или отдельных социальных групп. Также, следует отметить, что волонтерская деятельность осуществляется в соответствии с определенными задачами и принципами. К задачам волонтерской деятельности относятся:

- 1) помощь обществу в решении социальных задач;
- 2) развитие и поддержка гражданских инициатив, направленных на организацию волонтерской деятельности;

3) разработка и реализация мер по повышению роли волонтерской деятельности во взаимодействии с различными целевыми группами и категориями населения;

4) организация и проведение консультирования, информирования и методического сопровождения волонтеров;

5) формирование группы волонтеров - исполнителей мероприятий проекта;

6) организация обучения волонтерской деятельности.

Таким образом, процесс организации волонтерской деятельности студентов вузе будет более успешным при выполнении следующих психолого-педагогические условий:

– в содержание процесса профессиональной подготовки студентов будет включена элективная дисциплина педагогической направленности, соответствующая задачам реализации волонтерской деятельности и формирования толерантного отношения к волонтерской деятельности;

- организовано просвещение или пропаганда вопросов, касающихся волонтерской деятельности в вузе:

- студенты будут постоянно включены в различные формы волонтерской деятельности, также будут расширены возможности для самореализации студентов в волонтерской деятельности.

Исследовательская работа проводилась на базе СКУ им. М. Козыбаева. Исследованием охвачено 80 человек, в возрасте 18-19 лет, студенты групп ППС-20; ППС-21; МО-20; МО-21; СПС-20; СПС-21; КДР-20; КДР-21. В экспериментальную группу вошли студенты, члены волонтерских отрядов ПФ. В процессе экспериментальной работы со студентами экспериментальной группы проводились различные мероприятия: акции, встречи с деятелями волонтерского движения и пр.

В ходе исследования были использованы эмпирические методы и диагностические методики: педагогический эксперимент, методика диагностики общей коммуникативной толерантности (В.В. Бойко), опросник «Волонтерская деятельность».

При выявлении отношений студентов вузов к волонтерской деятельности на констатирующем этапе эксперимента были получены следующие результаты. Из 80 студентов СКУ имени М. Козыбаева у 40 испытуемых был выявлен положительный показатель к волонтерской деятельности. Так, интерпретируя полученные результаты опросника по данной методике, мы получили результаты, представленные в рисунке 1.

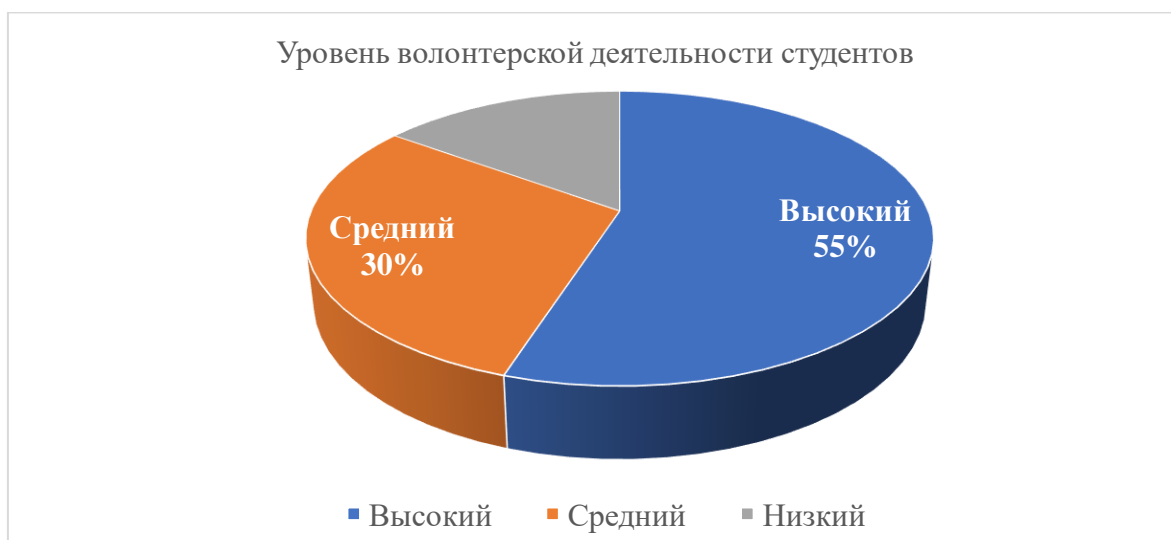

Рисунок 1. Общий уровень показателей студентов к волонтерской деятельности по опроснику «Волонтерская деятельность» констатирующем этапе эксперимента.

Таким образом, у 68 студентов (55%) высокий показатель волонтерской деятельности. Особенностью является то, что в настоящее время данные студенты находятся на практике и осуществляют работу по волонтерству.

Результаты диагностики общей коммуникативной толерантности по методике (В.В.Бойко), показаны на рисунке 2 и позволяют диагностировать у студентов наличие толерантных и интолерантных установок личности, проявляющихся в процессе общения.

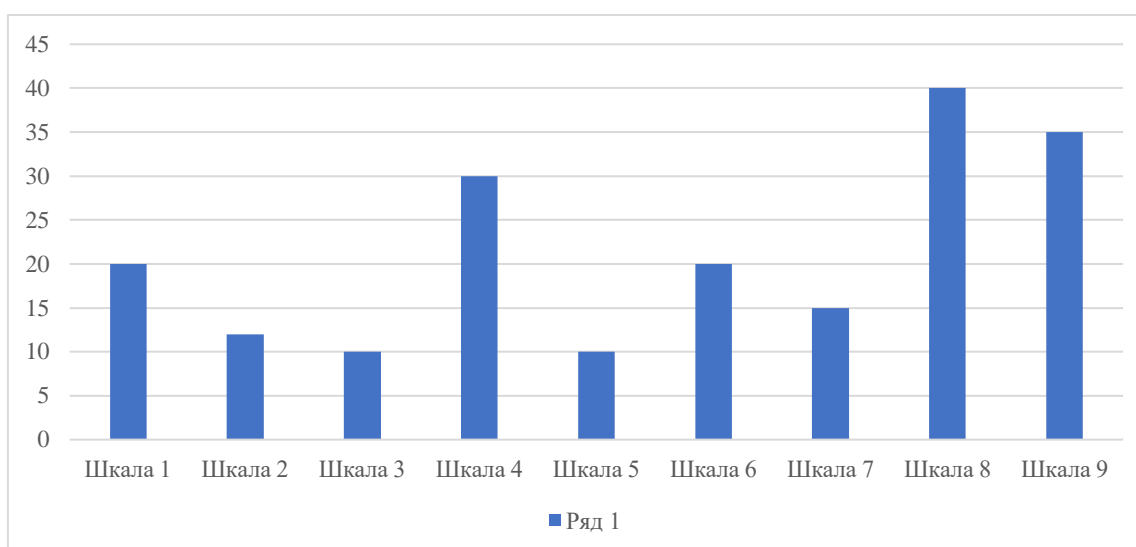

Рисунок 2. Общий показатель толерантности на констатирующем этапе эксперимента.

На рисунке 2 представлены выявленные степени выраженности коммуникативных установок, характеризующие толерантность по отношению к обществу на констатирующем этапе эксперимента.

Показатели к низкой толерантности по шкалам был выявлены:

- неприятие или непонимание индивидуальности другого человека - только у 16 студентов;
- использование себя в качестве эталона при оценке поведения и образа мыслей - 10 студентов;
- категоричность или консерватизм в оценках других людей - 12 студентов;
- неумение скрывать или сглаживать неприятные чувства при столкновении с некоммуникабельными качествами партнеров - 24 студентов;
- стремление переделать, перевоспитать партнеров – 10 студентов;
- стремление подогнать партнера под себя, сделать его «удобным» - 16 студентов;
- неумение прощать другим ошибки, неловкость, непреднамеренно причиненные неприятности – 32 студента;
- нетерпимость к физическому или психическому дискомфорту, создаваемому другими людьми – 35 студентов;
- неумение приспособляться к характеру, привычкам и желаниям других – 22 студентов.

Анализ полученных результатов свидетельствует, что в ЭГ большинство студентов готовы к волонтерской деятельности.

Таким образом, наиболее значимым для реализации студенческой волонтерской деятельности, мы выделяем условия, направленные на актуализацию гуманистических ценностей и смыслов волонтерства, развитие субъектности студентов, интенсификацию коммуникаций между начинающими и опытными волонтерами, а также между всеми участниками организации волонтерства. Для реализации воспитательного потенциала студенческого волонтерства эффективнее проектирование психолого-педагогических условий, осуществляющих применительно к компонентам воспитательного потенциала через задачи воспитания студентов, решаемых соответствующим компонентом воспитательного потенциала студенческого волонтерства.

В ходе исследовательской деятельности действенным в работе по психолого-педагогическим условиям волонтерства будет проведение мероприятий, акций, тренингов:

- тренинг «Самопознание и саморазвитие личности волонтеров», способствующий стимулировать к самопознанию и саморазвитию, осознанию своих **личностных качеств** и формированию более реальной оценки способностей, через возможность увидеть собственные ошибки и недостатки;
- акция «Моя копилка саморазвития» - мотивация к саморазвитию через социальные сети;

- акция «Пропаганда храбрости»: пропаганда благотворительности как важного ресурса в оказании помощи.

Таким образом, в ходе реализации мероприятий, акций и т.п., возможны достижения результатов: расширение числа участников волонтерского движения, а именно оказание социально-бытовой помощи ветеранам, престарелым, детям из числа детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, повышение культурного уровня волонтеров, использование полученных знаний при подготовке культурно-досуговых программ.

Список литературы

1. Андросова А.А. Волонтерство как социально-культурный феномен российского общества / А.А. Андросова. Е.В. Макарова / Вестник государственного и муниципального управления. - 2014 - № 2-1. - С. 58-62.
2. Свой голос. Памяти журналиста: сборник статей, интервью и воспоминаний – Нур-Султан: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2020. 248 с.
3. Васильковская М.И. Педагогика волонтерства в молодежной среде /М.И. Васильковская В.Д. Пономарев // Вестник МГУКИ. - 2018. - № 4 (84). - С. 142-151.
4. Жолобов О.В., Рябцев А.В. Психолого-педагогические основы волонтерской деятельности // Проблемы современного педагогического образования (№66-3), - 2020.
5. Кормушина Н.Г. Психологическое сопровождение подростков в условиях образовательной среды: условия, опросы, особенности / Н.Г. Кормушина. И.С. Якиманская // АНИ: педагогика и психоло - 2016. - №3 (16). – С. 331-335.
6. Добровольчество в современном мире: нравственный идеал нашего времени: Сборник научных статей I-й международной студенческой научно-практической конференции, 26-28 октября 2016 г. - Курск: ЮЗГУ. - 540 с.

Annotation. The article discusses the basics of psychological and pedagogical support of volunteering in universities. The main reasons for the use of volunteer resources in the social development of students are considered.

Key words: volunteering, volunteering, psychological and pedagogical support.

Аңдатпа: Мақалада университеттердегі волонтерлік қызметті психологиялық-педагогикалық қолдаудың негіздері қарастырылған. Студенттердің әлеуметтік дамуында волонтерлік ресурстарды пайдаланудың негізгі себептері қарастырылады.

Түйін сөздер: волонтерлік, волонтерлік, психологиялық-педагогикалық қолдау.

ОӘЖ 54.19

Л.Н. Навий¹, Н.С. Сейткасымова²

¹ Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау қ., Қазақстан

² Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті,
Көкшетау қ., Қазақстан

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Аңдатпа: Мақала қазақ даласының бір туар азаматы, ұлы ағартушы-педагог Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық жүйесінің рухани құндылықтары, еңбектеріндегі педагогикалық-психологиялық көзқарастарының маңыздылығы қарастырылады. Ы.Алтынсариннің педагогикалық жүйесінің даму тарихындағы озық идеялармен танысу, оның құндылықтарын болашақ ұрпақ тәрбиесіне және ұлттық негіздегі білім беру парадигмасын құруда тиімді пайдалану. Ы.Алтынсариннің тәлім-тәрбиелік идеяларын ғылыми-әдістемелік тұрғыда негіздеу.

Педагогтар қауымдастығының алдында тұрған мәселенің шешімін табудың бір жолы Ы.Алтынсариннің педагогикалық жүйесін, еңбектерін, дүниетанымын, көзқарастарын зерттеп, оның құндылықтарын болашақ ұрпақ игілігіне пайдалану болып табылады.

Түйін сөздер: қазіргі білім беру жүйесі, педагогикалық-психологиялық көзқарастар, ұстаз мәселелері, педагогикалық мұра, оқу-тәрбие үрдісі.

Қазіргі заманда білім беруде қоғам мен мемлекеттің маңызды мақсат-мүддесі – Қазақстанның адамгершілігі жоғары, жауапгершілігі мол, білімді, шығармашыл, бастамашыл, құзыретті азаматын тәрбиелеу, оның қалыптасуы мен дамуына әлеуметтік-педагогикалық қолдау көрсету болып табылады.

Адамды, оның жағдайын және ішкі өмір сапасын айналып өтіп, заманауи инновациялық экономика құру мүмкін емес. Қоғамның даму қарқыны мен сипаты адамның азаматтық ұстанымына, өмірлік басымдықтарына, адамгершілік нанымдарына, моральдық нормалар мен рухани құндылықтарға тікелей байланысты.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев Жолдауында: «Балалар үшін қатерлі бүгінгідей аумалы-төкпелі заманда олардың күш-жігері мен қызығушылығын дұрыс арнаға бағыттау аса маңызды. Балалар мемлекетіміздің болашағы емес пе?!» – деп, білім беру сапасына жоғары деңгейде мән беру керектігін атап көрсетті. [1]

Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин сияқты ғұлама-ойшылдар, ағартушылар қазақ халқының ертеңіне, болашағына, тағдырына алаңдады.

Адамгершіліктің, адам өмірінің мәні, мінез-құлық пен қарым-қатынастың моральдық мотивтері туралы ойлар Ыбырай Алтынсарин үшін ең алдымен педагогикалық этика болып табылады, өйткені, ол жоғары адамгершілік тұлғаны тәрбиелеу туралы ойлармен үйлеседі.

Ыбырай Алтынсариннің түсінігінше «білім» дегеніміз – айналадағы, кеңістіктегі ақиқатты тану болып табылады. «Табиғат – ақыл, айналадағы қоршаған өмірді ғана қамтуға қабілетті, ал оны дамытып, біздің көргенімізді де білуге мүмкіндік беретін дүниелік білім ғана», – деп жазған болатын.

Ы.Алтынсариннің дүниетанымдық көзқарасының қалыптасуына сол заманда өмір сүрген белгілі орыс ойшылы, педагогы К.Д.Ушинскийдің ықпал еткені аян. Ол жайында екі ұлы тұлғаның педагогикалық мұрасының өте тығыз байланысын, сабақтастығын зертеген ғалымдар (Н.Н.Медынский, А.Р.Эфиров, т.б.) атап көрсетті. «Алтынсариннің өмірі мен көзқарасына К.Д.Ушинский бастаған педагогикалық жаңалықтарды білмесе, орыстың адамгершіл-прогресшіл классикалық әдебиетінің нәрінен көмек алмаса, Ыбырай болмас еді», – дейді М.Әуезов. Осы ғылыми зерттелген деректерді ескере отырып Ыбырай Алтынсариннің саяси-әлеуметтік, педагогикалық-психологиялық, философиялық көзқарастарындағы кейбір кемшілік-олқылықтары сырттай не жанама болса да К.Д.Ушинскийдің көзқарастарымен астарласып жататыны түсінікті. Өткені, орыс педагогының идеясы Ы.Алтынсариннің шығармаларынан, әсіресе, оның негізгі еңбегі «Қазақ хрестоматиясынан» (1879 ж.) байқауға болады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарастары жайында көптеген еңбектер жарық көрді. (Ә.Сытдықов, Т.Тәжібаев, А.Оразбеков, т.б.) Алайда, әлі күнге дейін оның толыққанды, жеткілікті болатындай зерттелмеген, көңіл аударылмай келе жатқан бағыты психологиялық көзқарастары туралы мәселе.

Ы.Алтынсарин Шоқан, Абай секілді психологиялық еңбектер жазып қалдырмаған. Алайда, оның көптеген мән-мағынаға толы шығармаларынан (оқу құралдары, хаттары мен жазбалары, т.б.) әлеуметтік, қоғамдық, балалар және педагогикалық психологияның кейбір астарлы мәселелеріне сай айтылған әр түрлі деректерді табуға болады. Ы.Алтынсарин қозғаған осындай пікірлерге: адам және оны тәрбиелеу жолдары, оқыту процесінің психологиялық және педагогикалық негіздері, ұстаз мәселелері, қоғамдық психология мәселелері, т.б. жатқызуға болады. Енді осы бағыттар бойынша қысқаша тоқталып кетейік.

Ы.Алтынсарин өзінің басты қызметі ұстаздық саласында, ағартушылық мақсатына байланысты қазақ жастарын білім нәрімен сусындату, оларды дұрыс бағытта оқытып-тәрбиелеу – ол өзі үшін бұл оның негізгі мақсаты, жолы деп есептеді. Ел болашағы үшін қызмет ететін білімді мамандардың қатарын көбейту арқылы қазақ қоғамының сауатсыздығын, ғылыми-мәдени төмендігін, мешеулігін түбегейлі жоюға болатынын ұқты. Ол үшін жас буынды оқытып,

тәлім-тәрбие беріп, ғылыми дүниетанымын аша отырып жетуге болатынын түсінді Ыбырай. Дәлел ретінде, адамның жан-жақты қалыптасып, дамуына әсер ететіні, ол – тәрбие екендігін «Бақша ағаштары» әңгімесінде көрсеткен: «Бағу-қағуда кең мағына барында шек жоқ – дейді бір әке өз баласына, – шырағым, мұнан сен де өзіңе тәлім алсаң болады, сен де жас ағашсың, саған да күтім керек, мен сенің қате істеріңді түзеп, пайдалы істерге үйретсем, сен менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің, бағусыз, бетіңмен кетсең, сен де мынау қисық, ағаштай қисық өсерсің»[2].

Бұл әңгімеде әкесінің баласына берген ақыл-кеңесі – табиғатты мысалға алып, салыстыра отырып тәрбие бергені. Яғни, ата-ана тарапынан дұрыс тәлім-тәрбие, бағыт-бағдар берілсе, одан бала өзіне керегін, дұрыстығын қабылдай алса, онда бұндай берілген тәрбие баланың келешек өмірде жақсы адам, толерантты жеке тұлға бола алатыны көрсетіліп отыр.

Еңбекті сүю және қадірлеу – Ыбырай әңгімелерінің негізгі тақырыбы. Оны жазушы қысқа әңгімелерде үгіт-насихат, өсиет ретінде берсе, кей шығармаларында халықтың қоғамдық санасын тәрбиелейтін реалистік суреттер арқылы бейнелейді. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде Ыбырай ең кішкентай жәндіктердің өзі де тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүргендігін көрсете отырып, оларды балаларға үлгі етеді. «Қарлығаш, өрмекші құрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа», – дейді. «Атымтай жомарт» әңгімесінде жазушы Атымтайды ол басқа жағынан көрсетті, яғни, оның еш нәрсеге мұқтаждығы болмаса да, Атымтай ылғи жұмыс істейді. «Күн сайын өз бейнетіммен, тапқан пұлға нан сатып алып жесем, бойыма сол нәр болып тарайды. Еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі өзгеше болады», – дейді ол. Ал «Әке мен бала» әңгімесінде: «Бір адам он жасар баласын ертіп, егістен жаяу келе жатса, жолда қалған бір ескі тағаны көріп баласына айтты: «Анау тағаны ала жүр», – деп. Бала әкесіне: «Сынып қалған тағаны не қылайын?!», – деді. Әкесі үндемеді, тағаны өзі алды да, жүре берді. Қаланың шетінде ұсталар бар екен, соларға тағаны үш тиынға сатады. Кейін ол тиынға шиесатып алады. Сонымен, шиені орамалына түйіп, бір-бірлеп алып жеп, баласына қарамай аяндап жүре берді. Біраз жер өткен соң, әкесінің қолынан бір шиесатып жерге түседі. Жерге түскен шиені бала жерден алып, аузына салды. Сонымен, бала жерге түскен әрбір шиені еңкейіп теріп жеді. Ең соңында әкесі тоқтап, баласына шиені орамалымен беріп тұрып: «Көрдің бе, бағана тағаны жамансынып, жерден бір иіліп көтеріп алуға еріндің. Енді сол тағаға алған шиенің жерге түскенін аламын деп, бір еңкеюдің орнына он еңкейдің. Бұдан былай есінде болсын: аз жұмысты қиынсыңсаң, көп жұмысқа тап боларсың, азға қанағат етпесең, көптен құр қаларсың», – дейді. [3] Кейде сәл нәрсені қомсынып, оған көңіл бөлмейшілік, аз жұмысты қиынсынып, бойкүйездікке салынушылық өмірде де аз кездеспейді. Сондықтан, балалардың еріншек, жалқау болмауына, еңбекқор Ыбырай ерекше мән берген.

Ыбырай Алтынсариннің еңбектерінде көрсетілген екінші бір бағыт: жастарды түрлі жақсы қасиеттерге баулу, жаман әдеттерден, қасиеттерден

арылту мәселесі. Бұны оның басты еңбегі «Қазақ хрестоматиясында» бірінші бетінен де байқауға болады. Ол кезеңде «Сөз басы» атты өлеңмен басталған, қазіргі уақытта барлығымызға белгілі «Кел, балалар, оқылық», «Өнер-білім бар жұртта» деген атаулармен мәлім өлеңдерінде балаларды, жастарды өнер-білімге, тазалыққа, ұқыптылыққа, мейірімділікке, сүйіспеншілікке шақыра келе, білімді адамның сана-сезімі, ой-өрісі жоғары, ілтипатты болатыны, оқу-білім арқылы өзінің арман-мақсаттарына жететінін, өзінің ертеңгі күнін, тұрмыс-тіршілігін жақсы жағынан қамтамасыз ете алатынын осы еңбектері арқылы көрсете білді. Яғни, оқу-білімнен төмен тұрған халық үшін ғылым мен техниканың орнын, жетістіктерін насихаттай отырып осы қысқа көлемді шығармалар арқылы үлкен ұтымды шешімін тауып, әсерін терең сезініп және оған сендіре білді. Қазақ жастарын білім алуға, мәдениеттің жаңа түрлерін, дәстүрлерін игеруге, бойға сіңіруге шақырды.

Ыбырай Алтынсаринның осындай психологиялық мән-мағынаға толы әңгімелерінің, өлеңдерінің түпкі мақсаты жасөспірімдер үшін тәлім-тәрбиелік жағынан берері мол. Мысалы, «Аурудан аяған күштірек әңгімесінде адамның сабырлылық, шыдамдылық, төзімділік арқылы ерік-жігер, табандылық қабілеттерін дамытып, олардың әрқайсысының сыр-сипатына мән берілген. Ал, «Салақтық» әңгімесінде балаларды жаман әдеттерден жирендіру, бөтен қылықтардан арылту үшін автордың жас буынға жұқалап жеткізе алғанын көруге болады. Осыдан «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен» талабында жарамсыз әдеттерден құтылу мақсатында пайдалануға әбден болады.

Ыбырай шығармаларының ықшам, түсінікті болуын, оқушыларының қиналмай оқу жағын қатты ескерген. Сондықтан да оның әңгімелері мен өлеңдері көлемі жағынан шағын, қысқа, аз сөзбен көп мағына беретін болып келеді.

Алтынсарин көтерген психологиялық мәнді мәселелердің тағы бір бағыты әдістемелік ой-пікірлермен, яғни, ұстаз бейнесімен ұштасып жатыр. Ыбырай жақсылыққа тәрбиелеген тәрбиеші ғана емес, сонымен қатар, әдістемелік ойлауы озық, кәсіби тәжірибелі, жас ұрпақты ізгілікке баулыған қлы ұстаз болатын. Ол оқыту үрдісін орыс мектебінің білім беру моделін негізге алып құрастырды. Ол оқушыларға арнап оқу-құралдар, бағдарламалар, нұсқаулықтар жазып, мектеп кітапханасын техникалық бағыттағы пәндері физикалық, химиялық, астрономиялық құралдармен жабдықтап және де оқушылардың жаңашылдыққа бейім болуына бетбұрыс жасады, яғни, білім алушылардың өнер, білім-ғылымда болып жатқан өзгерістерден, жаңа енгізулерден хабардар болып отыруына аса зор мән берді. Ыбырай оқыту процесін жүргізгенде шәкірттерді әр уақытта әр түрлі әдіс-тәсілдермен, оқу-құралдарымен жүргізілуіне қарсы болды. Себебі, оның ойынша кез келген пәнді тек ғылыми-академиялық білімді негізге алып оқытылу керектігін, оның оқушылардың ақыл-ойы, сана-сезімі дүниетанымына әсер ете алатынының маңызы зор екенін айтты. Осыдан, біз Ыбырай Алтынсариннің білім алушылардың психологиялық денсаулығына, субъективті сезіміне, моральдық және эмоционалдық көңіл-

күйінің оқыту процесінде дұрыс болуы кері әскерге әкеліп соқпауына ден қойып қарағанын көруге болады. Ол заманда білім процесіндегі сол психологиялық қалыптың көкейкестілігін білген Ыбырайдың әдістемелік бағдарламаларын қазіргі кезде де қолданып, ұлы ұстазымыздың бағытын жалғастырсақ артық етпесек кем болмайтынын айта аламыз.

Ағартушы-педагогтың аталмыш еңбектерінде қанша психологиялық ойлар, түйіндер жатқанын байқай аламыз. Ол оқушылардың білімді құр жаттап алмай, үстіртін меңгермей, ой елегінен өткізіп, әрбір оқыған оқу-білімді терең түсініп қабылдауын талап етті. Ы.Алтынсарин қазақ балаларына орыс тілін үйретуге келгенде ең алдымен орысша ауызекі сөйлеуінен бастап, кейін арнайы дайындық сабақтарын ұйымдастырып, іс-әрекетке кірісу керектіліп айтып өтті. Оның пайымдауынша қазақ балаларының психологиялық жас және дербес ерекшеліктерін ескермей, яғни, өзге тілді үйрету мақсатында оларға арнайы жағдаймен қамтамасыз етпейінше (орыс тілін салыстырмалы әдіс-тәсілдермен, ауызекі сөйлесуді жаттықтыру, оқу-құралдары, т.б.) білім беру үрдісінде қиыншылықтарға алып келуі мүмкін деген болжам жатыр.

Ыбырай Алтынсарин ағартушылық-педагогикалық қызметімен қазақтың ұлан асыр даламызға ғылым-білімнің шамшырағын жақты. Ыбырайдың негізгі нысаны – халқын халқын сауаттандыру, жас өспірімдерді оқу, өнер-білімге шақыру. Сондықтан да оның шығармаларының негізгі арқауы – ғылымның пайдасын насихаттау.[4]

Қазақ халқының тарихында Ыбырай Алтынсарин ерекше рөл атқарады. Ол қазақтың тұңғыш педагогы, қазақ даласында бірінші рет мектеп, оқу процесін ұйымдастырып, қазақ жастарына білімнің бұлақ көзін ашты. Ол өз халқын жан-тәнімен сүйген, халқының рухани-мәдени көркейіп өсіп-өнуі үшін бойындағы бар күш-жігерін аянбай жұмсаған нағыз патриот болатын.

Ғылым-білімге деген құштарлығын ояту, халқына қалтқысыз қызмет ету Ыбырай Алтынсариннің негізгі ұстанымы болды. Ол мәдениет пен білімнен көштен қалған ел-жұртын көрші елдің өнер-білімін, инновациялық техникасын игеруге шақырып қана қоймай, сол игі істі тікелей жүзеге асыру үшін бұл процесті іс-әрекетке айналдырып, жақсы нәтиже алуға да өлшеусіз өз үлесін қосты.

Ы.Алтынсарин халықтың шығармашылық жойқын күшіне, жарқын болашағына мол сенім артты. Ол жастарды оқытып, тәрбиелеу мәселесіне ерекше көңіл бөлді, оларды біздің келешегіміз, бар үмітіміз деп, жастарды «желкілдеп шыққан көк шөпке» теңеп, «біз болмасақ сіз барсыз, үміт еткен достарым, сіздерге бердім батамды» деп, қазақ жастарының ертеңінен үлкен үміт күтті.

Қазіргі өркениетті қазақ халқы не бәрі 48 жасында өмірден өткен Ыбырай атамды бірінші ұстаз, ұстаздардың ұстазы, ұлы педагог, ғалым, қоғам қайраткері деп бағалап, әр кез қастарлеп, құрмет тұтады. Біздің міндетіміз, борышымыз Ыбырай Алтынсарин салып кеткен сара жолын жалғастырып, оны ары қарай дамытып, өркендету және де оған «жұмыла көтерген жүк жеңіл»

дегендей барлығымыз ат салысуымыз қажет. Бұл біздің аға ұрпақтан кейінгі ұрпаққа қалдыратын өнегеміз болып саналады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев биылғы Қазақстан халқына арнаған Жолдауында айтып кеткендей, Жаңа Қазақстанға халқымыз бет бұрған кезеңде, қазір қоғам алдында, жастарды тәрбиелеу жолында, тәуелсіздігімізді одан әрі дамыту жағдайында ата-бабамыздың жолы, тарихи сабақтастығы, ұлт ғұламаларының рухани құндылықтары, өшпес мұрасы, тағылымы мол өсиеттерінің маңыздылығы арта бермек. Осы орайда, біз Ыбырай еңбектеріне, шығармаларына жаңа бір көзқараспен үңіле отырып ұлт тәрбиесінің сөнбес шамшырағына, ұстаздардың білім беру парадигмасына, дүниетанымдық ұстанымына айналдыра білуіміз қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жыл 1 қыркүйек.
2. Алтынсарин Ы. Үш томдық шығармалар жинағы. Алматы, т-1 1976 ж.
3. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалар. Алматы, 1995 ж.
4. Хасанова С. Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілі. Алматы, 1972 ж.

Л.Н. Навий¹, Н.С. Сейткасымова²

*¹ Кокшетауский университет им.Ш.Уалиханова,
г.Кокшетау, Казахстан.*

*² Кокшетауский университет им. Ш.уалиханова,
г.Кокшетау, Казахстан.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ИБРАЯ АЛТЫНСАРИНА

Аннотация: В статье рассматриваются духовные ценности педагогической системы, значение педагогических и психологических взглядов в творчестве великого просветителя Ибрая Алтынсарина, уроженца казахской степи. Знакомство с лучшими идеями в истории развития педагогической системы И.Алтынсарина, эффективное использование ее ценностей в воспитании будущих поколений и создание парадигмы образования на национальной основе. Научно-методическое обоснование просветительских идей Ю. Алтынсарина. Одним из способов найти решение проблемы, стоящей перед ассоциацией учителей является изучение педагогической системы, творчества, мировоззрения, взглядов И.Алтынсарина и использование его ценностей на благо будущих поколений.

Ключевые слова: современная система образования, педагогико-психологические подходы, проблемы учителя, педагогическое наследие, образовательный процесс.

L.N. Navi¹, N.S. Seitkassymova²
¹ Sh.Ualikhanov Kokshetau University,
Kokshetau, Kazakhstan.
² Sh.Ualikhanov Kokshetau University,
Kokshetau, Kazakhstan.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL VIEWS OF IBRAY ALTYSARIN

Abstract: The article deals with the spiritual values of the pedagogical system, the importance of pedagogical and psychological views in the work of the great educator Ibrai Altynsarin, a native of the Kazakh steppe. Acquaintance with the best ideas in the history of the development of the pedagogical system of Y. Altynsarin, the effective use of its values in the education of future generations and the creation of an education paradigm on a national basis. Scientific and methodological substantiation of the educational ideas of Y. Altynsarin.

One of the ways to find a solution to the problem facing the association of teachers is to study the pedagogical system, creativity, worldview, views of I. Altynsarin and use his values for the benefit of future generations.

Key words: modern system of education, pedagogical and psychological approaches, teacher's problems, pedagogical heritage, educational process.

МРНТИ 037

Н.М. Стукаленко¹, Р.Г. Мусаева²

¹ доктор педагогических наук, профессор, академик АПН РК, МАИИ,
Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау, Республика Казахстан, e-mail: nms.nina@mail.ru

² магистрант кафедры педагогики и психологии
Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева
г. Петропавловск, Республика Казахстан, e-mail: musaeva_radmila@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВОЛОНТЕРСТВА В ВУЗЕ

Аннотация. В статье раскрыты вопросы воспитательного потенциала волонтерской работы с подростками, рассмотрено соответствующие психолого-педагогическое сопровождение. Проведен анализ современных подходов к организации психолого-педагогического сопровождения и разработана модель, реализация которой позволит повысить успешность развития волонтерства в

молодежной среде. Выведены показатели, которые оценивают эффективность реализации предлагаемой модели.

Ключевые слова: волонтерство, волонтерская деятельность, психолого-педагогическое сопровождение.

В современном Казахстане наблюдается неуклонный рост интереса к институту волонтерства. Данная тенденция обусловлена признанием в обществе значимости волонтерской деятельности, ее вклада в социальное благополучие страны, усилением государственной поддержки добровольческих инициатив. Сформировавшееся в последнее время видение волонтерства как эффективного инструмента решения наиболее острых социальных проблем, убежденность в его пользе для общества и самих волонтеров явились стимулом для активизации волонтерских движений. Здесь необходимо подчеркнуть, что волонтерство обладает огромным потенциалом не только в конструктивном преобразовании социального пространства, но и в личностном развитии самих субъектов волонтерской деятельности. Посредством волонтерской деятельности изменяется мировоззренческая позиция, формируется гражданская ответственность и социальная активность, повышается мотивация к самопознанию и самосовершенствованию. Таким образом, волонтерская деятельность представляет собой чрезвычайно эффективный способ самореализации и саморазвития личности [2, с. 58].

Особенно актуально использование ресурсов волонтерской деятельности в социальном развитии студентов. Личностное развитие студентов концентрируется вокруг определения роли и места в социуме, принятия ответственности, повышения самостоятельности и определения ведущих жизненных стратегий. Решение этих важнейших задач при отсутствии опыта и внешней поддержки крайне затруднительно. Поэтому необходимо проводить психолого-педагогическую работу со студентами, способствующую оптимизации процесса социализации. При этом психолого-педагогическая работа должна носить недирективный характер, вызывать заинтересованность студентов и создавать условия для осознания личностных смыслов в предлагаемой активности [4, с. 99].

Однако, несмотря на высокую востребованность волонтерства в контексте социального воспитания подрастающего поколения, до сих пор слабо проработаны вопросы его психолого-педагогического сопровождения. Внимания требуют как концептуальное обоснование системы психолого-педагогического сопровождения волонтерской деятельности со студентами, так и разработка практико-ориентированных моделей и технологий.

Вопросами социальной природы волонтерства, его роли в общественном развитии и решении социальных проблем занимались А.А. Андросова, Е.Е. Макарова, Н.В. Губина, Э.Р. Долотказина, И.Ю. Жилина. Изучение сущности и специфики волонтерской деятельности со студентами базировалось на трудах Н.В. Быстровой, М.И. Васильковской, В.Д. Пономарева, М. В. Григорович, Л. В.

Абдалиной, Т.В. Дьячковой, Н.В. Зарниченко, О.В. Лозгачевой. Для понимания содержания психолого-педагогического сопровождения волонтерской работы со студентами определенным интерес представляли труды И.Л. Аверкиной, С.О. Авчинниковой, О.А. Боковой, С.И. Тархова, Н.Г. Кормушино и др.

Под волонтерской деятельностью подразумевается социально направленная форма активности личности, в основе которой лежит потребность внести вклад в решение широкого спектра проблем, влияющих на общественное благосостояние.

Как элемент системы социального воспитания волонтерская деятельность характеризуется организованностью, систематичностью, целенаправленностью и обладает следующими преимуществами:

- позволяет на добровольной основе привлечь представителей молодежи к общественно значимой деятельности, что обеспечивает самостоятельность в определении личностного смысла преобразующей социальное пространство деятельности, свободу выбора ее направленности, повышение заинтересованности студентов в проявлении социальной активности;
- предоставляет возможность в непрямой форме оказать содействие и психологическую помощь в решении проблем;
- создает коммуникативное пространство, объединяющее людей с общими ценностными ориентациями и жизненными интересами, интенсифицирует взаимодействие студентов в референтном для них сообществе, включающем сверстников и наставников;
- способствует профессиональному самоопределению, развитию востребованных в профессиональной и социальной сфере личностных качеств, расширению контактов в профессиональных сообществах различной направленности;
- отличается высокой степенью привлекательности для студентов в силу новизны и творческого характера деятельности, популярности идей волонтерства в современном обществе.

Как ранее было отмечено, волонтерская деятельность обладает высоким воспитательным потенциалом. По данным исследования М. И. Васильковской и В. Д. Пономарева [3, с.147-148]. можно конкретизировать воспитательные функции волонтерской деятельности:

1) социально ориентирующая функция, суть которой заключается в наращивании социального опыта, стимулировании активного участия в социально значимой деятельности, формировании социальной ответственности и видения своей роли в достижении благосостояния страны, решении проблем наиболее социально уязвимых категорий населения;

2) коммуникативная функция, предполагающая обогащение сферы общения: осуществление взаимодействия и совместной деятельности под руководством квалифицированных наставников, помогающих развить коммуникативную компетентность, включение в сообщество

единомышленников, позволяющее усвоить образцы и стратегии социального поведения конструктивного характера;

3) лично развивающая функция, включающая в себя совокупность личностных новообразований, детерминированных участием в волонтерской деятельности, а именно: субъектной позиции, адекватной самооценки, осознаваемой самоэффективности, творческой направленности мышления, самостоятельности, ответственности, ориентации на саморазвитие и самообразование, высокого уровня социальной активности, установки на планирование жизненных перспектив, высокого уровня самоорганизации, ориентации на конструктивные модели поведения, в том числе и в трудных обстоятельствах;

4) профессионально ориентирующая функция, которая обеспечивает профессиональное самоопределение, конкретизацию профессиональных интересов, расширение представлений об отдельных элементах потенциальной профессиональной деятельности, развитие личностных ресурсов карьерного успеха;

5) адаптивная функция, интегрирующая в себе всё вышеперечисленное и проявляющаяся в приращении адаптационного потенциала подростков, оптимизации процессов социализации и социально-психологической адаптации, предотвращении проявлений признаков неадаптивного поведения.

Для развития волонтерской деятельности необходимо осуществление мер по повышению информированности целевой аудитории о возможностях и преимуществах волонтерства, разработке современных регламентов волонтерской деятельности в молодежной среде, профессиональной подготовке представителей волонтерских движений, созданию действенных систем научно-методического и психолого-педагогического сопровождения волонтерской работы [5. с. 63-64]. Последнее из указанных направлений представляется нам наиболее востребованным и требующим более пристального внимания.

При определении понятия «психолого-педагогическое сопровождение» и его интерпретации в контексте проводимого исследования, следует ориентироваться на разработки Н. Г. Кормушиной и И. С. Якиманской [6], что помогло прийти к пониманию искомого феномена, как комплекса взаимосвязанных организационных, диагностических, обучающих и лично развивающих действий, объединенных единой концептуальной идеей и создающих оптимальную среду для осуществления волонтерской деятельности и самореализации ее субъектов.

С опорой на идеи, выдвинутые в исследованиях И. Л. Аверкиной и С. О. Авчинникова, нами разработана модель психолого-педагогического сопровождения, представленная пятью структурными компонентами: целевым, методологическим, содержательным, инструментальным и результативным.

Целевой компонент включает в себя основные цели психолого-педагогического сопровождения. Целевые ориентиры предлагаемой модели

формулировались с учетом социального заказа на воспитание молодого поколения, проявляющего социальную активность и ответственность, готовность к участию в созидательной деятельности, качественно преобразующей социальное пространство. И здесь можно выделить две подгруппы целей, во-первых, создание ориентационного поля развития субъектов волонтерской деятельности, а во-вторых, реализацию мер по оказанию помощи в преодолении затруднений, возникающих в процессе осуществления волонтерской деятельности.

Методологический компонент раскрывает принципы психолого-педагогического сопровождения. В качестве ведущих в рамках рассматриваемой модели выступают следующие принципы деятельности:

- усиления ценностно-смысловой направленности волонтерской деятельности, суть которого заключается в интенсификации развития комплекса ценностных ориентаций и мотивов волонтерской деятельности с акцентом на социально значимые ценности и побуждения;
- субъектности, который подразумевает обеспечение свободы выбора субъектом волонтерской деятельности индивидуальной траектории самореализации в сфере волонтерства, что позволит гармонично сочетать развивающую помощь и творческую активность самого субъекта;
- конструктивного регламентирования коммуникативной составляющей волонтерской деятельности, обеспечивающий, с одной стороны, осознание подростком принадлежность сообществу, переживание чувства сопричастности, а с другой стороны, формирующей установку на эффективное взаимодействие, согласованность действий, соблюдение стандартов волонтерства;
- комплексности, непрерывности и преемственности психолого-педагогического воздействия, предполагающих содержательное единство видов и этапов психолого-педагогического сопровождения, регулярность оказания психолого-педагогического воздействия. аккумуляция результатов различных этапов сопровождения, что в совокупности является залогом плавного и эффективного освоения соответствующих аспектов волонтерской деятельности.

Содержательный компонент представлен тремя взаимосвязанными блоками, выстроенными в соответствии с логикой поэтапного освоения подростками волонтерской деятельности.

1) Ориентировочно-адаптивный блок, включающий в себя меры по ознакомлению подростков с различными аспектами волонтерской деятельности, минимизации имеющихся в данной сфере дефицитов, прояснению личностного восприятия идей и ценностей волонтерства, стимулированию интереса к участию в решении социально значимых проблем. Особенно важно здесь оказание помощи в освоении новой роли и адаптации к требованиям волонтерской деятельности, содействие во вхождение в волонтерское сообщество.

2) Субъектно-деятельности блок. В рамках данного блока происходит накопление и актуализация опыта волонтерской деятельности, овладение приемами и способами ее осуществления, углубление и расширение необходимых знаний, развитие соответствующих компетенций. Особое внимание уделяется закреплению потребности в творческом освоении потенциала волонтерства, выявлению имеющихся или потенциально возможных затруднений, поиску путей их разрешения;

3) Актуализационно-творческий блок, предполагающий меры по закреплению приобретенных новообразований, определению дальнейших перспектив участия студента в волонтерской деятельности, освоению приемов самоменеджмента волонтерской деятельности, подготовке к возможной роли лидера, наставника.

Инструментальный компонент репрезентирует формы и методы психолого-педагогического сопровождения, в схематичном виде представленные на рисунке 1.

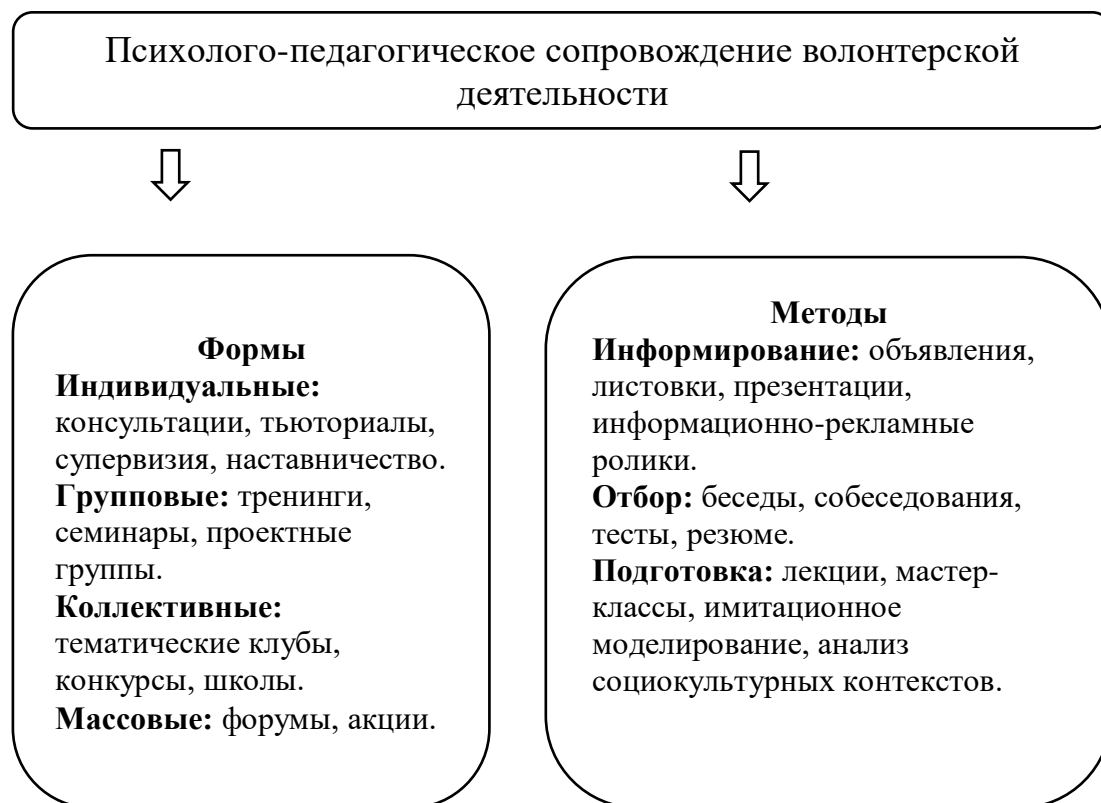

Рисунок 1 Формы и методы психолого-педагогического сопровождения волонтерской деятельности

Результативный компонент модели создает образ планируемых результатов, оцениваемых по двум группам критериев: личностные (степень сформированности личностных качеств, необходимых для эффективного осуществления волонтерской деятельности, степень освоения требуемых компетенций); организационно-групповые (характеристика успешности

волонтерской деятельности на локальном уровне, оценка рациональности и продуктивности организации и осуществления волонтерской деятельности).

Подводя итоги проведенного исследования, следует отметить, что полноценное раскрытие воспитательного потенциала волонтерской работы с подростками требует создания действенной системы ее психолого-педагогического сопровождения. Проведя анализ современных подходов к организации психолого-педагогического сопровождения, была разработана модель, реализация которой позволит повысить успешность развития волонтерства в молодежной среде. Эффективность реализации предлагаемой модели может быть оценена по следующим показателям: увеличение масштаба вовлечения студентов в волонтерскую деятельность, расширение охвата целевой аудитории, повышение качества и интенсивности волонтерской деятельности, популяризация идей волонтерства в молодёжной среде, повышение качества научно-методического обеспечения волонтерской деятельности со студентами.

Список литературы

1. Аверкина И.Л. Модель педагогического сопровождения волонтерской деятельности студенческой молодежи. / И.Л. Аверкина С.О. Авчинникова // Проблемы современного образования. - 2018. - №4. – С. 151-164.
2. Андросова А.А. Волонтерство как социально-культурный феномен российского общества / А.А. Андросова. Е.В. Макарова / Вестник государственного и муниципального управления. - 2014 - № 2-1. - С. 58-62.
3. Васильковская М.И. Педагогика волонтерства в молодежной среде /М.И. Васильковская В.Д. Пономарев // Вестник МГУКИ. - 2018. - № 4 (84). - С. 142-151.
4. Григорович М.В. Психологические аспекты добровольческой деятельности в подростковом возрасте /М. В. Григорович. Л. В. Абдалина // Вестник ТГУ - 2011. - №7. - С. 99-102.
5. Кисиленко А.В. Волонтерство: потенциал самоорганизации российской молодёжи // Научный результат. Социология и управление. – 2018. - №1. – С. 63-71.
6. Кормушина Н.Г. Психологическое сопровождение подростков в условиях образовательной среды: условия, опросы, особенности / Н.Г. Кормушина. И.С. Якиманская // АНИ: педагогика и психология. - 2016. - №3 (16). – С. 331-335.

Annotation. The article reveals the issues of educational potential of volunteer work with teenagers, appropriate psychological and pedagogical support is considered. The analysis of modern approaches to the organization of psychological and pedagogical support was carried out and a model was developed, the implementation of which will increase the success of the development of

volunteering among the youth. Indicators are derived that evaluate the effectiveness of the implementation of the proposed model.

Key words: volunteering, volunteering, psychological and pedagogical support.

Аңдатпа: Мақалада жасөспірімдермен волонтерлік жұмыстың тәрбиелік әлеуеті мәселелері ашылған. Тиісті психологиялық-педагогикалық қолдау қарастырылады. Психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудың заманауи тәсілдеріне талдау жүргізіліп, іске асыру жастар арасында волонтерлік қызметті дамытудың табыстылығын арттыратын үлгі әзірленді. Ұсынылған үлгіні енгізу тиімділігін бағалайтын көрсеткіштер шығарылады.

Түйін сөздер: волонтерлік, волонтерлік, психологиялық-педагогикалық қолдау.

ОӘЖ 3.18

*Шаих Назерке Сәбитқызы,
Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі мамандығының
2-курс магистранты*

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ РУХАНИ-АДАГЕШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада жоғары оқу орны студенттерінің рухани-адагешілік құндылықтарын қалыптастырудың жолдарымен ерекшеліктері берілген.

Студент тұлғасының өзін-өзі тануы білім беру жүйесінде жетекші мақсаттардың бірі дәрежесін алуы қажет. Студенттің “Менін” позитивтік өзгерту қазіргі таңда педагогика мен психологияға деген гуманистік көзқарастың бірден-бір маңызды саласы, оқыту мен тәрбиелеу ісіне қатысы бар әр адамның өзін-өзі адамгершілік тұрғыда дамытуын қамтамасыз ететін басты құралы ретінде қарастырылған.

ҚР «Білім туралы» заңында білім беру мазмұнына жалпы талаптар анықталған, олар мәдениеті өркендеген демократиялық қоғамға үйлесімді жаңа адам үлгісін тәрбиелеуге бағытталуға тиісті.

Болашақ қоғамның азаматы мыналарды меңгеруге міндетті:

- дүниеге диалектикалық көзқарастың негізі болып саналатын белгілі мөлшердегі ғылыми білім жүйелерін;

- ана тілі мен ұлтаралық қатынас тілдерін, өзінің және басқа халықтардың тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлердің қайнар көзі болып табылатын рухани-адамгершілік байлықты;

- өздігінен денсаулығын нығайтуға, эстетикалық талғамын қалыптастыруға, әлеуметтік белсенділік көрсетуге, азаматтық, нарықтық қатынастар жағдайындағы әр қилы өмірде өз бетімен еңбек етуге дайын болуға [1, 12]

Қоғамдық дамудың өзге адамдармен қарым-қатынасқа түсетін әрбір адам өзін-өзі тануын тереңдетуі шарт, бірақ Джерсиидтің байқауынша бұған жеткілікті мөлшердегі жүректілік қажет, өз рефлексиясының нәтижелері қандай болса да, оларды әділ түрде қабылдауға мүмкіндік берерлік белгілі мөлшердегі объективтілік қажет. Студент тұлғасының өзін-өзі тануы білім беру жүйесінде жетекші мақсаттардың бірі дәрежесін алуы қажет. Студенттің “Менін” позитивтік өзгерту қазіргі таңда педагогика мен психологияға деген гуманистік көзқарастың бірден-бір маңызды саласы, оқыту мен тәрбиелеу ісіне қатысы бар әр адамның өзін-өзі адамгершілік тұрғыда дамытуын қамтамасыз ететін басты құралы. Болашақ маманның өзін-өзі дамыту қағидаларын меңгеруі қажет, әйтпесе ол өзгелерге бұл процесте қажетті көмек бере алмайды. Оқытудың тиімділігі тұлғаның психикалық дүниесінің жалпы үйлесімділігіне, әсіресе оның “Менінің” көтеріңкілігіне, позитивтілігіне тәуелді. Сондықтан студенттің тұлғалық дамуының сипаты мен өз бойындағы рухани-адамгершілік құндылық бағдарының мән-маңызы оның академиялық жетістіктерінің маңызынан кем емес. Қазіргі уақытта жоғары білім берудің кредиттік жүйеге көшірілуі оқытудың дәстүрлі әдістерімен қатар жаңа технологияларын ендіру негізінде білімді шығармашылықпен меңгеруге, өздігінен білім алуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жетілдіруге қабілетті тұлғаны қалыптастыру мәселесі алдыңғы орынға шығарылып отыр [2, 235].

Адамның руханилығы интеллектуалды, этикалық, эстетикалық аспектілердің бірлігі пәннің мазмұндық негізі ретінде. Тұлға дамуының мағына қалыптастырушы жағдайлық механизмі «Өзін-өзі тану» курсының процессуалды негізі ретінде. Рухани-адамгершілік тәрбиесі – мәдени құндылықтарды іске асыру мен таратудың маңызды механизмі, өмірдің мәні мен өнегесі, тарихпен, ана тілімен, философиясымен, әдебиетімен, дәстүрімен, психологиясымен «ұлттық-мәдени әлемнің» арнайы детерминизацияланған мазмұны мен түрі.

Рухани-адамгершілік тәрбиесі міндеттерін жүзеге асыру төл мәдениетімізді тұтастай сақтаудың маңызды шарты және қоғамның рухани қауіпсіздігінің басты алғы шарты, өйткені «мәдени дербестік» қана мемлекеттік тұрмыстың тәуелсіздігі және халықтың ұлылығының кепілі.

Бүгінгі таңда қоғам өзгерістерінің шешуші факторы-Адам. Адамның қарым-қатынасының үйлесімділігін қамтамасыз етуде адамгершілік құндылық жетекші орын алады. Жалпы«Адам-Қоғам», «Адам-Әлем» қатынасының адамның дүниеге деген көзқарасы қандай ұстанымдарға, принциптерге арқа

сүйетінінен құндылықтарды анықтауда үлкен маңыздылыққа ие болғанын көреміз. Әлемді рухани-адамгершілікті игеру процесі барысында адам болмысты өз құндылықтары арқылы қарастырады. Бұл қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстар тұлғаның сезімдеріне, қызығушылық ұмтылыстарына сәйкес келетін әлемге деген ерекше эмоциональдық реңкке ие болатын қатынасты білдіреді. Адамның әлемге қатынасының ерекшелігі оның өзін және өзге адамдарды, қоршаған дүниедегі заттарды, сұлулық, еңбекқорлық, еркіндік т.б. тұрғысынан бағалап, адамгершілік құндылықтар арқылы қарастыруымен сипатталады. Рухани-адамгершілік құндылықтар адамзат пайда болған кезден бастап адам санасына еніп дамып отырды десек те болады. Себебі рухани-адамгершілік құндылық адамның өзіне, қоршаған әлеуметтік ортаға бір-біріне деген қарым-қатынасы, өмір сүру салты, даму деңгейін бейнелейтін құрлымдық элемент. Рухани құндылықтың сапасы жан дүниесінің дамуы, сана сезімінің деңгейі білімділігі, өнерлілігі, ақылдылығы, мәдениеттілігі т.б. көптеген сапалары арқылы өлшенетін болса, адамгершілік құндылық адамның адами қасиеті, бір-біріне деген қайырымдылық көрсетуі, мейірімділік сезімі, іс-әрекеттегі адалдығы, әділдігі, өмір сүру салтындағы туыстық, достық қарым-қатынасымен бірігу идеясымен ерекшеленеді. Ал құндылықтық қатынас әрқашан да субъектінің бойында белгілі бір эмоцияларды–қуану, сүйсіну, таңдану, табыну т.б. қамтып дүниетаным ықпалымен қалыптасып келген. Оның ішінде ең жоғарғысы – қасиеттерге табыну бала кезден, ана сүтімен бірге, өзінің ана тілі арқылы, мораль негіздері ретінде, өз тарихын, мәдениетін, әдет-ғұрыптары мен салт- дәстүрлерін игеру нәтижесінде орнығып, кезеңге сай дамып отырды. Бірақ осы құндылықтардың өмірдегі мәнін түсініп, талдап, саралап қабылдайтын бұл - адам санасы. Адам санасында бірінші құндылықты анықтау үшін белгілі бір себепке байланысты қажеттілік оянады, әрі қарай сол қажеттілікті қанағаттандыру жолында өз алдана мақсат қойып өзі үшін құндылық негізін анықтап алады. Негізгі рухани-адамгершілік құндылықтар бұл адам бойынан бастау алады десек те болады. Себебі рухани-адамгершілік құндылықтар адам жаратылысы, олардың өмірге қарым қатынасы, тұрмыс тіршілігі, саналы іс-әрекеті мен сезімі арқылы өлшеніп, сараланып отырады [3, 16].

Қоғамды ізгілендіру - ХХІ ғасырдың табалдырығындағы өркениетті дамудың талабы, мұның өзі әлеуметтік қатынастарды ұйымдастырудың тиімді нысандарына қол жетуіне байланысты болып отыр, әрі бұл қатынастарда алдымен әлемнің тұтқасы ретінде адам аса айшықтана көрінеді. Ендігі жерде ізгілендіру мақсатына жету құралы зиялылықты қалыптастыруды, сезім, көңіл-күй мәдениетін тәрбиелеуді, өмірлік құндылықтар мен бағдарлардың белгілі бір жүйесін орнықтыруды көздейтін сан қырлы процесс болып табылады. Өйткені, біздің ертеңгі күні осы қазіргі мәдениетті, бүгінгі білім, тәрбие берудің аясында өзіміз қалыптастырған қоғамға қадам басатындығымыз айқын. Құндылықтар - тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеалдар. Оларға шындық, қайырымдылық, тұлға, пайда, бостандық, махаббат, шығармашылық, т.б.

жатады. Құндылықтар- идеалдарды қабылдау немесе қабылдамау сезімі арқылы айқындалып, ақыл-ой сана арқылы қабылданады. Құндылықтар – құрметтеу , қошеметтеу , қабылдау тәрізді бағдарды білдіреді. Сонымен “Рухани-адамгершілік құндылық дегеніміз” адамның өзінің табиғи жаратылысы мен өзін-өзі тану, қабылдау, сезіну арқылы сарапқа түсіп дамыған, сыртқы ортаның ықпалы нәтижесінде қалыптасқан, тұлғаның тұрақтылығы мен жетілу деңгейін, қоғамдағы орнын, даралық қасиеттерінің сипатын айқындайтын ішкі құрылымдық элемент- деп білеміз. Студенттің рухани-адамгершілік құндылықтарын өзін-өзі тану негізінде қалыптастыру үрдісін студенттің бойындағы тұлғалық өзгерістер және оның өз деңгейін дамыту әрекеттерімен тығыз байланысты. Өйткені, бүгінгі жаңа қоғамда білім алушы студентке жаңаша қойылатын талаптар оның жеке тұлғалық қасиеттерін, тек қана өз басы үшін емес, сонымен бірге өз айналасындағы жолдастарына, жалпы адамдар үшін үлгі болуын қажет етеді [4, 136].

Студенттердің рухани-адамгершілік құндылықтарын өзін-өзі тану арқылы қалыптастыру олардың бойында төмендегі қасиеттердің пайда болуына ықпал етеді:

- жаңашылдық, шығармашылық, еңбекқорлық;
- интеллектуальдық сипаты: ой биіктігі мен тіл байлығы, логикалық өріс-өресі, терең танымдық, өзін-өзі сыни ойлау қабілеті;
- ашықтық, сабырлылық, табандылық, мейірбандық;
- өз көзқарасының сипаты: ізгіліктік, сүйіспеншілік, талап қоя алушылық, көмек көрсетуге даярлық;
- болашаққа көзқарас сипаттары: өз біліміне, тәжірибесіне, білігіне, адамгершілік қасиетіне сыни көзқарас, өзінің адами даму сапасына жоғары талап қоя білу, жауапкершілік, өзін-өзі дамытуға, өздігінен білім алуға қажеттілігінің болуы;
- өз мамандығы бойынша студенттер өз бойындағы адамгершілікке жатпайтын олқылықтарды зерттеп, түзетудің жолын табуға ұмтылуы;

Рухани адамгершілікті тұлға тәрбиелеуге негіз болатын «тұлғалық қасиет»+рухани адамгершілік білімді мақсат ететін «өзін-өзі тану» пәні+бүкіл адамзаттың күре тамыры тұлғалық қасиеттерді жарыққа шығаратын «жалпыадамзаттық құндылықтардың» өзара үйлесімділігінде студенттердің бойында жағымды тұлғалық қасиеттер дамып, рухани адамгершілікті тұлға болып дамып жетіледі.Осы ретте студенттердің тұлғалық қасиетін қалыптастыруда өзін-өзі тану пәнінің маңызы мен жалпыадамзаттық құндылықтардың әлеуеті жайлы сөз қозғасақ.

Адам үшін аса маңызды заттар, құбылыстар, қасиеттер, жай күйлерді құндылықтар деп аталады. Құндылықтарды зерттейтін ғылым аксиологияның негізгі мәселесі – «Игілік деген не?» деген сұрақ арқылы құндылықтар туралы мәселені ең алғаш Сократ көтеріп, «Өзгені тану үшін алдымен өзіңді-өзің таны» деген болатын. Антик дәуірінен бастау алған құндылық мәселесі бүгінгі көкейтесті мәселелердің шешімі болып отыр.

Жеке адамның барлық құндылықтары белгілі бір деңгейде иерархияланған жеке адам үшін бірінің маңызы жоғарырақ болса, екіншінің маңызы азырақ болады.

Құндылықтар иерархиясы адамның жеке сасында мәңгілік тұрақтап қалмайды, ол өмір ағымы барысында өзгеріп отырады.

Құндылық маңыздылық деңгейіне байланысты:

- адам үшін маңыздылық деңгейі өте жоғары негізі (жаһандық құндылықтар) ақиқат, ізгілік, әсемдік.

- жинақтық деңгейі жағдайға байланысты құндылықтар да (өміріңіздегі мәнді оқиғалар) .

Т.И.Петракова құндылықтарды зерттеп, оны ғылымға енгізген. Ол құндылықтарды жүйелеп түрге бөле отырып, өз жіктеуінде жалпыадамзаттық құндылықтардың маңызын айрықша көрсетеді:

Табиғи құндылықтар – бұл адамның табиғи күші мен жан-дүниесінің қабілетілігі құндылықтары: яғни ақыл-ой, сезім, күш-жігер (ақылдың айқындығы, ойдың ұшқырлығы, сезімнің тазалығы, естің сенімділігі, күш-жігердің қайраттылығы).

Жүре пайда болған құндылықтар – бұл адамның интеллектуалды және адамгершілік тұрғыдан дамуы барысында меңгерген құндылықтар (әдептілік, сыпайылық, сыйластық, жанашырлық, кеңпейілділік, ақкөңілділік, сабырлылық және т.б.). Абсолюттік жалпыадамзаттық құндылықтар – ол уақытқа бағынбайтын, ешқандай ортамен, қоғаммен шектелмейтін, бүкіл адамзат үшін маңызы зор құндылықтар [5, 136].

Қорыта айтқанда, мәңгілік жалпыадамзаттық құндылықтар – білімнің негізі болып саналады. Жеке тұлғаның өз бойында адамгершілік құндылықтарды дамытуының өзі білім болып саналады. Ақиқат, Сүйіспеншілік, Дұрыс әрекет, Ішкі тыныштық, Қиянат жасамау тәрізді адамгершілік құндылықтарды жете түсінгісі келетін кез келген адам, осы құндылықтарды іс жүзінде қолданып, оларды адал ниетпен және ақпейілімен айналысана таратса, сол адамды нағыз білімді, Кемел адам деуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Алматы: 2010. – 56 б.
2. Шеръязданова Х.Т. Ақиқатты тани біл...IX кітап, Жинақ. Алматы: «Бөбек»ҰҒПББСО, 2008. – 193 б.
3. Өзін-өзі тану: сүйіспеншілік пен шығармашылық педагогикасы: Халықаралық педагогикалық форум материалдары. – Алматы, 2017. – 300б
4. Жадрина М.Ж. Білім беру кеңістігін ізгілендірудегі «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білімінің мүмкіндіктері. Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білімі негізінде оқу-тәрбие жұмысын ізгілендіру» атты республикалық ғылыми-
5. Петракова Т.И.Структура психики и архетипы. - М.: Академический проект, 2007. —303 с.

Аннотация. В статье описаны особенности формирования духовно-нравственных ценностей студентов вузов. Самопознание студента должно быть одной из ведущих целей в системе образования. Позитивное преобразование «Я» учащегося в настоящее время считается одним из важнейших направлений гуманистического подхода в педагогике и психологии, основным средством нравственного развития всех, кто занимается обучением и воспитанием.

Annotation. The article describes the peculiarities of the formation of spiritual and moral values of university students. Self-knowledge of the student should be one of the leading goals in the education system. The positive transformation of the student's "I" is now considered one of the most important areas of humanistic approach to pedagogy and psychology, the main tool for the moral development of everyone involved in teaching and education.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ – СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ – INFORMATION ABOUT AUTHORS

Әбішева М. С., «Математика» білім беру бағдарламасы бойынша үшінші оқу жылының докторанты Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ. mariam_ab@mail.ru

Абишева М. С., докторант третьего года обучения по образовательной программе «Математика». Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г.Кокшетау mariam_ab@mail.ru

Abisheva M., doctoral student of the third year of study in the educational program "Mathematics" Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau mariam_ab@mail.ru

Балғожина С. Қ - педагогика және психология кафедрасының магистранты Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., E-mail: saltakalina@mail.ru

Балғожина С. К. Магистрант специальности «Педагогика и психология», Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау E-mail: saltakalina@mail.ru

Balgozhina S. K., Master's degree in «Pedagogy and psychology» Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau, E-mail: saltakalina@mail.ru

Бекенова Д.У. – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы. E-mail dinara.bekenova20@gmail.com

Бекенова Д.У. – кандидат педагогических наук, ассистент профессор, Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау, Республика Казахстан. E-mail dinara.bekenova20@gmail.com

Bekenova D.U. - candidate of pedagogical sciences, assistant professor, Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau, Republic of Kazakhstan. E-mail dinara.bekenova20@gmail.com

Жазықбаева Ә.Н. – магистранты Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан e-mail: aytolkynn@inbox.ru

Жазықбаева Ә.Н. Магистрант, Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау-mail: aytolkynn@inbox.ru

A.N. Zhazykbayeva - Master's degree in «Pedagogy and psychology» Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau, e-mail: aytolkynn@inbox.ru

Рақышева Г. М. докторы (PhD), Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ. E-mail: gulmira_rakisheva@mail.ru

Ракишева Г.М., доктор (PhD), Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау, E-mail: gulmira_rakisheva@mail.ru

Rakisheva G.M., Doctor (PhD), Kokshetau University named after Sh.Ualikhanov, Kokshetau. E-mail: gulmira_rakisheva@mail.ru

Мусаева Р.Г. - Солтүстік Қазақстан университетінің «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты. М.Қозыбаева, Петропавл қ., Қазақстан Республикасы. E-mail musaeva_radmila@mail.ru

Мусаева Р.Г. - магистрант 2 курса, специальность «Педагогика и психология», Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан. E-mail musaeva_radmila@mail.ru

Musaeva R.G. - Master's student of the 2nd year, specialty "Pedagogy and psychology", North-Kazakhstan University. M. Kozybaeva, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan. E-mail musaeva_radmila@mail.ru

Жумадилханов А.А. Доцент, кандидат педагогических наук, И.О. Профессора РГП ПХВ «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева» E-mail: aseke_zh_59@mail.ru

Жұмаділханов А.А., Доцент. Педагогика ғылымдарының кандидаты, И. О. Профессор Атындағы Еуразия ұлттық университеті " ШЖҚ РМК Л. Н. Гумилев атындағы еуу" E-mail: aseke_zh_59@mail.ru

Zhumadilkhanov A. A. Docent. Candidate of Pedagogical Sciences Acting Professor RSE PCV "L.N. Gumilyov Eurasian National University" E-mail: aseke_zh_59@mail.ru

Зейнелова А.Е. – педагогика магистрі, Ақмола облысы бойынша "Өрлеу" филиалы директорының ОӘЖ жөніндегі орынбасары, Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы. E-mail: azejnelova@gmail.com

Зейнелова А.Е. - магистр педагогики, заместитель директора филиала «Өрлеу» по Акмолинской области, г. Кокшетау, Республика Казахстан. E-mail: azejnelova@gmail.com

Zeinelova A.E. - Master of Pedagogy, Deputy Director of the "Orleu" branch in the Akmola region, Kokshetau city, Republic of Kazakhstan. E-mail: azejnelova@gmail.com

Иманова А.Н. – PhD-докторы, "Өрлеу" Ақмола облысы бойынша филиалының директоры, Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы. E-mail imanova.a@mail.ru

Иманова А.Н. – PhD-доктор, директор филиала «Өрлеу» по Акмолинской области, г. Кокшетау, Республика Казахстан. E-mail imanova.a@mail.ru

Imanova A.N. – PhD-Doctor, Director of the "Orleu" branch in the Akmola region. Kokshetau city, Republic of Kazakhstan. E-mail imanova.a@mail.ru

Игентаева Ж.Ә. – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті КЕАҚ, «Педагогика және психология» мамандығының магистранты. Петропавл қ., Қазақстан. E-mail jamilya03_1992@mail.ru

Игентаева Ж.Ә. - магистрантка специальности «Педагогика и психология» НАО Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева, г. Петропавловск, Казахстан. E-mail jamilya03_1992@mail.ru

Igentaeva Zh.A. - Master's degree in «Pedagogy and psychology» «M. Kozybayev North Kazakhstan university», Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan. E-mail jamilya03_1992@mail.ru

Қаирденов С. С. «Математикалық білім берудегі ғылыми зерттеулер әдіснамасы» білім беру бағдарламасы бойынша екінші оқу жылының докторанты Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ. skairdenov@gmail.com

Қаирденов С.С. докторант второго года обучения по образовательной программе «Методология научных исследований в математическом образовании» Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау skairdenov@gmail.com

Kairdenov Serik, is a second-year doctoral student in the educational program "Methodology of scientific research in mathematical education" Kokshetau University named after Sh.Ualikhanov, Kokshetau skairdenov@gmail.com

Кузентаева М.К. - магистрант 2 курса, ОП 7М0101 «Педагогика и психология», Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан, marisha121998@mail.ru

Кузентаева М.К. – Солтүстік Қазақстан университетінің М.Қозыбаева «Педагогика және психология» мамандығының 2 курс магистранты, Петропавл қ., Қазақстан Республикасы, marisha121998@mail.ru

Kuzentaeva M.K. - Master's student of the 2nd year, specialty "Pedagogy and psychology", North-Kazakhstan University. M. Kozybaeva, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan, marisha121998@mail.ru

Лепешев Д.В. - п.ф.к., асс. профессоры, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ. Қазақстан. E-mail: d_Lepeshev@mail.ru

Лепешев Д.В. - к.пед.н., асс. профессор Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова г. Кокшетау, Республика Казахстан, E-mail: d_Lepeshev@mail.ru

Lepeshev D. V. - Candidate of pedagogical sciences, ass. professor Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Republic of Kazakhstan. E-mail: d.Lepeshev@mail.ru

Мурзалинова А.Ж. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығының Солтүстік Қазақстан облысы бойынша филиалы директоры.

Мурзалинова А.Ж. - доктор педагогических наук, профессор, Филиал Национального центра повышения квалификации «Өрлеу» по Северо-Казахстанской области, директор. г. Петропавл, Казахстан.

Murzalinova A.Zh. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Branch of the National Center for Advanced Studies "Orleu" in the North Kazakhstan region, director. Petropavl, Kazakhstan.

Навий Л.Н. - педагогика ғылымдарының кандидаты, Ш.Уәлиханов ат. Көкшетау университеті "Педагогика және психология" кафедрасының профессоры.

Навий Л. Н. – кандидат педагогических наук, профессор кафедры Педагогике и психологии НАО КУ им.Ш.Уалиханова. E-mail: liza281073@mail.ru

Naviy L. N. - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of the KU named after Sh.Ualikhanov. E-mail: liza281073@mail.ru

Ниязова Д.А. - педагогика және психология кафедрасының магистранты Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., E-mail: diana_0898@mail.ru

Ниязова Д.А. -Магистрант специальности «Педагогика и психология», Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау E-mail: diana_0898@mail.ru

Niyazova D.A.-Master's degree in «Pedagogy and psychology» Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau, E-mail: diana_0898@mail.ru

Оразбаева К. О.- Философия докторы (PhD), Қауым.профессор КЕАҚ Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті. E-mail: guldarhan-711@mail.ru

Оразбаева К. О.- Доктор философии (PhD), ассоциированный профессор Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау, E-mail: guldarhan-711@mail.ru

Orazbayeva K.O.- Doctor (PhD), associate professor Kokshetau University named after Sh.Ualikhanov, Kokshetau. E-mail: guldarhan-711@mail.ru

Пашкова Н.А. – педагогика және психология кафедрасының магистранты, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ., Қазақстан Республикасы. E-mail na.pashkova@mail.ru

Пашкова Н.А. – магистрант кафедры педагогики и психологии, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, Республика Казахстан. E-mail na.pashkova@mail.ru

Pashkova N.A. – master's student of the Department of Pedagogy and Psychology, North Kazakhstan University named after M. Kozybayev, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan. E-mail na.pashkova@mail.ru

Пустовалова Н. И., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Солтүстік Қазақстан университетінің "арнайы және әлеуметтік педагогика" кафедрасының меңгерушісі. М. Қозыбаева, Петропавл қаласы, Қазақстан Республикасы.

E-mail nata_pustovalova@mail.ru

Пустовалова Н.И., кандидат педагогических наук, доцент, заведующая кафедрой «Специальная и социальная педагогика» Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан. E-mail nata_pustovalova@mail.ru

Pustovalova N.I., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department "Special and Social Pedagogy" M.Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan. E-mail nata_pustovalova@mail.ru

Сагандыкова А.С. – педагогика және психология кафедрасының магистранты, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті, Петропавл қ., Қазақстан Республикасы. E-mail : aigera_kru.kz@mail.ru

Сагандыкова А.С. – магистрант кафедры педагогики и психологии, Северо-Казахстанский университет им. М.Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан. E-mail : aigera_kru.kz@mail.ru

Sagandykova A.S. - Master student of the Department of Pedagogy and Psychology, North-Kazakhstan University. M. Kozybaeva, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan. E-mail : aigera_kru.kz@mail.ru

Сейткасымова Н.С. – Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің магистранты, Көкшетау қ., Қазақстан. E-mail: nazgul.seitkassymova@gmail.com

Сейткасымова Н.С. – магистрант Кокшетауского университета им.

Ш.Уалиханова, г.Кокшетау, Казахстан. E-mail: nazgul.seitkassymova@gmail.com

Сейткасымова Н.С. – master student of Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan. E-mail: nazgul.seitkassymova@gmail.com

Стукаленко Н.М. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ПФА ҚР, МАИН, Көкшетау университеті. Ш. Уәлиханов, Көкшетау қ., Қазақстан Республикасы. E-mail nms.nina@mail.ru

Стукаленко Н.М. – доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии, академик Академии педагогических наук РК, Кокшетауский университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау, Республика Казахстан. E-mail nms.nina@mail.ru

Stukalenko N.M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences, Kokshetau University named after Sh.Valikhanov, Kokshetau, Republic of Kazakhstan. E-mail nms.nina@mail.ru

Сейдалиева Г.О. - докторы PhD, аға оқытушы Абай атындағы ҚазҰПУ Алматы қ., Қазақстан

Сейдалиева Г.О. - доктор PhD, старший преподаватель КазНПУ имени Абая Алматы, Казахстан

Seidaliyeva G.O. - Doctor (PhD, senior teacher KazNPU named after Abay, Almaty, Kazakhstan

Туралбаева Т.А...Абай атындағы ҚазҰПУ. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ғылым академиясының академигі. Алматы, Қазақстан. e-mail: turalbaeva_a@mail.ru

Туралбаева Т.А. - Доктор педагогических наук, профессор академик АПН РК. КазНПУ имени Абая.г.Алматы, Казахстан.

Turalbaeva T.A. - KazNPU named after Abai. Doctor of pedagogical sciences, professor, academician of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Almaty, Kazakhstan. e-mail: turalbaeva_a@mail.ru

Тимошина О. С. – "Бірінші гимназия"КММ бастауыш сынып мұғалімі, педагогика және психология кафедрасының магистранты, СКУ М. Қозыбаев, Петропавл қ., Қазақстан Республикасы. E-mail tos1509@mail.ru

Тимошина О. С. – учитель начальных классов КГУ «Первая гимназия», магистрант кафедры педагогики и психологии, СКУ им.М.Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан. E-mail tos1509@mail.ru

Timoshina O.S. - primary school teacher of KSU "First Gymnasium", master's student of the Department of Pedagogy and Psychology, M.Kozybayev SKU, Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan. E-mail tos1509@mail.ru

Усербаева Ж.С., -7M01703 мамандығы 2 курс магистранты Абай атындағы ҚазҰПУ

Усербаева Ж.С. -магистрант 2 курса специальности 7M01703 КазНПУ имени Абая

Usserbayeva Zh.S. Master student of 7M01703 specialty KazNPU named after Abay

Шерьяданова С. А. - «Педагогика және психология» мамандығы бойынша магистрант «М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті» КЕАҚ, Петропавл қаласы, Қазақстан Республикасы. E-mail: Sheryazdanova_salta@mail.ru

Шерьяданова С. А. - магистрантка специальности «Педагогика и психология» НАО Северо-Казакстанский университет имени М. Козыбаева, Петропавловск,, Республика Казахстан. E-mail: Sheryazdanova_salta@mail.ru

Sheryazdanova S. A.-Master's degree in «Pedagogy and psychology» «М. Kozybayev North Kazakhstan university», Petropavlovsk, Republic of Kazakhstan E-mail: Sheryazdanova_salta@mail.ru

МАЗМҰНЫ–СОДЕРЖАНИЕ – CONTENT

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Г.М. Ракишева, С.К. Балгожина	3
ВЛИЯНИЕ ИНТЕРНЕТ ПРОСТРАНСТВА НА УСТОЙЧИВОСТЬ НРАВСТВЕННОГО САМОСОЗНАНИЯ ПОДРОСТКОВ В ПРОЦЕССЕ СЕТЕВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ	
Т.А. Туралбаева, А.Н.Жазыкбаева	7
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ	
Ж.С. Усербаева. Г.О Сейдалиева	11
А1 ДЕҢГЕЙІНДЕГІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ОЙЫН ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ҚАЛЫПТАСТЫРУ	

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ШКОЛЬНАЯ ПРАКТИКА

Н.М. Стукаленко, А.Н.Иманова, А.Е.Зейнелова	16
ОПОРНАЯ ШКОЛА КАК ЦЕНТР РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГОВ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ	
Г.М. Ракишева, Д.А. Ниязова	23
СОЗДАНИЕ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ ДЛЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	
О.С.Тимошина, Н.М. Стукаленко	29
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	
I.S.Berestova	40
FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF INVENTION ABILITIES OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN	

МЕТОДОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Зейин Оңғарбай	44
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІН ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ НЕГІЗІНДЕ ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ	
Н.М. Стукаленко, Н.А. Пашкова	50
САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	
Abisheva M.S., Kairdenov S.S, Stukalenko N.M.	55
ACTIVE LEARNING METHODS IN THE IMPLEMENTATION OF THE COMPETENCE-BASED APPROACH	

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

Ж.Ә. Игентаева, Л.Н. Навий, А.Ж. Мурзалинова	63
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ	
К.О. Оразбаева, Р.М. Воронова	70
ҚАЗІРГІ КЕЗДЕ АДАМЗАТТЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА	

КИБЕРКЕҢІСТІКТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ А.А. Жумадилханов	78
ТЕХНИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ В ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ (8-12 ЛЕТ) Д.В. Лепешев, В.В. Вашкарин	86
ПРОБЛЕМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ БУЛЛИНГА В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ З. Касенова, А.Т. Туралбаева	94
БАСТАУЫШ СЫҢЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕЛЛЕКТІСІН БІРЛЕСКЕН ІС-ӘРЕКЕТТЕР ҮДЕРІСІНДЕ ДАМУ S. A. Sheryazdanova, N.M. Stukalenko	99
REVEALING THE FEATURES AND COMPONENTS OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY OF THE PERSONALITY OF STUDENTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT А.Б. Казисова, А.Т. Туралбаева	108
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫҢЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИЯЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ Н.И. Пустовалова, М.К. Кузентаева	117
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ Д.У. Бекенова, А.С. Сагандыкова	125
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ	
ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	
Н.М. Стукаленко, Н.И. Пустовалова, Р.Г. Мусаева ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ВОЛОНТЕРСТВА В ВУЗЕ	131
Л.Н. Навий, Н.С. Сейткасымова ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ	139
Н.М. Стукаленко, Р.Г. Мусаева ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВОЛОНТЕРСТВА В ВУЗЕ	145
Шаих Н. С. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ РУХАНИ-АДАГЕШЛІ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	152